ČASOPIS ZA KULTURU I DRUŠTVENA PITANJA • GODINA XVIII • 2009. • BROJ 92 • CIJENA 20KN

BEHAR

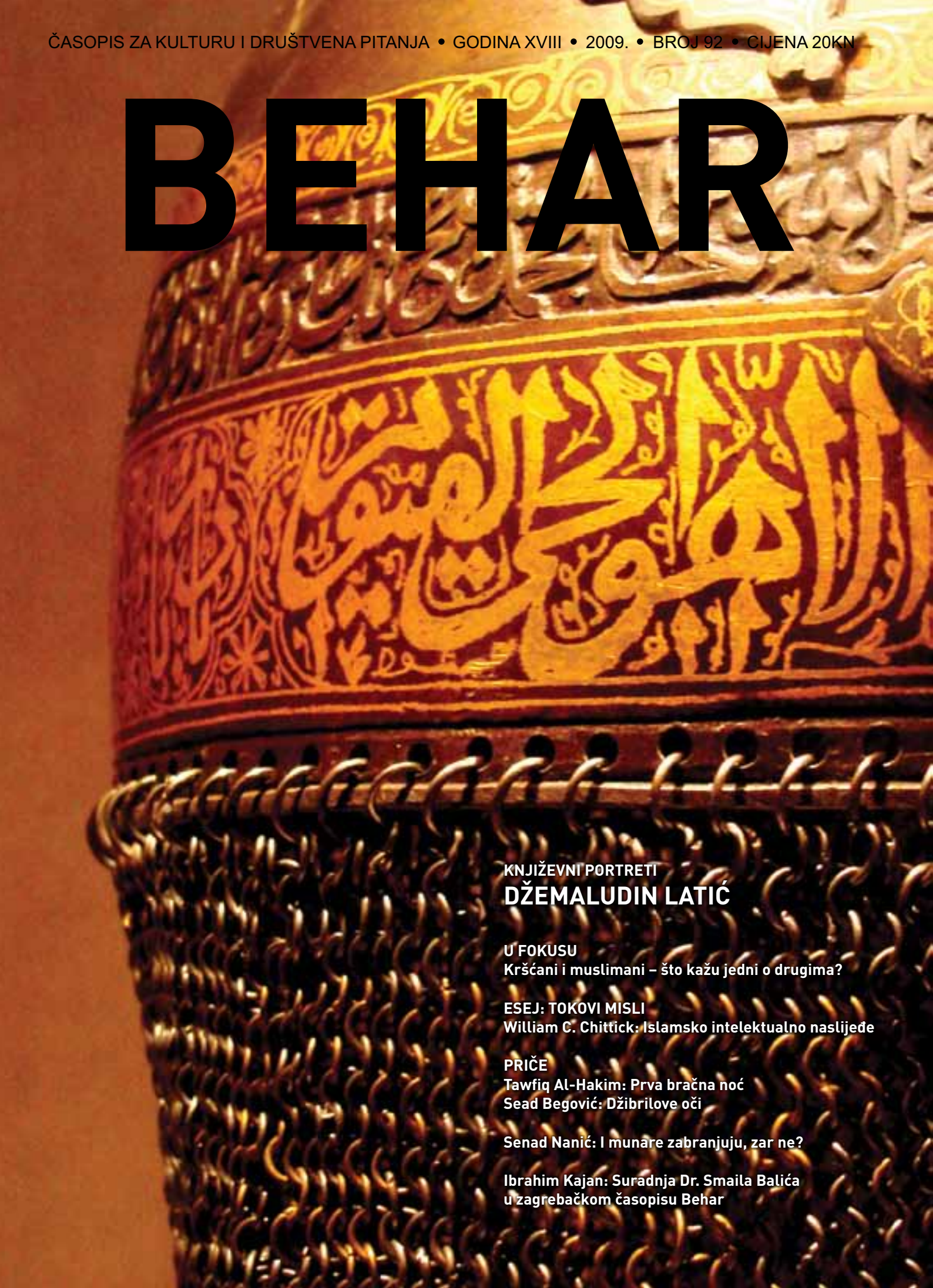

KNJIŽEVNI PORTRETI
DŽEMALUDIN LATIĆ

U FOKUSU
Kršćani i muslimani – što kažu jedni o drugima?

ESEJ: TOKOVI MISLI
William C. Chittick: Islamsko intelektualno nasljeđe

PRIČE
Tawfiq Al-Hakim: Prva bračna noć
Sead Begović: Džibrilove oči

Senad Nanić: I munare zabranjuju, zar ne?

Ibrahim Kajan: Suradnja Dr. Smaila Balića
u zagrebačkom časopisu Behar

BEHAR, dvomjesečni bošnjački časopis za kulturu i društvena pitanja

Nakladnik:
Kulturno društvo Bošnjaka Hrvatske
PREPOROD

Glavni i odgovorni urednik:
Sead BEGOVIĆ

Izvršni urednik:
Filip Mursel BEGOVIĆ

Uredništvo:
Ibrahim KAJAN, Senad NANIĆ, Ervin JAHIĆ, Sena KULENOVIĆ, Zlatko HASANBEGOVIĆ, Dino MUJADŽEVIĆ, Azra ABADŽIĆ NAVAEY

Rukopisi i fotografije se ne vraćaju.

Adresa:
BEHAR
KDBH "Preporod"
Ilica 35, 10000 Zagreb, Hrvatska
Telefon i fax: 00385 (0)1 483-3635
e-mail: kdbhpreporod@kdbhpreporod.hr
seadbegovic@yahoo.com
web: www.kdbhpreporod.hr

Cijena po primjerku 20 kn, dvobroj 40 kn, godišnja pretplata 100 kn
Cijena u BiH: 5 KM, dvobroj 10 KM, godišnja pretplata 20 KM.

Kunski žiro-račun:
ZABA 2360000-1101441490

Devizni žiro-račun: SWIFT ZABA HR 2X:
703000-280-3755185
(S naznakom: Preporod, za Behar)

Grafički dizajn i prijelom: DEMODE

Tisak: mtg-topgraf d.o.o., Velika Gorica

Tiskano uz financijsku potporu iz državnog proračuna Republike Hrvatske putem Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske.

ISSN 1330-5182
Mišljenja i stavovi koje zastupaju autori, nisu nužno i stavovi uredništva.

KAZALO

RIJEČ UREDNIKA
Kamo prognati Đemu Latića 3

ESEJ: TOKOVI MISLI
William C. Chittick (preveo s engleskog Muamer Kordić): Islamsko intelektualno naslijeđe 4

KNJIŽEVNI PORTRETI: DŽEMALUDIN LATIĆ
Intervju s Džemaludinom Latićem (Razgovarao Filip Mursel Begović):
Misterij poezije: Dar od Boga i šejtana 12
Alija Izetbegović gleda Bosnu iz helikoptera (poezija) 21
Gazi Husrev – beže ili: Bugakije (ulomci tragedije u pet činova) 27
„Traka" zloglasnog Džubura (iz memoara „Šetnje s Alijom") 34

NOVE KNJIGE - Kršćani i muslimani – što kažu jedni o drugima?
Senad Nanić: Uvod 37
Kršćanski stavovi prema islamu 38
Islamski stavovi prema kršćanstvu 42

BOŠNJAČKI ARHIV SJEĆANJA
Ibrahim Kajan: Suradnja Dr. Smaila Balića u zagrebačkom časopisu Behar 44

PRIČE
Tawfiq Al-Hakim: Prva bračna noć 49

MULTIMONOLOG
Senad Nanić: I munare zabranjuju, zar ne? 54

PREPORODOVA IZDANJA – DŽIBRILOVE OČI
Zdravko Zima: Između poroka i vrline 56
Ervin Jahić: Džibrilove oči 57
Sead Begović: Ružica i Smajo 57
Džibrilove oči 58
Vikendaš 60

USMENA KNJIŽEVNOST
Stipe Majić: Gusle i glas umjesto pisma: Pjesmom preko Kunare planine 62
Pisma o smrti gojenog Alila 64
Buljubaša Mujo i njegova ljuba 66

KAZALIŠNA KRITIKA
Blažo Stević: Stećak koji transcendira grozomornu zbilju 68
Mladen Bićanić: Žar mladenačke igre 69

POETSKI GLASOVI
Nadija Rebronja: Nemam više čime da te zagrlim 70

PREDSTAVLJANJE KNJIGA
Edina Smajlagić: Identitet ima i žensko lice 71

OBLJETNICE – Mustafa Ćeman (1925.-1999.)
Amir Brka: Izlazak iz sjene vrijednog kulturnog baštinika i bibliografa 76

ARHIVA – FOTODOKUMENTACIJA
Bratstvo kamenara: Kad zemnik postane nebesnik
Fotografije: Nusret Idrizović
Uvod i tekst uz fotografije: Filip Mursel Begović 78

Behar je prvi slavni bošnjački list tiskan latinicom u Sarajevu godine 1900., a izlazio je sve do 1911. godine. Prvim mu je urednikom bio Safvet-beg Bašagić, a vlasnik Ademaga Mešić. Objavljivao je tekstove "za zabavu i pouku", izvorne i prijevodne književne priloge bosanske i islamske obojenosti. Beharov se sjaj nije dao integracijom pretopiti u bliske susjedne kulture, a niti preimenovati. Od 1992. godine izlazi zagrebački Behar ocijenjen "najboljim što su Bošnjaci dosad imali". On je najbolji izraz povezanosti nacionalne manjine sa životnom sredinom, dijasporom u svijetu i matičnim narodom u Bosni i Hercegovini. U desetogodišnjem razdoblju (1992. - 2002.) glavni i odgovorni urednik zagrebačkog izdanja bio je književnik Ibrahim Kajan, a potom ga je zamijenio rahmetli dr. Muhamed Ždralović koji je tu službu obnašao do ljeta 2006. godine.

KAMO PROGNATI DŽEMU LATIĆA

Sead Begović

Da bi misao ostala otvorena svijetu, da ga stvara, mora biti tajnovita (nedorečena) i pomalo neizreciva. Jedno je sigurno, ne smije biti zaslijepljena varljivom svakodnevicom, mora svojom snagom prodirati u srž života, u njegov ljepotni jezik. Koje su misli jednog zagrebačkog Bošnjaka, misli koje bi on odaslao u taj otvoreni svijet, i s kojima bi se on predstavio? I s kojim bi to mislima o sebi i svojim sunarodnjacima on zastupao «nas» u svijetu, a da se taj mislilački napor ne odnosi na tradicionalni shematizam: pjesma, jelo, ples (ili ga u tome priječi međusobni rat do istrebljenja od međusobne iracionalne zavisti)? Koga bi uostalom Bošnjaci iz Hrvatske poslali u svemir da ih predstavlja - koje djelo, koje ime? Hrvati bi poslali zasigurno jedno djelo Marka Marulića, budući da ga više ne mogu osobno poslati. Možda bi se čak i dvomislili s obzirom na I. B. Mažuranić i njene «Priče iz davnine». Bojim se da zagrebački Bošnjaci ne bi poslali umjetnika, jer što će umjetnik u svemiru? Zasigurno bi izabrali jednog spretnog menadžera u kojeg polažu sve svoje nade u ono «bolje». Pretpostavimo da je taj menadžer ujedno i član nekog Odbora, da je privrednik, da je bonvivan i skorojević s velikim brojem odlazaka na džumu, da živi na Bukovcu i da prezire zastrašujući Remetinec. No, zasigurno ne bi poslali «Behar» i njegovog urednika da ih tamo sramoti s previše intelektualnim časopisom, koji je uz to još i predebeo pa ga ne stignu pročitati do kraja. No, mora se priznati da se s tako debelim «Beharom» možemo međusobno lupati po pametnim glavama.

Kada je Musa Ćazim Ćatić, početkom 20. stoljeća preuzeo uređivanje «Behara», učinio je to po vlastitom priznanju zbog lošeg imovinskog stanja. Pišući pjesmu »Kurban - bajramski kandilj», sanjajući «životvornu ljubav vječitoga Boga», mislio je na svemir Svemogućega i Jedinoga u koji ga sunarodnjaci neće poslati jer je boem i bekrija, jer je neugledan, što nije smetalo matoševskom književnom krugu u Zagrebu (i posebno Tinu Ujeviću) da ga prihvate i glorificiraju, tog neobičnog Bošnjaka s fesom na glavi. Jedno je sigurno, da se Musa pojavi u naše doba na vratima «Preporoda» zasigurno bi ga neki bošnjački «menadžer», kao ubogo pjesničko lupetalo, otjerao, jer kvari dobro uhodanu i lijepu sliku o «nama», a dobra slika o nama je «naš» menadžer. To je onaj značajnik zbog kojega se ne može održati ni jedan sastanak kulturnog «Društva», kojemu je dunjaluk poziv, a stranački boss revolucionarno rješenje za svaki kulturni pogon. On ima i svoje sljedbenike koji će pod istu nebesku kapu svesti etiku uvjerenja i etiku odgovornosti. Jer, njegovo je carstvo od ovoga svijeta te mu je cilj od kulturnog «Društva» napraviti trgovački centar i sprovesti koncept maloprodajne uslužne djelatnosti, gastronomije i zabave. Na taj će se način, konta on, povećati broj kulturnih kupaca.

Naš» će nas Menađžer braniti i od kulturnih uljeza, onih Ćatićevih potomaka, od svih onih koji nisu u stanju da se nose s tehničkim sadržajima kulture te nisu u stanju donositi javne sudove o «našoj» kulturi, koja, zamislite, ulazi čak i u područje etike, povijesti, književnosti, povijesti umjetnosti, filozofije i kulture. Zato nam je potreban moćni menadžerski lobi, smatra menadžer, koji će umjesto «nas» postaviti umjesno pitanje o održivosti kulture kao bezinteresne potrage za lijepim (bez deklaracije i bez etikete). Stoga je, smatra menadžer, glavni kulturnjački problem svakog kulturnog «Društva» kako i na koji način prognati umjetnika i njegove snove. Napokon, osjetit će se podrhtavajuće tlo takvog kulturnog «Društva» zbog menadžerskih nasrtaja, zbog njihove trgovačke psihodinamike i zbog njihove kulturne retorike u smislu: treba nam više reklama, tanji časopis bez autokratskog vođenja i bez nas kao suradnika. Tek nakon takvog očitovanja menadžer postaje ponosan jer njegovo djelovanje, njegov aktivizam, ima publiku, pljesak i kličući kor menadžerskih suvremenika koji će izbaciti iz orbite one koji žive u vlastitim sazviježđima. I tko mi što može, ja sam menadžer – planet bez atmosfere na kome nema samilosti i zanimanja za sablasti koje izlaze iz osjećajnih umjetničkih njedara. Napokon, menadžeri su spoznali svoju mesijansku ulogu i nije ih briga za kulturno potomstvo «Društva» za svoje mladunce, nove individue (mlade lavove), za stvarnu umjetničku reprodukciju.

Važno je biti posjednik kulture, a ne sudionik kulture, smatra naš junak. Po njemu treba spriječiti imaginativnu reakciju na univerzum kulture, jer ne postoji ništa osim materijalnog univerzuma. Dakako, pjesnički univerzum dolazi iz druge prostorije, tijesne, hladne i uglavnom mračne. Stoga, živjeli emotivni vrtlozi menadžerske percepcije, njihovo zatezanje uzdi i dolje mudrost svih pjesničkih finesa!!! Napokon, treba priznati, menadžeri su dio novog svjetskog poretka, a umjetnici su zagađivači koji nude onu «hranu koja nije halal». Oni su posvema škodljivi za «nas» Bošnjake i treba im programirati jezičine. Eto, dobro došli u svijet menadžerskih hibrida u kojemu ćemo stvoriti genetski modificiranu hranu kulture (književnosti, slikarstva, filma i tako dalje), a menadžer će voditi projekt po kojemu će se svaki pjesnik dovesti u red kao transgenetički organizam. Napokon, na akciju spreman menadžer postat će govornik o lijepom, a pjesnik samo slušatelj. Bit će to novo dostignuće pismenosti. Kuku nama pri takvoj usmjerenosti ka bitku «Društva» te se pitamo ima li tu izlaza za slučaj nužde (velike i male).

Da zaključimo, umjetnik ili umjetnica, s kojima svako kulturno «Društvo» mora računati ne može razmišljati kao menadžer (ali može bolje obavljati njegov posao, udahnuti mu malko duha) koji radi s jedinicama informacija (bitovima) a ne s intuitivnim konfiguracijama. I baš zato je za uštrojenog menadžera umjetnik neprecizan jer mu odašilje nejasne poruke. Za njega, primjerice, pjesnik, nije dovoljno čitljiv, pa stoga nije čitljiv ni za kulturno «Društvo». Treba ga internirati na sigurno mjesto kao i Musu Ćazima Ćatića (još se ne zna mišljenje menadžera, da li na džehenemski ili na dženetski Olimp). No, da menadžeri ne bi kojim slučajem na drugu planetu internirali Džemaludina (Džemu) Latića, mi ga spašavamo od iščeznuća u Zagrebu, među drugim mnogovrijednim Bošnjacima u ovom broju «Behara».

MOŽE LI ISLAMSKO INTELEKTUALNO NASLIJEĐE BITI OBNOVLJENO?

Piše: **William C. Chittick**
Preveo s engleskog: **Muamer Kodrić**

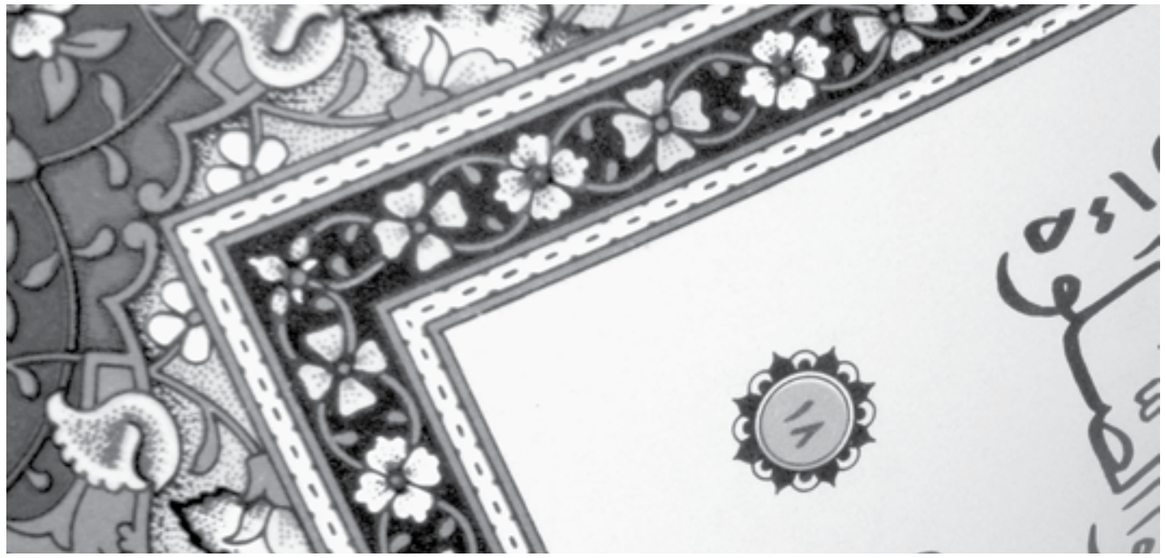

Pod islamskim intelektualnim naslijeđem podrazumijevam ovdje umovanja o Bogu, svijetu i ljudskom biću utemeljena na Kur'anu i Poslanikovoj tradiciji i predstavljena praksom generacija muslimana. Koristim termin intelektualno kao prijevod riječi aqli, želeći time razgraničiti ovu vrstu naslijeđa od drugog, iznimno srodnog naslijeđa, koje također posjeduje teorijsku i intelektualnu dimenziju. Ovo drugo naslijeđe jeste preneseno (naqli) naslijeđe.
Preneseno znanje učeno je putem oponašanja (taqlid), odnosno kao slijeđenje onih autoriteta koji ga posjeduju. Ova vrsta znanja podrazumjeva nauke poput deklamiranja Kur'ana, hadisa, arapske gramatike ili fikha. Bez taqlida nemoguće je biti musliman, budući da niko sam ne može steći znanje o Kur'anu ili prakticiranju Šerijata. Upravo kao što se jezik uči oponašanjem, tako se i o Kur'anu i prakticiranje islama uči oponašajući one koji ih poznaju. Oni koji su preuzeli na sebe odgovornost čuvanja prenesenog znanja poznati su kao znalci, odnosno ulema.

Kod prenesenog znanja nema mjesta pitanju „zašto". Ukoliko bi neko i postavio takvo pitanje, odgovor bi bio da Kur'an kaže to što kaže, ili da gramatika određuje pravila govora. Nasuprot tome, jedini način učenja intelektualnog znanja jeste njegovo razumijevanje. Takvo znanje nitko ne može steći oslanjajući se isključivo na slijeđenje autoriteta. „Intelektualna znanja" podrazumjevaju matematičku logiku, filozofiju i značajan dio teologije. Pri njihovom izučavanju „zašto" je temeljno i iznimno važno pitanje. Ukoliko neko ne razumije zašto, onda će on biti slijedbenik koji opetuje stavove izvjesnog autoriteta. Tada ne postoji niti dovoljno pameti da se prihvati da je 2+2=4, kako se to tvrdi, niti sposobnosti da se ispita vjerodostojnost izvora. Ovakvu stvar radije razumijevajte ili se ne bavite s time. Ono na što se ovdje smjera nije tahqid, što bismo mogli prevesti kao provjeravanje, potvrđivanje ili ostvarenje.

U slučaju prenesenih znanosti ljudi moraju slijediti mudžtehide, bilo da se radi o živim (kao što je slučaj u šiizmu) ili mrtvim (kao u sunizmu) mudžtehidima. Drugim riječima, osoba slijedi mudžtehida zato što je jedini način da se nauče prenesena znanja taj da se preuzmu od onog ko ih već posjeduje. No, nitko ne može slijediti mudžtehida u stvarima poput vjerovanja, jer vjerovanje podrazumijeva vlastito razumijevanje Boga, Njegovih poslanika, svetih tekstova i Sudnjeg dana. Musliman ne može kazati „Vjerujem u Boga jer mi je moj mudžtehid kazao da trebam vjerovati". Jer značilo bi to da ova osoba ne bi vjerovala u Boga ako bi joj mudžtehid rekao da ne treba vjerovati. Odnosno, moglo bi se reći da takvo vjerovanje počiva tek na ispraznim riječima.

Premda smo ovakvim postavkama htjeli ukazati na razliku između prenesenih i intelektualnih znanosti, one su u praksi u veoma bliskom odnosu, tako da prenesene znanosti predstavljaju temelj za nadogradnju onih intelektualnih. Kao što bez poznavanja gramatike niko ne može ispravno govoriti, isto tako je nemoguće razumijevati islam bez poznavanja Kur'ana i hadisa. Ipak, činjenica da neko odlično poznaje prenesene znanosti ne znači obavezno da je ta osoba poptpuno ili uopće upućena u intelektualne znanosti. Također, sposobnost da se prepričavaju stavovi muslimanskih velikana i deklamiraju principi islamskog vjerovanja ne mora uopće značiti da govornik razumijeva ono o čemu priča.
Obje vrste znanosti, i prenesene i intelektualne, nužne su za opstanak neke religije (ne samo islama), i obje se, također, postepeno gube. Štaviše, prenesene znanosti mogu se lakše očuvati negoli intelektualne, a razlog tome je izvjestan. Svakome je moguće naučiti Kur'an ili hadise, no malo je onih koji mogu ispravno razumijevati Boga i poslanike, te valjano raspravljati o takvim temama. Pojedinac razumjeva u okvirima vlastitih sposobnosti. No, niko ne može naučiti matematiku (ili bilo koju drugu intelektualnu znanost) bez dvoje – prirodne nadarenosti i vježbe. Čovjek može imati velikog dara za matematiku, ali bez godina rada i vježbanja nikada njome neće značajnije vladati. Ukoliko je tako što se tiče matematskih postulata i zaključaka, koji su nam ipak, makar se radilo i o najsloženijim i novim problemima, relativno bliski, kako tek stoje stvari s teologijskim pitanjima koja su daleko od našeg svakodnevnog iskustva[1].

Važno je istaći da religija ne može opstati, ili makar ne može dalje cvasti, bez živuće intelektualne tradicije. Da bismo to dokazali (jer ovakvu postavku nipošto se ne može prihvatiti u smislu taqlida), morat ćemo potražiti odgovore na pitanja poput: Šta je značila intelektualna tradicija? Kakvu je funkciju imala u islamskom svijetu? Šta je njen cilj? Postaviti

Važno je istaći da religija ne može opstati, ili makar ne može dalje cvasti, bez živuće intelektualne tradicije. Da bismo to dokazali (jer ovakvu postavku nipošto se ne može prihvatiti u smislu taqlida), morat ćemo potražiti odgovore na pitanja poput: Šta je značila intelektualna tradicija? Kakvu je funkciju imala u islamskom svijetu? Šta je njen cilj? Postaviti ovakva pitanja isto je kao i pitati: Zašto muslimani moraju razmišljati? Osnovni odgovor bio bi taj da muslimani moraju razmišljati zato što jesu misleća bića, te i nemaju drugog izbora. Stvorivši ih, Bog im je podario sposobnost mišljenja i inteligenciju.

ovakva pitanja isto je kao i pitati: Zašto muslimani moraju razmišljati? Osnovni odgovor bio bi taj da muslimani moraju razmišljati zato što jesu misleća bića, te i nemaju drugog izbora. Stvorivši ih, Bog im je podario sposobnost mišljenja i inteligenciju. K tomu, Bog im je kroz mnoge kur'anske stavke zapovjedio da razmišljaju i upotrijebe svoju inteligenciju.
Bez sumnje, to ne znači da Bog zahtjeva od svih muslimana da se upuste u razmatranje najprofinjenijih pitanja i tako doprinesu izgradnji intelektualnih predispozicija posredstvom kojih bi to činili. No, svi muslimani imaju vjersku i moralnu dužnost da na ispravan način koriste svoju sposobnost mišljenja. Kao što Kur'an kaže: „Bog nije zadužio niti jednu dušu osim onim što je njena sposobnost". S obzirom da i razmišljanje spada u ljudske sposobnosti, Bog je zadužio čovjeka da misli ispravno. No, On nije kazao što valja misliti, jer bi se time i u problematici intelektualnih znanosti javio taqlid kao i u vezi sa osnovniom postulatima vjerovanja (usul), a to je pogrešno i sam Bog tako nešto zabranjuje. On je ljudima podario sposobnost mišljenja, a oni neće moći razmišljati ispravno ukoliko jednostavno prihvaćaju dogme i stavove autoriteta. Da bi ispravno mislio, čovjek mora istinski misliti, i to, a ne bilo šta drugo, temeljna je pretpostavka za bilo kakvo intelektualno pregnuće. Učitelj bilo koje intelektualne znanosti, matematike ili filozofije, to savršeno dobro zna.
Istina je da su mnogi, ako ne i većina ljudi, u ovom smislu neosjetljivi i nikad se neće upitati zašto bi morali razmišljati o nekim stvarima. Oni rutinski slijede svoju svakodnevnicu i umišljaju da razumijevaju vlastitu situaciju. U nekim slučajevima oni pretpostavljaju da Bog od njih ne traži ništa drugo doli da se drže vjerozakona. No, to nipošto ne može biti argument u prilog onima koji su odobreni sposobnošću mišljenja da se mahnu razmišljanja. Svako ko posjeduje sposobnost umovanja o Bogu, svijetu i ljudskoj duši mora taj dar upotrijebiti. Ne učini li tako, izdat će vlastitu, Bogom mu datu, narav i prekršit će Božiju zapovjed.

Cilj islama jeste vratiti ljude k Bogu. Premda, svako se na izvjestan način vraća k Bogu, tako da se ovdje i ne radi o pitanju samog povratka, već prije o načinu povratka. Posmatrano kroz Kur'an i sunnet, Bog poziva ljude da Mu se vrate na način koji će njima samima osigurati konačnu sreću.

Otud nekim muslimanima nema drugog izbora osim umovati, učeći kako da misle ispravno, što bi i trebalo biti najvažnije pregnuće muslimana. No, kako definirati „ispravno razmišljanje"? Kako možemo razlučiti između ispravnog i neispravnog načina razmišljanja? Da li činjenica da ljudi nemaju izbora osim da misle znači i da su slobodni da misle šta hoće? Islamski odgovor na ovakva pitanja uvijek će biti taj da su načini ljudskog razmišljanja dosta različiti. Neki načini mišljenja podstaknuti su Kur'anom i sunnetom. Drugim riječima, cilj islamske intelektualne tradicije mora biti podudaran s ciljem islama, ili se ne radi o islamskoj intelektualnosti.

No, šta je cilj islama? Uopćeno kazano, cilj islama jeste vratiti ljude k Bogu. Premda, svako se na izvjestan način vraća k Bogu, tako da se ovdje i ne radi o pitanju samog povratka, već prije o načinu povratka. Posmatrano kroz Kur'an i sunnet, Bog poziva ljude da Mu se vrate na način koji će njima samima osigurati konačnu sreću. Ukoliko žele slijediti Put pravi (siratul-mustaqim), onaj koji vodi k sreći i izbavlja od jada, oni svoja razmišljanja, stavove i viđenja moraju uskladiti s Bogom, jedinom istinskom Zbiljom. Budu

1 Uzmemo li u obzir filozofiju (falsata), teoretski sufizam (irfan) i onu znanost koju podrazumjevamo pod pojmom kalam, uvidjet ćemo da je kalam najbliži intelektualnom stilu naših dana. Islamska filozofija i irfan postavljaju mnogo više temeljnih pitanja o sopstvu i realijama svjeta, ne zahtjevajući pritom i nužno polemičke osvrte.

ESEJ: TOKOVI MISLI

Ako se Boga prvoredno shvati kao Milostivog, svijet će tragati za Njegovom milošću, a pojmi li Ga se prvenstveno kao Lijepog, znat će da Ga moraju voljeti. Bog, svakako, ima devedeset i devet imena, i svako od njih baca drugačije svjetlo na ono što Bog doista jeste te ono što On nije.

li slijedili iluzije i tlapnje, slijedićе krivi put, koji ih neće odvesti mjestu zadovoljstva kome teže.
Historija islamske intelektualnosti uključuje različite oblike mišljenja koje su muslimani usvajali kroz svoje nastojanje da misle valjano i ispravno. Intelektualna tradicija bila je zdrava i živa, tako da su i razilaženja bila uobičajena stvar. Nikad u različitim školama mišljenja koje su se javljale kroz islamsku historiju niti jedan stav nije bio općeprihvaćen. Naravno, općeprihvaćen stav bio je da je Bog jedan i da je On jedino vrelo Istine i Zbilje; On je izvor svega i sve se njemu vraća. Kao što je poznato, ovaj princip u islamu naziva se tevhidom – insistiranjem na Božijoj Jednosti. Misliti islamski znači priznavati Božiju Jednost, imajući pritom na umu ono što takvo priznanje za sobom povlači. Različitost stavova i viđenja, dakle, odnosi se na sporadična pitanja, a ne na činjenicu da je Bog jedan.
Ono što proistječe kao posljedica priznavanja tevhida tiče se poimanja Boga. Uobičajeno, muslimani svoje viđenje Boga traže promišljanjem nad značenjima Božijih imena ili svojstava spomenutih u Kur'anu i sunnetu. Stoga se različitosti tih viđenja tiču načina na koji je Bog primarno shvaćen. Ukoliko je On prvenstveno pojmljen kao Zakonodavac, ljudi će biti u prvom redu usmjereni ka poštivanju i sporovođenju šerijatskih odredbi. Ukoliko Ga se shvati kao Onog Koji pokriva grijehe, ljudi će se usmjeriti na utjecanje od svojih grijeha Njemu. Ako se Boga prvoredno shvati kao Milostivog, svijet će tragati za Njegovom milošću, a pojmi li Ga se prvenstveno kao Lijepog, znat će da Ga moraju voljeti. Bog, svakako, ima devedeset i devet imena, i svako od njih baca drugačije svjetlo na ono što Bog doista jeste te ono što On nije, pružajući ljudima mogućnost da oni shvate Njega i ono što je ispravan odnos s Njim. Prirodno, misleći muslimani uvijek su Boga razumijevali na različite načine, izvodeći svakojake zaključke utemeljene na svom vidu razumjevanja. Ove različitosti u razumijevanju u okrilju tevhida ilustrirane su i u Poslanikovoj molitvi: „O Bože, utječem se Tvojoj milosti od Tvog gnjeva, Tvom zadovoljstvu od Tvog nezadovoljstva; utječem se Tebi od Tebe!"

SMETNJE OBNOVI

Ovaj tekst naslovom ukazuje na to da se podrazumijeva kako je islamsko intelektualno nasljeđe u modernom dobu u mnogome izgubljeno. Radi se o opširnijoj temi, te ovdje ne mogu navoditi sve potkrijepe za svoju tvrdnju, ali mislim da se radi o činjenici koja je očigledna za svakog muslimana koji ima uvida u vlastitu historiju. Ono što se smjera jeste ukazati na nekoliko osobitih prepreka, premda postoje i njihove druge vrste. Prvo, radi se o onim intelektualnim snagama koje su izvorno tuđe. One su blisko vezane s onim

tipovima mišljenja koji su preovlađujući u Zapadnoj Evropi i Americi, i koji preuzimaju dominaciju u modernom svijetu. Kako god, ovako su već postali interni problem, jer ih mnogi muslimani strasno i rado prihvaćaju kao nešto izvorno, ili barem dopuštaju da se ovi uvuku među njih prihvaćajući ih kao činjenicu. Dopustivši da se ovakve intelektualne snage odomaće, stvoren je prostor za drugu grupu prepreka, a to su ona stajališta i društvene silnice koje priječe obnovu islamskog društva.

Izlažući prirodu prve grupe prepreka, možemo početi sa temeljnim pitanjem: Da li je danas moguće razmišljati islamski? Ili, da li je moguće biti muslimanskim intelektualcem u modernom svjetu? Je li moguće biti i suvremeni naučnik i musliman koji svijet i ljudsku dušu razumijeva na temelju Kur'ana i sunneta? Da li je moguće biti sociolog, a razmišljati u odrednicama tevhida?

Kao posmatraču sa strane, čini mi se da mnogi muslimanski intelektualci nisu određeni principima islama i onim što jeste islamsko poimanje, nego uzusima mišljenja koji su nesvjesno prihvaćeni još za vrijeme osnovnog obrazovanja, a tokom univerzitetskog školovanja potvrđeni i učvršćeni. Mnogi se mogu doimati kao muslimani, ali oni razmišljaju kao doktori, inžinjeri, sociolozi ili politolozi.

Naivno je i pomisliti kako neko može naučiti razmišljati islamski posjećujući jedanput sedmično predavanja, čitajući tu i tamo knjige muslimanskih prvaka, čitajući Kur'an, obavljajući molitvu ili uzevši „muslimanski image". U tradicionalnom islamskom svijetu veliki mislioci provodili su cijeli svoj život tražeći znanje i produbljujući vlastito razumijevanje. Islamsko intelektualno nasljeđe izvanredno je bogato. Stotine, čak i hiljade važnih knjiga koje čine intelektualno nasljeđe muslimana nisu dostupne modernom svijetu, i to stoga što nikad nisu štampane. I one koje su objavljene rijetko su čitane od strane muslimanskih intelektualaca. Onih nekoliko što su, pak, s arapskog ili perzijskog prevedene na engleski ili druge moderne jezike, manje ili više loše su prevedene, tako da se među tim prijevodima može naći malo pravih vodiča.
Ne znači kako sugeriram da je nužno pročitati sve velike knjige intelektualne tradicije, i to na njihovim originalnim jezicima, e da bi ste mogli misliti islamski. U ovom vremenu musliman može pročitati jednu od ovih važnih knjiga, čak i u prijevodu, razumijeti je, i to će imati dubokog uticaja na njegovo razmišljanje. Kako god, jedini način da razumijemo neke knjige jeste da pripremimo sebe za njihovo razumijevanje, odnosno da se uputimo u tematiku kojom se bave

Mnogi muslimanski znanstvenici govore nam kako im moderna znanost pomaže da vide veličanstvenost Božijeg stvaranja, i to je sigurno argument kojim se prirodnim znanostima daje prednost u odnosu na društvene. No, da li je nužno studirati fiziku ili biokemiju da biste vidjeli Božije znakove u svim Njegovim stvorenjima?

i izučimo je. Takvo što nije moguće učiniti kroz principe savremenog univerzitetskog obrazovanja, izuzev ako vas neko, možda, ne uputi u islamsku tradiciju. (Kažem možda, jer mnogi muslimani i nemuslimani s doktoratima islamskih znanosti nisu u stanju čitati i razumijevati velika djela islamskog intelektualnog naslijeđa).

Dopustivši da moderna naobrazba pusti korjenje kroz načine mišljenja koji nisu sukladni tradicionalnom islamskom naučavanju, misliocu i praktičnom muslimanu danas je iznimno teško uskladiti područje intelektualnosti s područjem vjere i vjerske prakse. Niko ne može godinama studirati nešto, a ne biti dotaknut onim što je studirao. Nema umaknuća od onih umnih uzusa, odnosno od onog načina mišljenja kojem se neko u svom životu predao. To je još vjerovatnije i često, mada ne i neizbježno, kod onih intelektualaca kod kojih je njihova vjerska orijentacija sasvim zasebna stvar (ne želim ići toliko daleko pa reći da se radi o „podvojenim ličnostima", ali skoro da je tako). Naime, jedan dio njihove intelektualnosti pripada profesionalnom domenu, a drugi dio ličnoj pobožnosti i vjerskoj praksi. Premda pojedinac može uspostaviti odnos između ova dva područja, on to neizbježno čini u korist svjetonazora koji je određen kao racionalnija strana, odnosno, u ovom slučaju profesionalna, moderna strana. Svjetonazor zasnovan na Kur'anu i nošen kroz generacije muslimana bit će zatvoren kroz ovakve ljude, te će se oni okrenuti onom načinu mišljenja kome su kroz profesiju uvježbani, koji predstavljaju suvremene intelektualne trendove i koji je populariziran putem televizije i drugih sredstava masovne indoktrinacije.

Mnogi muslimanski znanstvenici govore nam kako im moderna znanost pomaže da vide veličanstvenost Božijeg stvaranja, i to je sigurno argument kojim se prirodnim znanostima daje prednost u odnosu na društvene. No, da li je nužno studirati fiziku ili biokemiju da biste vidjeli Božije znakove u svim Njegovim stvorenjima? Kur'an se stalno obraća muslimanima: „Zar o njima nećete razmišljati?! Zar nećete uočavati?! Zar nećete misliti?!" O čemu? O Božijim znakovima (ayat) koji se – više od dvije stotine kur'anskih stavaka govore nam o tome – mogu svuda naći. Ukratko, niko ne mora biti veliki znanstvenik, odnosno ne mora nikako biti znanstvenik, da bi shvatio kako svijet govori o veličanstvenosti Tvorca. To je jasno svakoj budali. Ovdje se radi o onome što Poslanik naziva „vjerom starica", i nikom nije potrebna naročita intelektualna vježba da bi ovu stvar shvatio. Jednostavno, dovoljno je pogledati po svijetu i sve će biti jasno onima koji misle. Istina je da osnovno razumjevanje Božijih znakova može osigurati ono znanje koje će biti dovoljno za spas. Uostalom, Poslanik je rekao: „Mnogi od ljudi u Džennetu biće budale". No, „biti budala" ovdje znači neopterećenost ovosvjetskim stvarima, a u našim danima to je teško ostvarivo. Sigurno je da se takvo što danas ne može sresti među intelektualcima. Oni su obično mnogo „pametniji", što objašnjava kako to da su uvijek odlični doktori ili inžinjeri. Drugim riječima, oni stalno razvijaju i unapređuju svoju sposobnost mišljenja, tako da nemaju izbora osim da budu intelektualci. Neizbježno, njihova inteligencija biva oblikovana kroz proces njihovog obrazovanja i posredstvom medija.

BOŽANSTAVA MODERNITETA

One informacije i uzusi mišljenja koji kolaju kroz modernu epohu nisu sukladni islamskom naučavanju. Možda je najbolji način da ovo jasnije predstavimo uz osvrt na karakteristike moderniteta – pod čime podrazumijevamo to u kakvom odnosu stoje karakteristike moderniteta s prvim principom islamskog vjerovanja – tevhidom. Pošteno bi bilo kazati da stoje u opozitnom odnosu. Neko bi odmah kazao da se u slučaju moderniteta radi o širku - produživanju sudruga Bogu. Međutim, mnogi muslimani imaju isuviše emotivne reakcije naspram ovog izraza, tako da bi on malo pomogao u našoj diskusiji. Štoviše, oni su izgubili dodir s pravim smislom tog izraza jer nisu upoznati sa islamskom intelektualnom tradicijom u kojoj su tevhid i širk detaljno analizirani i predstavljeni. Stoga, neka mi bude dopušteno da modernitet okrakteriziram kao teksir, odnosno jezički opozit tevhidu. Tevhid znači „tvrditi da je Bog jedan". Teksir jezički znači „umnožavati", „činiti nešto mnoštvom", a u vjerskom kontekstu razumio bih to u smislu „tvrditi da je bogova mnogo".
Moderno doba i moderno mišljenje nema jedinstveno središte, jedinstvenu orijentaciju, jedinstven cilj, odnos-

Ukratko, niko ne mora biti veliki znanstvenik, odnosno ne mora nikako biti znanstvenik, da bi shvatio kako svijet govori o veličanstvenosti Tvorca. To je jasno svakoj budali.

no namjere. Modernitet nema općih principa niti svog usmjerenja. Drugačije kazano, nema božanstva kao onog što daje smisao i orijentaciju životu. Bog je, inače, ono čemu služimo. [2]

Moderni svijet služi mnoštvu, mnoštvu božanstava. Posmatrano kao nikad intenzivniji proces teksira, božanstva danas mogu biti umnožavana do u beskonačnost, dok ljudi štuju sve ono što im se nadaje kao božanstvo, uglavnom više božanstava. Ispravnost mog stava biće izvjesnija ukoliko napravimo usporedbu između intelektualne historije zapadne i islamske civilizacije. Svojevremeno, islamsko mišljenje moglo se ocjeniti kao tendencija ka jedinstvu, harmoniji, integraciji i sintezi. Veliki muslimanski mislioci vladali su mnogim disciplinama, no doimalo se tada kao da su sve one grane jednog stabla – stabla tevhida. Nije postojala nikakva oprečnost u izučavanju astronomije i zoologije, fizike i etike, matematike i juristike, misticizma i logike. Sve je bilo prožeto jedinstvenim principom, a osjećaj da je Bog sveprožimajuća realnost bio je svuda prisutan.

Kur'an kaže da je Bog bogat, a da su ljudi siromašni štovatelji Boga. Odnosno, ljudi nemaju nikakve druge stvarne potrebe osim štovati Boga. No, danas ljudi osjećaju potrebu da štuju besmislene koncepte, misleći da ih moraju posjedovati.

Historija zapadnjačke misli, pak, može se okarakterizirati kao suprotna tendencija. Premda je u srednjovjekovlju unitarističko mišljenje bilo preovlađujuće, nakon Srednjeg vijeka na ovamo stalno je rasla podvojenost i oprečnost. Renesansni čovjek mogao se baviti različitim znanostima i istodobno zadržavati jedinstvenu viziju. Danas, međutim, svako je ekspert za jednu strogo određenu oblast, dok se „informacije" stalno množe. Rezultat je uzajamno nerazumijevanje i opća disharmonija. Nemoguće je danas uspostaviti, „jedinstvenost znanja" i nema mjesta komunikaciji stručnjaka u različitim disciplinama ili čak specijalista za pojedinačna pitanja iste discipline. Ukratko, ljudi modernog doba ne posjeduju jedinstvene principe, a poslijedica toga je nekontrolirano bujanje ciljeva i želja te intenziviranje kaosa.

U tom kaosu svatko ima božanstvo koje on ili ona štuju. Nitko ne može opstati u totalnom vakuumu, bez cilja, bez smisla i bez usmjerenja. Božanstva koja ljudi štuju ukazi su na ono što daje smisao i razloge njihovim životima. Razlika između tradicionalnih i modernih predmeta štovanja jeste u tome što je danas nemoguće uskladiti sitna božanstva moderniteta s Vrhovnim božanstvom, a ako se u tome i uspije, Vrhovno božanstvo biva proizvedeno ideologijom. Pri tom se zasigurno ne može raditi o Bogu tevhida, jer On je negacija bilo kakvih drugih božanstava; može jedino biti govora o očevidnoj imitaciji Boga tevhida, a takvo što javlja se naročito onda kad se religija neumjesno upusti u domen politike.

2 Spomenimo pri tom kur'anski stavak : (...) hoćeš li ti biti čuvar onome koji je strast svoju za Boga svoga uzeo? (25:43)

Božanstva u svijetu teksira su brojna. Da napomenemo samo ona najvažnija, trebalo bi sačiniti spisak mitova i ideologija modernog doba: evolucija, napredak, znanost, medicina, nacionalizam, socijalizam, demokracija, marksizam, sloboda, ravnopravnost... Ipak, možda je najopasnija stvar kod božanstava moderniteta to što je iznimno teško prepoznati svrhu tih božanstava, jer u modernom svijetu ona se uzimaju „zdravo za gotovo", i držimo ih tako neizbježnim kao da se radi o zraku ili disanju. Dopustite da navedem najznačajnije među ovim božanstvima s njihovim naizgled bezazlenim imenima: osnovne potrebe, briga, komunikacija, potrošnja, razvoj, obrazovanje, energija, razmjena, faktor, budućnost, rast, identitet, informacija, životni standard, menadžment, model, modernizacija, planiranje, proizvodnja, napredak, sirovina, odnos, resurs, uloga, služba, seksualnost, mogućnost, sistem, blagostanje, posao. Tu su neka, ne i sva, od devedeset i devet lijepih imena božanstava moderniteta. Ponavljanje ovih imena zikr je modernog čovjeka.

Za onog koji se želi pozabaviti analizom prirode ovih božanstava uputno je da konzultira knjigu Plastične riječi, njemačkog lingvista Umea Poerksena. Podnaslov dijela mnogo bolje govori o čemu se radi: Tiranija modularnog jezika. Poerksen prikazuje kako moderna upotreba jezika (upotreba dominantna od svršetka Drugog svjetskog rata) ima za poslijedicu nastanak grupe riječi koje su se pretvorile u najgore tirane što ih je svijet ikada vidio. Doduše, on ih ne naziva božanstvima, jer se radi o lingvistu bez pretenzija da se upliće u teološke teme. Ipak, on ove termine naziva tiranima, a to je dobar prijevod kur'anskog božanskog imena Al-Jabbar. Kad se taj termin primjeni na Boga, označava da Bog drži potpunu kontrolu nad cjelokupnom Svojom kreacijom. „Tiranija" postaje negativan atribut onda kada se ona pripiše stvorenjima, jer tada ukazuje na to da stvorenja uzurpiraju Božiju moć i autoritet. U slučaju „plastičnih riječi", uzurpacija se odnosi na uzimanje pojedinih pojmova

Muslimanski intelektualci, osim nekolicine časnih izuzetaka, ne postavljaju pitanja legitimnosti modernih božanstava. Oni radije raspravljaju o najboljem načinu da se robuje tim novim tiranima. Odnosno, oni misle kako islamsko društvo mora biti prilagođeno i usklađeno standardima moderniteta, standardima koji su zasnovani na teksiru.

kao sredstava za ostvarenje društvenih ciljeva.
Kao što Poerksen zaključuje, ove tiranske riječi u krajnjem posjeduju trideset osnovnih karakteristika. Najvažnije od njih su to da se ovi termini ne daju definirati te činjenica da se doživljavaju kao nešto što se odlikuje božanstvenošću i svetošću. Lingvističkim terminima kazano, takve riječi nemaju svoju denotaciju (opseg značenja pojma), ali zato nose brojne konotacije. Riječi kao „skrb", „blagostanje" ili „životni standard" sasvim su u redu, ali različitim ljudima one sugeriraju mnoge različite stvari. Radi se o apstraktnim terminima koji se doimaju znanstveno, tako da im se u svijetu u kome je znanost jedno od najviših božanstava pridaje oreol svetosti.

Mnoge od ovih riječi unose nešto što se ne da definirati i stvaraju beskonačne ideale. Čineći ideale beskonačnim, one i ljudske potrebe čine beskonačnim, a kada se te potrebe jednom probude, one pretendiraju da budu samoevidentne. Kur'an kaže da je Bog bogat, a da su ljudi siromašni štovatelji Boga. Odnosno, ljudi nemaju nikakve druge stvarne potrebe osim štovati Boga. No, danas ljudi osjećaju potrebu da štuju besmislene koncepte, misleći da ih moraju posjedovati. Ti isprazni idoli objekti su ljudskog štovanja i klanjanja.

Plastične riječi daju veliku moć onome ko govori u njihovo ime. Svako ko koristi riječi poput „skrb", „komunikacija", „potrošnja", „informacija", „razvoj" doima se uglednim, a budući da govori o božanstvima i istinama, primorava druge da šute. Nakon svega, mi mislimo da samo potpun idiot ne želi biti objektom brige i potpore. Zato slijedimo one koji će se, eto, brinuti o nama i unaprijediti nas.

„Moderni mudžtehid" koji govori u ime ovih mini-božanstava je, naravno, „ekspert". Svaka od plastičnih riječi nudi nam neki ideal i hrabri nas u pomisli da ih samo eksperti mogu ostvariti, te zato moramo njima povjeriti svoje živote. Moramo slijediti autoritete, mudžtehide znanosti, a oni će nam ponuditi lažni šerijat našeg zdravlja, blagostanja ili našeg obrazovanja. Ljudi uživaju u tome da se drže fetvi ovih mudžtehida. Ako se eksperti usaglase, ako ostvare idžmu, i ako kažu da moramo srušiti selo da bismo prinijeli žrtvu božanstvu razvoja, nama nema druge nego slijediti svoje autoritete. Mudžtehidi znaju najbolje.

Svaka od plastičnih riječi čini da druge riječi spram nje izgledaju uništavnim i deplasiranim. Moramo se ponositi time što štujemo ovakva božanstva, jer naši prijatelji i kolege smatrat će nas prosvjetljenima kad vide da su ove riječi naš zikr i dova. Oni koji starog Boga još uvijek drže zaozbiljno mogu prikriti tu zbunjujuću činjenicu time što će Mu pridružiti štovanje novih božanstava. Očevidno, mnogi ljudi koji istrajavaju na štovanju starolikog Boga nastoje to opravdati tako što govore kako i On traži da ponavljamo: „briga, komunikacija, potrošnja, identitet, informacija, životni standard, menadžment, resursi...", taj dobro poznati zikr.

Zato što plastična božanstva nemaju denotacije, oni koji vjeruju u njih mogu ih razumijevati kroz sve konotacije koje im nude, te tako mogu uvjeriti sebe da služe temeljnim potrebama iskazanim kroz ova božanska imena, potrebama koje su, nakon svega, samoevidentne. Siromašni smo bez njih i moramo im služiti. Svi vide da su ova božanstva vrijedna štovanja. Religioznim ljudima ne pada nimalo teško bojiti ove tirane vjerskim bojama. Ljudi dobre volje u ime ovih božanstava nastoje mijenjati svijet, ne shvaćajući da služe idolima koje je napravio čovjek, idolima koje su, kako Kur'an, kaže, načinili sami vlastitim rukama.

Priča o lažnim božanstvima je preduga, naročito danas kad lažnih božanstava ima više nego li ikad ranije u povijesti. Ku'ran nam kazuje kako je svaki poslanik dolazio s porukom tevhida i da je Bog svakoj zajednici slao poslanika. Svaka zajednica u prošlosti imala je vlastitu verziju tevhida, premda bi ljudi, zbog svoje neukosti i zaboravnosti, odlutali u širk. No, u modernom društvu nema ničeg osim mnoštva božanstava, a ova božanstva, po pravilu, ne ostavljaju mjesta tevhidu.
Razumijevanje prirode lažnih božanstava uvijek je imalo centralno mjesto u intelektualnim znanostima, što se ne može kazati i za prenesene znanosti. Nitko ne može prihvatiti da nema boga osim Boga isključivo na temelju taqlida. Svjedočenje mora biti zasnovano na razumijevanju onog ko tvrdi da je istinito, inače ono neće biti potpuno. Stoga veći dio islamske intelektualne tradicije sadrži razjašnjenja i pojašnjenja objekta vjerovanja: Što je to u što musliman mora vjerovati? Zašto bi uopće trebalo tako vjerovati?

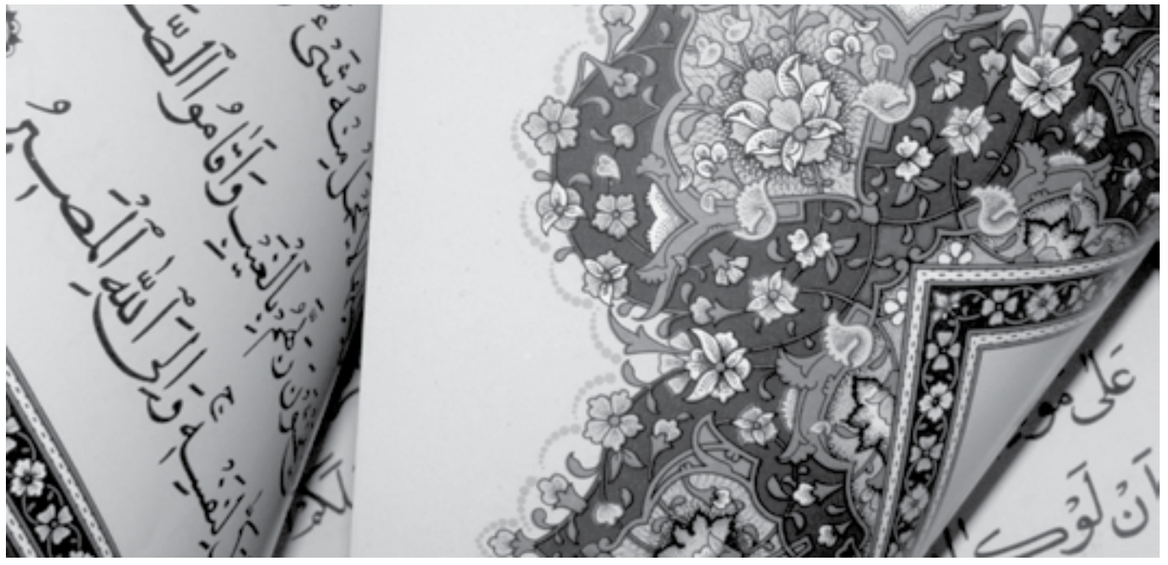

wPrvi objekt vjerovanja muslimana je Bog, potom Njegovi anđeli, poslanici, Sudnji dan te to da „Bog određuje dobro i zlo". Pri raspravi o Bogu i drugim objektima vjerovanja bitno je pojasniti ne samo što oni jesu, nego i što nisu. Onda kad ljudi ne znaju što Bog jeste i kad ne znaju kako lahko mogu skrenuti u štovanje lažnih božanstava, neće se moći zaštititi od teksira modernog svijeta, mnoštva božanstava za koja im moderni načini mišljenja tvrde da ih valja služiti. U slučaju sraza islama s modernitetom upadljivo je to da muslimanima nedostaje intelektualne pripremljenosti da se nose sa situacijom. Muslimanski intelektualci, osim nekolicine časnih izuzetaka, ne postavljaju pitanja legitimnosti mod-

Mnogi muslimani ne vide danas nikakvu oprečnost između vjere u božanstva moderniteta i prihvaćanja autoriteta Kur'ana i Sunneta. Slijedstveno tome, oni ignoriraju trinaest stoljeća intelektualne historije islama.

ernih božanstava. Oni radije raspravljaju o najboljem načinu da se robuje tim novim tiranima. Odnosno, oni misle kako islamsko društvo mora biti prilagođeno i usklađeno standardima moderniteta, standardima koji su zasnovani na teksiru.
Moglo bi se reći da ogroman broj muslimana našeg doba traži načine kako da islam prilagode širku. Mnogi muslimani prepoznaju danas da je Zapad platio visoku cijenu modernizaciji i sekularizaciji. Oni vide da se različite socijalne krize javljaju u svim modernim društvima i shvaćaju da su te krize na neki način povezane sa gubitkom religijske tradicije i devalvacijom modernih vrijednosti. Mnogi od tih ljudi govore nam kako je islam drugačiji, da islam može usvojiti tehnologiju i „progres", „razvoj" ili „stručnost", čuvajući pritom i islamski moral i duhovne vrijednosti i zbjegavajući društvene dezintegracije prisutne na Zapadu.
Drugim riječima, oni misle da bi muslimani trebali zaboraviti na tevhid, zauzeti kurs teksira, a da pritom ne podnesu nikakve negativne konsekvence.

Činjenica je da mnogi razmišljaju o ovakvim putevima, ne shvaćajući apsurdnost svoje pozicije i gubeći pritom onu viziju tevhida koja je davala život islamskom mišljenju. Oni ne mogu vidjeti kako je sve u posebnom uzajamnom odnosu, te propuštaju razumijeti da robovanje lažnim božanstvima nužno razara svaki poredak (ne samo na individualnoj i društvenoj razini, već i u svijetu prirode). Odnosno, kad ljudi propuštaju da služe Boga onako kako ih je On pozvao da služe, oni nisu u stanju izvršavati one funkcije zarad kojih su stvoreni. Konačan rezultat je to da naš svijet postaje sve kaotičniji. Sljedeći kur'anski stavak znakovito govori o tome: Zbog onoga što ljudi rade pojavio se metež i na kopnu i na moru, da in On da da iskuse kaznu zbog onog što rade, ne bi li se popravili. (30:41) Kad ljudi slijede božanstva teksira, razvrat se samo može uvećati, što će završiti rastrojstvom prirode jednako kao i rastrojstvom društva. Razvrat (fesad), naposlijetku, definira se kao pomanjkanje ispravnosti (salah) odnosno valjanosti, uravnoteženosti, harmonije, sklada, reda, uvezanosti i jedinstva, što sve skupa gradi tevhid ili „činjenje nečega jednim".

STAJALIŠNE SMETNJE

Druga vrsta prepreka koje stoje pred obnovom intelektualnog naslijeđa mogu se na društvenoj razini razlučiti kao stajališta i idejni koncepti koji su prihvaćeni od muslimana modernog doba. Oni proizilaze iz gubitka intelektualne nezavisnosti, utjelovljujući se u institucije i strukture modernog društva. Ne bih želio sada ići u detalje. Dopustite samo da ukažem na to da se ove prepreke manifestiraju kroz različite struje koje nije teško uočiti, poput politizacije zajednice, monolitne interpretacije islamskog učenja i slijepog prihvaćanja stavova suvremenih muslimanskih lidera (odnosno taqlida ondje gdje je mjesto tahqiqu). Ipak, možda je najizrazitija i najpogubnija prepreka onaj odnos koji se općenito može nazvati antitradicionalizmom.
Svakako, islam je, poput drugih religija uostalom, utemeljen na tradiciji (sumi cjelokupnog prenesenog i intelektualnog naslijeđa), no mnogi muslimani ne vide danas nikakvu oprečnost između vjere u božanstva moderniteta i prihvaćanja autoriteta Kur'ana i Sunneta. Slijedstveno tome, oni ignoriraju trinaest stoljeća intelektualne historije islama, zagovarajući stav kako niko ne treba pomoć velikih mislilaca iz prošlosti e da bi razumijevao i interpretirao Kur'an i Sunnet.

Moramo imati na umu to da ako u modernom svijetu postoji neka općeprihvaćena dogma, onda je to odbacivanje tradicije. Veliki profeti moderniteta (Descartes, Rousseau, Marx, Freud) slijede različita božanstva, no svi su suglasni oko toga da stari bogovi nisu više upotrebljivi. S gledišta islama, Božiji poslanici propovijedaju tevhid. Nasupot tome, moderni profeti zagovaraju odbacivanje tevhida i prihvatanje teksira. Mora se prvo zanijekati Božije jedinstvo e da bi se moglo prihvatiti druge bogove umjesto Njega.

U tradicionalnoj islamskoj terminologiji, Bog je qadim, prapočetan ili vječit. Bog je oduvijek bio i zauvijek će biti. U modernitetu, bogovi su novi. Da bi ostali novima, moraju se stalno mijenjati i modificirati. Novo uvijek nastoji biti ispred starog, onog koje je „zastarjelo" i „zaostalo". Znanost uvijek iznalazi nova otkrića, a tehnologija stalno proizvodi nove izume za koje svi odmah mislimo da ih trebamo. Sve ono što se stalno ne obnavlja doima nam se mrtvim.

Jedno od imena božanstva novovjekosti jeste originalnost. Njena uloga je da određuje nove stilove i modele, i njeno prisustvo svugdje je evidentno, posebno u području propagande i masovne indoktrinacije. Tako, imamo suvremene mudžtehide koji određuju ženi šta bi morala obući i koji svoje fetve mijenjaju svaki dan. Svećenstvo originalnosti nameće svoj autoritet i u svijetu umjetnosti. Uzima pod svoje moderne univerzitete, gdje mnogi profesori prihvaćaju najnovije intelektualne stilove isuviše kasno, tako da moraju otići sa scene. I na modernim univerzitetima, baš kao i kod ženske odjeće, dominira „pariška moda".
Najveća opasnost od antitradicionalizma za moderne muslimane leži u tome što oni moraju prihvatiti ovo božanstvo (kao i mnoga druga) ne razmišljajući previše o tome što zapravo čine. Oni, tako, umišljaju da za trinaest stotina godina muslimani nisu rekli ništa. Žele zadržati svoj muslimanski identitet, ali oni samo umišljaju da to i čine, jer nedovoljno je sačuvati svoju naklonjenost Kur'anu i Sunnetu, a istodobno slijepo ignorirati velike interpretatore tradicije iz minulih stoljeća.

Ako ljudi vjeruju kako im veliki interpretatori više ne trebaju, izgleda da je to zato što ljudi danas vjeruju u božanstva progresa, znanosti i razvoja. Govore nam kako danas o svijetu znamo kudikamo više negoli ljudi starih vremena, jer mi imamo znanost. Ljudi koji ovako razmišljaju obično o znanosti ne znaju ništa osim onoliko koliko saznaju iz medija, a zasigurno nemaju pojma o islamskoj intelektualnoj tradiciji. Oni su slijepi poslušnici, premda je taqlid u ovakvim stvarima apsurdan. Što je još gore, radi se o selektivnom taqlidu. Oni žele prihvatiti jedino intelektualni autoritet „znanstvenika i „eksperata", ali nipošto velike muslimanske mislioce iz prošlosti. Ukoliko je Einstein nešto kazao, to mora biti istina, no ukoliko su nešto kazali Gazali ili Mula

U tradicionalnoj islamskoj terminologiji, Bog je qadim, prapočetan ili vječit. Bog je oduvijek bio i zauvijek će biti. U modernitetu, bogovi su novi. Da bi ostali novima, moraju se stalno mijenjati i modificirati. Novo uvijek nastoji biti ispred starog, onog koje je „zastarjelo" i „zaostalo". Znanost uvijek iznalazi nova otkrića, a tehnologija stalno proizvodi nove izume za koje svi odmah mislimo da ih trebamo. Sve ono što se stalno ne obnavlja doima nam se mrtvim.

Sadra, onda je to „neznanstveno", hoće se reći pogrešno.
Ukoliko bi imali nekog pojma o intelektualnim korijenima i temeljima znanosti i teologije, znali bi da znanost nema što kazati teologiji, ali teologija ima štošta reći znanosti. Razlog tome je taj što je teologija ukorijenjena u tevhidu, te zato stoji ponad svega i jasno uočava sveopću uzajamnost. Znanost je, međutim, ukorijenjena u teksiru, i zato je obilježena mogućnošću, te se ona može baviti samo mnogostima i njihovim rearanžiranjem unedogled. Čak i kada uspije primijetiti očevidne uzajamnosti, ona nije u stanju objasniti njihov odnos ili konačni značaj. Sukladno vlastitim premisama, znanost je ograđena od „područja nevidljivog", onog što Kur'an naziva gajb. Ukoliko znanost nema šta reći o anđelima i duhovima, onom što se može nazvati „relativnim gajbom", što tek može kazati o Bogu, odnosno „apsolutnom gajbu"?! Nasuprot tome, islamska intelektualna tradicija

Ako ljudi vjeruju kako im veliki interpretatori više ne trebaju, izgleda da je to zato što ljudi danas vjeruju u božanstva progresa, znanosti i razvoja. Govore nam kako danas o svijetu znamo kudikamo više negoli ljudi starih vremena, jer mi imamo znanost. Ljudi koji ovako razmišljaju obično o znanosti ne znaju ništa osim onoliko koliko saznaju iz medija, a zasigurno nemaju pojma o islamskoj intelektualnoj tradiciji. Oni su slijepi poslušnici, premda je taqlid u ovakvim stvarima apsurdan. Što je još gore, radi se o selektivnom taqlidu. Oni žele prihvatiti jedino intelektualni autoritet „znanstvenika i „eksperata", ali nipošto velike muslimanske mislioce iz prošlosti. Ukoliko je Einstein nešto kazao, to mora biti istina, no ukoliko su nešto kazali Gazali ili Mula Sadra, onda je to „neznanstveno", hoće se reći pogrešno.

ukorijenjena je u znanju o Bogu, i na taj način također ostvaruje različite vidove znanja. Ona je utemeljena na apsolutnoj istini i izvjesnosti, nasuprot modernih disciplina koje su uskraćene za Apsolut. Jedino ovi oblici tradicionalnog znanja mogu nanovo uspostaviti ljudsku vezu s božanskim.
Naposljetku, dopustite da ukažem i na to kako je temeljni problem modernog islama u tome što muslimani pate od onog što se tradicionalno naziva „složenim neznanjem", džehli murakkeb.

Neznanje znači ne znati. Složeno neznanje je ne znati da se ne zna. Tako, mnogo muslimana uopće ne zna šta je islamska tradicija, ne znaju kako misliti islamski, i pritom ne znaju da ne znaju. Pojedinci prepoznaju vlastito neznanje i daju se u potragu za znanjem (talab al-'ilm), što je, kako je opće poznato, dužnost svakog muslimana, preciznije svakog živog bića. Obnova intelektualne tradicije nemoguća je sve dok svako ne poduzme takav korak na individualnom planu. Tradicija nikad ne može biti obnovljena kroz taqlid niti organiziranom zajedničkom akcijom, nego jedino posvećenjem individue, kroz njihovu osobnost odnosno „lični tahqiq". Vlade i komiteti ne mogu riješiti problem, jer oni od početka nastupaju pogrešno. Razumijevanje ne može biti nametano ili ozakonjivano, ono jedino može niknuti iz srca.

Poslanik je rekao: „Mudrost je izgubljena deva vjernika. Gdje god da je nađe, on joj se obraduje." Ljudi danas ne znaju što mudrost jeste, a još manje znaju da polažu pravo na nju. Dok to ne uvide, neće shvatiti da se njihova deva izgubila. Ostat će pri mišljenju da je i ta deva tek upotrebna roba, poput automobila, kompjutera i aviona koje koriste kad im ustrebaju. Tragedija se dešava onda kad ljudi nemaju pojma o tome da jedino na kamili mudrosti mogu bez opasnosti projahati kroz pustinju moderniteta.

KNJIŽEVNI PORTRETI: Džemaludin Latić

Intervju: Džemaludin Latić

MISTERIJ POEZIJE: DAR OD BOGA I ŠEJTANA

Razgovarao: **Filip Mursel Begović**

Književnik Džemaludin Latić rođen je u Pridvorcima kod Gornjeg Vakufa 1957. godine. Završio je Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu, zatim Fakultet islamskih nauka u Sarajevu i Filozofski fakultet (Odsjek jugoslavenskih književnosti i srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika kao i prvi stepen na Odsjeku za filozofiju i svjetsku književnost). Magistrirao je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (Odsjek svjetske književnosti), a doktorirao na Fakultetu islamskih nauka 1999. na temu "Stil kur'anskoga izraza". Na istom fakultetu zaposlen je kao docent na katedri tefsira. Predaje tefsir na Islamskoj pedagoškoj akademiji u Novom Pazaru, te teoriju književnosti na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Pazaru.
Zbog islamskih aktivnosti i političkih ideja komunistički režim ga je uhapsio 1983. g. i u poznatom sarajevskom procesu protiv muslimanskih intelektualaca osudio na 6,5 godina zatvora. Oslobođen je na intervenciju Međunarodnog PEN-centra 1986. g. Po izlasku iz zatvora bio je zamjenik glavnog urednika «Preporoda», islamskih informativnih novina, a pokrenuo je i sedmične listove «Muslimanski glas» i «Ljiljan», čiji je glavni urednik bio od 1990. do 1994. g. Bio je dugogodišnji političkI suradnik predsjednika Stranke demokratske akcije i Predsjedništva Bosne i Hercegovine, rahm. Alije Izetbegovića, s kojim je pokrenuo Bošnjačku radio-televiziju. Član je Društva pisaca Bosne i Hercegovine i Svjetskog društva muslimanskih pisaca sa sjedištem u Rijadu. Dobitnik je više književnih nagrada.
Objavio je zbirke poezije: „Mejtaš i vodica", V. Masleša, Sarajevo, 1980., „Amberom ti cvali puti" (poema), El-Kalem, Sarajevo, 1980. (dva izdanja), „Dome Davudov", Svjelost, Sarajevo, 1990. (tri izdanja; treće pod naslovom „Moj Ummete"), „Srebrena česma", V. Masleša, Sarajevo, 1991. (četiri izdanja), „Škripa vratnica", Bosančica-print - Signum, Sarajevo-Zagreb, 2000., „Srebrenički inferno", Bosančica-print, Sarajevo, 2001. (dva izdanja), „Ja sam tavus ašikane" - Divan ilahija i kasida, Bosančica-print, Sarajevo, 2003., „Kćeri svoga porobljenog naroda" – zbirka poezije (Bosanska riječ, Tuzla, dva izdanja, 2006. i 2007.). Nadalje, objavio je knjige: „Šejtanija" (dramatizirana bajka), Bosančica-print, Sarajevo, 2003.,"Mjesečina endeluske noći" – tragedija koja tematizira genocide na muslimanima Španije u 15. st. (Sarajevo, Bioturs, 2007.), „Stil kur'anskoga izraza" (doktorska disertacija), El-Kalem, Sarajevo, 2001., „Islam i svjetske religije", I i II, El-Kalem, Sarajevo, 2000., Hrestomatiju "Metodologija tefsira", Hrestomatiju "Klasične škole tefsira", Hrestomatiju "Hatabet" (zajedno sa mr. hfz. Kenanon Musićem).
Pred štampanjem je knjiga "Sedam harfova" Kur'ana – Ogledi o jeziku Allahove Knjige" u izdanju FIN-a. Autor je mnogih prijevoda s arapskog i engleskog jezika. Zastupljen u svim antologijama i pregledima bosanskohercegovačke i bošnjačke poezije i u antologiji bošnjačke priče za djecu. Pojedini ciklusi pjesama prevedeni su mu na arapski, turski, engleski, francuski i talijanski jezik, zbirka pjesama „Moj Ummete" prevedena je na albanski jezik, a „Srebrenički inferno" - poema od devetanaest pjevanja prevedena je na turski jezik i objavljena u dva izdanja, zatim je prevedena na perzijski i čeka na objavljivanje. "Mjesečina endeluske noći" prevodi se na turski jezik.

Godine 1983. osuđeni ste na 6 i pol godina zatvora. Vjerojatno Vam je priča o Vašem utamničenju naporna, s obzirom da je toliko medijski isticana. Međutim, nas zanima što je s generacijom muslimana koja je provela svoje najbolje godine po komunističkim zatvorima? Tko se prodao za karijeru i ima li još uvijek onih čestitih i vjernih izvornoj ideji mladomuslimanskoga kruga? Opstoji li ta ideja i dalje u novom društvenom i političkom uređenju i treba li nama neka posve nova deklaracija? Nekada zajedno u ćeliji, a danas se neki od vas u potpunosti razilazite? Kako je to moguće?

Bismillahi'r-Rahmani'r-Rahim. Jedan dio nas, osuđenih 1983., već je na Ahiretu: Salih Behmen, Alija Izetbegović, Derviš Đurđević, Omer Behmen, a Rušid Prguda je podlegao komunističkoj torturi još u istrazi, 1983. Neka je rahmet njihovim dušama. Mi koji smo preostali i danas smo zajedno, osim jednog, ili dvoje od nas. Zapravo, ne znam šta i kako danas razmišlja Melika Salihbey Bosnavi. Sa njom sam prekinuo kontakte nakon moga izlaska iz zatvora i to samo stoga što sam ostao uz Aliju ljudski i, dobrim dijelom, politički, sve do kraja njegovog života. Sa Mustafom Spahićem sam bio u odličnim odnosima sve dok i on nije kumovao propasti Ljiljana i mojih projekata... Meliku i danas poštujem, imam razumijevanja za njezinu žrtvu, čitam njezinu literaturu, korektan sam prema njoj kao piscu, ali – ne želim biti blizu nje, i to ne samo ja, nego, koliko znam, niko od nas. Mustafa Spahić danas piše za Oslobođenje, koje se nikad nije izvinilo za zločin nad nama i drugim žrtvama komunizma i koje i danas, ustvari, stoji na istim pozicijama kao '83, tj. najradije bi nas, svjedoke komunističkih užasa, hapsili i ostrašćeno strijeljali kao i našu braću 1949. Ne vjerujem da itko normalan može shvatiti toga Mujkija koji u svojim filipikama "za kilu mesa zakolje vola"; ja ga uistinu sažalijevam, on je jedna velika komunistička pobjeda nad našim islamskim kakvim-takvim pokretom. Kakvi su odnosi drugih sa Mujkijem i Melikom, ja o tome ne znam i ne raspitujem se. Mi preostali smo u jako bliskim odnosima, i pored ponekog političkog neslaganja...Nažalost, mi smo doslovno rastjerani 2001. g., nakon 11. septembra, ni krivi ni dužni! Završili smo na crnim listama ambasada nekih zapadnih zemalja i, ponovo, u sudnicama, gdje su od nas pokušali napraviti kriminalce na isti način kao što su nekada od nas pravili nacionaliste, klerofašiste, fundamentaliste... Na svu sreću, Hasana je američki sudija dva puta oslobodio, mene je oslobodila sudijinica Nađa Seferović nakon godinu i po dana komunističkog pritiska i slamanja zbog navodne uvrede njihova "oca nacije", Hamdije Pozderca (tražili su 30.000 KM na ime odštete!), a Edhemu ponovo sude za neki stan koga je njegova Vlada oduzela od komunističkog funkcionera i predala Nedžadu Brankoviću; Husejna Živalja su prebacili iz Austrije i tri dana isljeđivali u MIP-u za navodne malverzaicje dok je bio ambasador u Beču, nakon čega je on, pokrivši sve i dinar ovjerenom dokumentacijom, napustio Bosnu... Nama treba jedno kritičko "čitanje" našeg

KNJIŽEVNI PORTRETI: Džemaludin Latić

Zašto se Alija Izetbegović, dok je bio predsjednik SDA i predsjednik Predsjedništva, razišao sa tadašnjim "Mladim Muslimanima", a oni sa njim? Završavam svoje memoare i o tom pitanju ću – ljubeći istinu više nego Sokrata – također progovoriti koju riječ. Nažalost, taj pokret – ukoliko je to ikad bio istinski politički pokret – danas tužno nestaje – zahvaljujući osionom i plitkoumnom ponašanju upravo dvojice-trojice svojih starih članova.

mladomuslimanskog pokreta. Zašto se Alija Izetbegović, dok je bio predsjednik SDA i predsjednik Predsjedništva, razišao sa tadašnjim "Mladim Muslimanima", a oni sa njim? Završavam svoje memoare i o tom pitanju ću – ljubeći istinu više nego Sokrata – također progovoriti koju riječ. Nažalost, taj pokret – ukoliko je to ikad bio istinski politički pokret – danas tužno nestaje – zahvaljujući osionom i plitkoumnom ponašanju upravo dvojice-trojice svojih starih članova. Ne bih želio da me krivo shvatite, nas nekolicina nikada nismo ni bili članovi toga pokreta; mene su bili učlanili tek negdje 1999., dok je predsjednik bio Imo Serdarević, da bih se uskoro sukobio sa njihovim novim predsjednikom (a ko se to nije sa njim sukobio, tj. koga to on nije napao i izvrijeđao nabigajrihak?) i napustio sam to otužno društvo. Našu današnju Deklaraciju napisat će vam svako ko ima zrno soli u glavi: spasiti podjelu države (na čemu danas radi Alijin politički nasljednik!), od Međunarodne zajednice zahtijevati njezine standarde za Bosnu, učlaniti Bosnu u Nato-savez i učiniti da ona jednog dana postane članica EU i Organizacije islamske konferencije – kako bi, bar za narednih pola stoljeća, prestalo klanje, ubijanje i raseljavanje našeg naroda.

Teško mi je zamisliti, u ovoj konstelaciji političkih odnosa, pjesnika, esejista, prevoditelja i profesora Džemaludina Latića u bilo kakvoj političkoj ulozi. Mislim da Vam kao pjesniku više ne bih vjerovao. Ne bih vjerovao da ste iskreni. Vjerujete li Vi da još uvijek postoje čestiti političari i zašto se Vas neprestano postavlja u izvanknjiževni kontekst?

Daj Bože da se o mene svi vi, misleći Bošnjaci, ne ogriješite. Zašto? Zato što sam ja ostavljen na pustopolju, izranjavan, popljuvan i pogažen sa svih strana bez ikakvog svoga javnog nedostojnog čina, hvala dragom Allahu, Koji me je dosad spašavao toga Svojom beskrajnom milošću... Uza svoga profesora, akademika Muhammed-bega Filipovića, koga sam nazvao "učiteljem bosanskog dostojanstva," ja sam danas bošnjačka tragična figura, Harun naše moderne bošnjačke događajnosti, "nepotkupljivi svjedok povijesti", sarajevski Don Kihot koji svake hefte objavljuje svoja mišljenja, sukobljava se sa najgorom, komunističkom i neokomunističkom ideologijom, licemjerima, lopovima, špijunima, intelektualnim prostitutkama, izdajnicima vjere i bošnjaštva...
Godinama sam bio i ostao meta miloševićevaca, karadžićevaca, tuđmanovaca, bobanovaca, abdićevaca, bušovaca, rigidnih sekularista..., godinama sam javno ustajao uz obespravljene muslimane i žrtve svakog zločina i nasilja, naravno i uz žrtve zločina – istina rijetkih- koje su muslimani počinili nad drugima..., godinama držim glavu u torbi, kao Petefijev kurjak... Danas, i kad bih htio, ne mogu se zaustaviti. Zato me drugi, tj. dušmani naše vjere i našeg naroda i naše zemlje Bosne, i gore spomenuti lovci "stavljaju u izvanknjiževne kontekste" – kako bi ugušili moju riječ. Za pisce – a dobrim dijelom su to hulje – ja sam hodžica – kako bi na trenutak umirili svoju savjest prodanih skribomana i zatomili svoj neizlječivi kompleks manje vrijednosti; za političke moćnike i munafike u muslimanskoj zajednici - ja sam "pjesnik"- kako bi sakrili svoju nemoć pred mojim idejama i izbjegli mojoj kritičkoj oštrici za svoje nedostojne postupke; za sarajevske i ine medije i akademsku zajednicu – ja sam bošnjački nacionalist, rasist, klerofašist – kako bi sakrili svoj opijum titoizmom i učešćem u linču muslimanske slobodne misli, svoje doušništvo i služenje ovom ili onom -izmu...

Za pisce – a dobrim dijelom su to hulje – ja sam hodžica – kako bi na trenutak umirili svoju savjest prodanih skribomana i zatomili svoj neizlječivi kompleks manje vrijednosti; za političke moćnike i munafike u muslimanskoj zajednici - ja sam "pjesnik"- kako bi sakrili svoju nemoć pred mojim idejama i izbjegli mojoj kritičkoj oštrici za svoje nedostojne postupke; za sarajevske i ine medije i akademsku zajednicu – ja sam bošnjački nacionalist, rasist, klerofašist – kako bi sakrili svoj opijum titoizmom i učešćem u linču muslimanske slobodne misli, svoje doušništvo i služenje ovom ili onom -izmu...

O čemu se tu radi? O najobičnijim lažima – jer su sve naše umno, muslimansko i bošnjačko, sve što je radilo na boljitku našeg naroda, sve što je imalo talenta i što je mislilo svojom glavom, sve što je svjedočilo o zlehudoj sudbini Bošnjaka kojima jesu pripremili plan postepenog uništenja i nestanka sa lica Planete, uništavajući najprije njihovo duhovno stablo, držeći ih u političkoj nesvijesti i konfuziji, poslije kojih slijede zasjecanja u njihovo biološko stablo – sve su te naše umnike i Hadži Loje etiketirali isto kao i mene, i to je jedna od mojih malobrojnih satisfakcija...

Bio sam u stranačkoj politici, nikad u izvršnoj vlasti, iz jednostavnog razloga: što sam robijao sa Alijom Izetbegovićem, islamskim piscem, što su nas povijesni događaji hitnuli u politički vrtlog, što smo svoju političku aktivnost shvatali kao svoj vjerski poziv, kao svoju vjersku obavezu. I danas tako mislim, jer biti izvan političkih zbivanja koja se tiču našeg ummeta – to znači izdati islam. U čemu bi se ogledala važnost jedne književničke karijere pred islams-

Bio sam u stranačkoj politici, nikad u izvršnoj vlasti, iz jednostavnog razloga: što sam robijao sa Alijom Izetbegovićem, islamskim piscem, što su nas povijesni događaji hitnuli u politički vrtlog, što smo svoju političku aktivnost shvatali kao svoj vjerski poziv, kao svoju vjersku obavezu. I danas tako mislim, jer biti izvan političkih zbivanja koja se tiču našeg ummeta – to znači izdati islam.

S lijeva na desno:
1. Na ekskurziji u Pruscu, drevnom središtu bosanske učenosti, 1975.g.: "Kada bih otkrio tajnu muzike, prevrnuo bih Planetu."

2. Nakon prvog izlaska iz opkoljenog Sarajeva 1994.g.: susret sa djecom: Nafisom (u sredini), Muhammedom (prvi slijeva) i Ahmedom, razdraganim prognanicima u Ljubljani.

3. Ispod planine Hire (gdje je, u znamenitoj pećini, počelo objavljivanje Kur'ana), godine 1997., na hadžu."Moja poezija nije ništa drugo do eksplikacija kur'anske poruke" (M.Iqbal).

kim zahtjevima? Ni u čemu – jer smisao našeg života nije da dobijemo lovorike za neku visoku književnu ili bilo koju drugu umjetnost, već da služimo svome Gospodaru svime, pa i svojim talentom... A na drugoj strani, moja politička aktivnost nema nikakve veze sa time hoću li ja svoju novu pjesmu napisati u slobodnom ili vezanom stihu, hoću li svoj roman strukturirati na ovaj ili onaj način...

Za nas, muslimane - pisao je Muhammed Iqbal, najveća umjetnička i filozofska figura 20. st., pjesnik, mislilac, vjerski reformator i političar - postoje samo dvije vrste političke aktivnosti: musaovska i faraonska. Danas, hvala Allahu, dž.š., postoje naša braća diljem Svijeta koja slijede musaovsku politiku i koja popravljaju žalosno stanje muslimanskih naroda.

Neki bosanskohercegovački književni arbitri novoga doba smatraju da se Vi namećete kao najveći bošnjački nacionalni pjesnik. Smiješno su te kontroverzne priče o Vama i to se čini kao da je riječ o nekom pjesničkom teroristu. Džemo Latić će za neke simbolizirati nazadno prošlo vrijeme, nemoderno, dogmatično... međutim, dok oni prodaju duše za slavu ili, možda, ne bi li iskamčili kritički ogled o svojoj knjizi, pjesme i prepjeve Đžeme Latića znaju, pjevaju, uče, s nostalgijom i adoracijom izgovara gotovo svaka bosanska mahala, svaki grad. Nije li Vam dosta toga da se stalno morate nekome opravdavati i napokon što je to Džemo Latić pjesnički, a po nekima i vjerski, «podvalio» Bošnjacima?

Nikome ništa ne podvaljujem, s navodnicima ili bez njih. U umjetnosti, kao što znate, nema "progresa", posebno ne u postmoderni za koju je svaki oblik u inventaru njezina postojanja relevantan ukoliko je umjetnički skladan, snažan. Ja sam revitalizirao neke pjesničke oblike iz naše nacionalne književne tradicije, a drugima, savremenima, igram se kao i svaki poeta doctus. U bošnjačkim kafanskim pričama mene nazivaju nacionalnim pjesnikom, obično bez potcjenjivačkih namjera, ali to nisu moje kvalifikacije, ja i na njih, i na poneki "hrabri" prikaz svoje poezije odmahujem rukom, nasmijem se neukosti mnogih bošnjačkih "veličina" i produžim dalje. Ja sam duboko svjestan toga – i o to sam se opržio Bog zna koliko puta – da sam "pjesnik s biografijom," i da se mnogi pozvani boje da pišu o mojoj poeziji. Šta ako ih sutra proglase islamskim fundamentalistima, šta će biti s njihovom karijerom?
U sebi imam savršeni "barometar" koji mi nepogrješivo govori koliko vrijedi moja poezija, i samo taj "barometar", ustvari, slušam, izuzmu li se glasovi nekolicine pjesnika i učenih književnih kritičara koje cijenim, koji o književnoj umjetnosti razmišljaju poput mene. Pišem za vječnost, kao i svaki istinski pjesnik, i ne zanimaju me ocjene puzavica i neznalica. Kao musliman, hrvem se sa porivom samopokazivanja, idem na sedždu i veličam Allaha, dželle šanuhu, i, kako prolaze godine, sve više se gnušam slave.

Ne čini li Vam se da je interkulturalno i multikonfesionalno u Bosni samo deklarativno i da iza toga malo tko stoji. Nedavno se Vaše ime spominjalo u žučnim polemikama koje

su imale svoje odjeke i u Hrvatskoj. Izgleda da se uzajamno nedovoljno toleriramo. Možemo li naći krivca u jednom narodu, u pojedincima, ili su svi podjednako krivi? Što je na kraju suštinski problem međuetničkih problema u Bosni i Hercegovini? Kakvu ulogu, napokon, ima književnost u tim previranjima?

Ne možemo reći da je islam jedini, ali on jeste najbitniji konstituent multietničkog i multireligijskog tkiva Bosne. I umjesto da se islam, to autentično Božije učenje koje priznaje sve ranije, predmuhammedanske Božije glasonoše i sva ranija sveta Pisma, pozdravlja na svakom koraku, on se, ustvari, uporno napada i okrivljuje. Zašto? Zato što se već stoljeće i po Bosna dijeli, rastače, nekad javno, a nekad

Ja sam duboko svjestan toga – i o to sam se opržio Bog zna koliko puta – da sam "pjesnik s biografijom," i da se mnogi pozvani boje da pišu o mojoj poeziji. Šta ako ih sutra proglase islamskim fundamentalistima, šta će biti s njihovom karijerom?

tajno, uvijek na opasan način, uvijek s teškim krvoprolićima i zločinima na sljedbenicima ove vjere.

U svemu tome književnost ima doslovno krucijalnu ulogu: posljednja agresija na Bosnu zapravo je započela na Katedri za južnoslavenske književnosti Filozofskog fakulteta u Sarajevu i u Društvu pisaca Bosne i Hercegovine. Na katedri su četnički profesori slavili Andrića, Crnjanskog, R.P. Noga, Ćosića..., a "potirali" nacionalnu samobitnost jednog naroda, zločine na njemu u toku Drugog svjetskog rata i, naravno, njegovu književnost. Suprotstavljao im se Muhsin Rizvić, moj profesor, sa krugom svojih saradnika. U Društvu pisaca R. P. Nogo, Marko Vešović, Radovan Karadžić i drugi srpski pjesnici napadali su Mehmedaliju Dizdara, urednika Života koji je objavio esej Muhammeda Filipovića "Bosanski duh u književnosti – šta je to?" i autora jedne od naših kultnih knjiga Stari bosanski tekstovi, u kojoj je dokazivao postojanje bosanskoga jezika pa time i bosanske (kasnije nazvane bošnjačke) nacije i države. Godine 1992., kao što znate, srpski (crnogorski) pjesnik stao je na čelo agresorske i genocidne vojske koja je napravila genocidnu tvorevinu, RS.

Posljednja agresija na Bosnu zapravo je započela na Katedri za južnoslavenske književnosti Filozofskog fakulteta u Sarajevu i u Društvu pisaca Bosne i Hercegovine. Na katedri su četnički profesori slavili Andrića, Crnjanskog, R.P. Noga, Ćosića..., a "potirali" nacionalnu samobitnost jednog naroda, zločine na njemu u toku Drugog svjetskog rata i, naravno, njegovu književnost. Suprotstavljao im se Muhsin Rizvić, moj profesor, sa krugom svojih saradnika. U Društvu pisaca R.P. Nogo, Marko Vešović, Radovan Karadžić i drugi srpski pjesnici napadali su Mehmedaliju Dizdara, urednika Života koji je objavio esej Muhammeda Filipovića "Bosanski duh u književnosti – šta je to?" i autora jedne od naših kultnih knjiga Stari bosanski tekstovi, u kojoj je dokazivao postojanje bosanskoga jezika pa time i bosanske (kasnije nazvane bošnjačke) nacije i države.

Ima li za Vas poezija prosvjetljujuću ulogu, neku izvanrednu moć, neki skroviti utjecaj? Možemo li reći za Vašu poeziju da je ujedno molitva (ne mislim pritom na žanrovsko određenje)?

Porijeklo svake istinske poezije je misterij; ona je dar od Boga ili od šejtana, svakako od jedne od tih nadnaravnih sila, i ona ima izvanrednu moć. U tradiciji je muslimanima da poezija bude edeb, odgojitelj ljudi. Znam koliko se to kosi sa teorijama o poeziji na Zapadu, gdje se raskida svaka veza između umjetnosti i odgoja; umjetnički oblik je cilj samome sebi, i on ne služi nikakvoj drugoj, izvannumjetničkoj svrsi. Tolstoj se tome pogledu na umjetnost, npr., žestoko suprotstavljao. Bilo kako mu drago, snažna umjetnost je implicitno "prosvjetljujuća"; ona svojim recipijentima priskrbi spoznaje do kojih ne bi nikad došli nekim drugim putem. Sva moja zrela književna umjetnost je jedna molitva, jedno veličanje Boga u najširem smislu te riječi. Poezija za mene ima neki skroviti smisao, kao što kažete, ponekad – pogotovo kad sam bio u zatvoru – i psihoterapijski smisao.

Sva moja zrela književna umjetnost je jedna molitva, jedno veličanje Boga u najširem smislu te riječi. Poezija za mene ima neki skroviti smisao, kao što kažete, ponekad – pogotovo kad sam bio u zatvoru – i psihoterapijski smisao.

Znamo da pjesnici ponekad špekuliraju sa smislom, bitkom, pa i bićem, a na kraju i Bogom, želeći po svaku cijenu izreći neki totalni smisao. Upravo zato oni nemaju Bog zna kakav status u islamu. Jeste li se iscrpili pišući, upravo zbog gorčinom ispunjenih prijepora sa strane, i je li Vaše nadahnuće ikada bilo u sukobu s vjerskim kodeksom?

U jednoj pjesmi – jeste, bio sam u sukobu sa svojim "vjerskim kodeksom." Danas bih najradije tu pjesmu izbacio iz svoje prve zbirke, ali – to se događa svakom umjetniku; dođe vrijeme kad bismo dosta toga što je proisteklo iz našeg duha uništili. Nije islam jedini osudio pjesnike; učinila je to i Biblija, iz svojih, nešto drukčijih razloga, i, kao što znate, Platon. Ali islam je, u isto vrijeme, izuzeo jednu vrstu pjesnika i pjesništva, bolje reći- ši'r-a: svakog proizvoda ljudskog duha koji utječe na ljudsku svijest i savjest. Radi se o onom ši'ru koji ne rastače Božanske vrijednosti, koje te vrijednosti uzdiže. U tom slučaju, Rat i mir Lava Nikolajeviča Tolstoja, ili Rilkeov Jesenski dan, jesu islamski ši'r. Ne samo što se nisam iscrpio; pa ja tek počinjem da pišem, sve kipti iz mojih prstiju.

Što za Vas kao književnika vjernika znači sloboda pisanja i dokle ona doseže? Treba li, primjerice, one koji su zainteresirani za žestoku seksualnost – sasjeći već u korijenu?

Islam neke harame zaista sasijeca u korijenu, i to odmah, preventivno, a neke "isušuje" evolutivno, korak po korak – u vlastitoj zajednici koju gradi. U umjetnosti ne bih ništa "sasijecao" već bih nudio snažniji, bolji artefakt. Islam nije sasjekao arabljanski politeizam, njegovu umjetnost i njegov društveno-politički sistem, nego je svoje monoteiste pozvao da se "okrenu" od njega (wa a'arid 'ani'l-mušrikin).

Danas u sarajevskoj modernoj književnoj, filmskoj i teatarskoj produkciji, izuzme li se nekoliko izuzetaka, ne postoji nijedno djelo bez psovke i "žestoke seksualnosti." Koliko traju ta djela? Jednu-dvije hefte, koliko ih na životu održavaju vještačke baterije iskompleksiranih i jadnih medijskih žarulja! Nekim takvim djelima naštimaju evropske nagrade – zato što su iščašena iz muslimanske tradicije, "moderna" djela. Pa ipak, to su samo umjetničke krhotine, jeftini estetski šokovi nad kojima se svjestan i istinski umjetnik izrastao iz humusa Bosne može samo nasmijati.

Disciplina koju je uspostavila naša vjera upravo ostavlja – a ne sužava – ogromno polje za igru duha; naša nacionalna ljubavna pjesma, sevdalinka, u svome najboljem izdanju, nastala u ambijentu oblikovanom islamskom disciplinom, pjeva o ljubavi bez ijedne lascivne scene. Pogledajmo "Sejdefu," "Mošćanicu"... Mešin "Derviš" nema nijedne psovke u sebi, a danas u sarajevskoj modernoj književnoj, filmskoj i teatarskoj produkciji, izuzme li se nekoliko izuzetaka, ne postoji nijedno djelo bez psovke i "žestoke seksualnosti." Koliko traju ta djela? Jednu-dvije hefte, koliko ih na životu održavaju vještačke baterije iskompleksiranih i jadnih medijskih žarulja! Nekim takvim djelima naštimaju evropske nagrade – zato što su iščašena iz muslimanske tradicije, "moderna" djela. Pa ipak, to su samo umjetničke krhotine, jeftini estetski šokovi nad kojima se svjestan i istinski umjetnik izrastao iz humusa Bosne može samo nasmijati.

Zapad je od Ise pejgambera (Isusa) napravio zvijezdu u mjuziklu, poznate su mnoge neukusne scene, zapravo inačice njegova razapinjanja u svrhu pomodne tzv. prazne transcendencije, ili reklamne dosjetke. Što mislite o trendovima koji to isto žele učiniti s poslanikom Muhammedom i islamom?

Ta hemisfera koju nazivamo Zapadom, zapravo, živi samo "pod formalnim znakom kršćanstva"; za većinu Zapadnjaka Isus nije model identifikacije, već je to Sizif. Otuda se mi muslimani moramo još više približiti našoj uvrijeđenoj kršćanskoj braći i vrlo jasno reći: Ne dopuštamo da to sekularni fundamentalisti čine ne samo Muhammedu, nego ni Isi, odn. Isusu, i njegovoj čednoj majci Merjemi /Mariji, koju je Kur'an, zbog više razloga, kao što znate, nazvao "najodabranijom od svih žena"! Sve troje njih su za nas, muslimane, svete ličnosti; vaša sloboda izražavanja mora imati svoje granice kao što granice ima i svaka druga sloboda! Neobično sam sretan što, uvijek kada uvrijede poslanika Muhammeda – sallallahu 'alejhi we sellem (Bog ga blagoslovio i mir mu podario) – jučer u aferi Rushdie, ovih godina kad su se javile danske karikature, ili kad ovih dana u Australiji pokušavaju da naprave ironični crtani film s njegovim

likom – kršćanski i jevrejski vjerski autoriteti i najzreliji sekularni humanisti staju na stranu uvrijeđenih muslimana – kao što su muslimani diljem Svijeta osudili "Da Vincijev kod" ili "Isusovo iskušenje" stavši i na svoju i na kršćansku stranu. (Da li znate da su Danci otvorili portal s naslovom "Oprosti nam, Muhammede"?) Iako svaki put osjetim tugu kada vrijeđaju poslanika Muhammeda, u meni se javi i ona druga, vedra misao: Da svakim danom nisu sve atraktivniji za nove generacije Zapadnjaka, zar bi vrijeđali islam i poslanika Muhammeda? Zar jučer, uz Dantea i užasnog Voltaira i njegovog "Mahometa" (što na starofrancuskom valjda znači: divlji čovjek) taj isti Zapad nije dao i velikog Goethea, Lessinga, Rilkea i Tolstoja koji su se divili našem Poslaniku?

Što pjesnik treba da uradi kada se javi problem s egom, u smislu uzrečice – pjesmu svoju i u njoj sliku svoju ljubim? U narodu će se reći: on je pjesnik i živi u pjesničkim visinama. Da li Vas je ikada omamila pjesnička taština, o kojoj su Vaši zlonamjernici šuškali?
Zar? To mi je čudno. Ali Ibrahimov nož neće da zakolje Ismaila, rekli bi mudri derviši. To meni ne pristoji, taj nož mene ne kolje. Ja sam tašt samo kad me uvrijede, kad neprijatelji Allahove vjere žele da me ponize, ali sa vjernicima – to je nemoguće, to me ne omamljuje. Možda?! Možda to neki ljudi tako "čitaju". Drugo, muslimani su "podučeni" da budu skromni, u zapećku, za pragom. Ja nisam skroman čovjek, da se razumijemo, i ne trpim one, mahom muslimane, koji se stalno drugima za nešto izvinjavaju, koji aplaudiraju tuđim pjesnicima, a svojima traže mahane.

Mi pripadamo narodu kojima su uvijek drugi ukazivali na njihove umjetničke vrijednosti: Fortis je zabilježio Hasanaginicu, koju je proslavio Goethe; Milman Parry i Albert Lord su na Harvardu promovirali Avdu Međedovića i naš ep; Meša je morao da bježi dušmanima u Beograd noseći pod pazuhom Derviša; Berbera su otkrili u Sloveniji; Musa Ćazim Ćatić je dva dana mrtav ležao za grmom, otkrila su ga neka čobančad, bošnjački prvaci su vijećali o tome da li da ga sahrane u muslimanskom greblju ili ne, a danas se Bošnjaci busaju u prsa jer, eto, oni imaju rodonačelnika svoje moderne poezije koji je utjecao čak i na Matoša, a šutjeli su kad su komunisti na bisti toga genijalca sjekirom odsijecali fes.

Nemojte se čuditi: mi pripadamo narodu kojima su uvijek drugi ukazivali na njihove umjetničke vrijednosti: Fortis je zabilježio Hasanaginicu, koju je proslavio Goethe; Milman Parry i Albert Lord su na Harvardu promovirali Avdu Međedovića i naš ep; Meša je morao da bježi dušmanima u Beograd noseći pod pazuhom Derviša; Berbera su otkrili u Sloveniji; Musa Ćazim Ćatić je dva dana mrtav ležao za grmom, otkrila su ga neka čobančad, bošnjački prvaci su vijećali o tome da li da ga sahrane u muslimanskom greblju ili ne, a danas se Bošnjaci busaju u prsa jer, eto, oni imaju rodonačelnika svoje moderne poezije koji je utjecao čak i na Matoša, a šutjeli su kad su komunisti na bisti toga genijalca sjekirom odsijecali fes. To što umjetnik nekad istakne svoju umjetninu – to ne mora biti taština, to ne mora biti želja za samopokazivanjem; to treba razumjeti kao plemeniti ljudski poriv za afirmacijom, što u Božijem pogledu nije zabranjeno kao takvo.
Uostalom, prva odlika umjetnika je da drugima želi predati svoj dar, i to nesebično, bezinteresno. No, zato je Poslanik, s.a.v.s., kaže da kada god bi govorio o sebi, reci:"Nije da se falim, ali..."; zato je mimar Hajrettin, kada je završio svoj most u Mostaru, zadivljen darom koga mu je Allah, dž.š. dao, od straha i sreće klanjao dva rekjata i otišao i ne okrenuvši se za tom "kamenom dugom".

Znamo da Vas je politički i vjerski idealizam koštao zatvora. Jeste li ostali idealist kada govorimo o pisanju? Postoji li za Vas utvrđeni i pravilno raspoređeni omjer srca i razuma kojega unosite u pjesništvo?
Ne postoji! Pjesništvo je tajna, Božiji dar, kapanje neke čudesne duhovne energije, ili neke nad-inteligencije, u kojoj je nemoguće odijeliti srce i razum. Pjesma kao da nastaje u snu, i tek kad je dovršim u svome duhu, kao da se probudim nad njom, rođenom.

Tko su bili Vaši književni uzori, a tko su današnji Vaši favoriti među recentnim književnicima u Bosni i Hercegovini i svijetu?
Moji književni uzori su ipak brojni, i ja bih teško tu napravio neku hijerarhiju. Rumi, Yunus Emre, Gabrijela Mistral, Rilke, Cesarić, Tadijanović, Vesna Parun, Salih Alić..., Tolstoj, Mann, Šolohov, Krleža, Šekspir, Dostojevski, Zilahi, Džengiz Ajtmatov, Solženjicin, Šalamov, Mandeljštam, a Mešina Derviša čitam kao sveto štivo, da mi Bog oprosti. Mešu, Šekspira, Gabrijelu Mistral, Rumija i Dobricu Cesarića čitam svake godine, i nikad ih neću završiti. Od savremene bh. produkcije mene zanimaju samo poneke pjesme Abdullaha Sidrana, lirika Mire Petrovića i proza Mirka Kovača. Upravo čitam Hertu Muller ("Da mi je danas bilo ne susresti sebe "), oduševljen njezinom konstatacijom da je ona pisac kojoj je tema dosuđena: "Pripadam književnicima koji ne mogu birati svoje teme. Oni koji su preživjeli takva iskustva kao što su rat, koncentracijski logori, gulazi i totalitarizam imaju samo jednu temu – i o njoj će pisati različite knjige do kraja života. Oni ne mogu pisati ništa drugo." Velika Herta - žrtva komunističkog sistema i jecaj žrtvovanog naroda koga je komunizam bio namislio zatrti, jedna opsesivna književna tema – sve isto kao kod mene.

Koliko ste crpili iz sufijske poezije?
Mnogo, i to svjesno, a mnogo više nesvjesno. Moj rahmetli babo je, odmah nakon Drugog svjetskog rata, učio medresu kod derviša Hadžimejlića u Živčićima, pokraj Fojnice. On je iz tog našeg nakšibendijskog i pjesničkog havza (izvora) ponio sufijski svjetonazor i osjećanje svijeta, i prenio ga na mene. Meni se čini da je sva moja poezija sufijska.

Neprestano pišete i prevodite, spominje se izdavanje vaših memoara, a pokrenuli ste i vlastitu izdavačku djelatnost. Zanimljivo je da ste se uspješno okušali i u drami. Po Vašem dramskom predlošku Đelo Jusić piše libreto za operu. O čemu govori Vaša drama Mjesečina endeluske noći i kako ste zamislili osnovne koordinate te opere?
Upravo je objavljen moj prijevod velike zbirke hadisa Muhammeda Jusufa Kandehlevija, o čemu je Behar pisao u prošlom broju. Dovršavam svoje memoare pod mogućim naslovom Šetnje s Alijom (asocijacija na naše duge razgovore prilikom šetnji zatvorskim krugom i našim poniženim glavnim gradom Sarajevom), memoare o jednom herojskom dobu i o njegovom tužnom rasapu. Oni će izazvati politički zemljotres u Bosni (eto nove građe onima koji me kude zbog taštine), a naše nove naraštaje osvijestiti bar za jednu jotu, ako Bog da. To je jedan obračun bosanskog muslimana sa komunizmom- titoizmom, tom najvećom unutarnjom kobi, sa najnakaznijom ideologijom, sa svojevrsnom apostazijom koja je zadesila naš narod u njegovom petstoljetnom trajanju u islamu.

Dovršavam svoje memoare pod mogućim naslovom Šetnje s Alijom (asocijacija na naše duge razgovore prilikom šetnji zatvorskim krugom i našim poniženim glavnim gradom Sarajevom), memoare o jednom herojskom dobu i o njegovom tužnom rasapu. Oni će izazvati politički zemljotres u Bosni (eto nove građe onima koji me kude zbog taštine), a naše nove naraštaje osvijestiti bar za jednu jotu, ako Bog da. To je jedan obračun bosanskog muslimana sa komunizmom- titoizmom, tom najvećom unutarnjom kobi, sa najnakaznijom ideologijom, sa svojevrsnom apostazijom koja je zadesila naš narod u njegovom petstoljetnom trajanju u islamu.

Ovih dana u štampu predajem svoj istraživački rukopis pod naslovom "Sedam harfova" Kur'an-i kerima - Ogledi o jeziku Allahove Knjige, a na proljeće Careve oči, novu zbirku pjesama za djecu.
Ovu godinu sam potrošio istražujući Tolstojev ulazak u sufizam i islam (na poticaj hafiza Hadžimulića i svoga brata Nedžada), sabrao sve njegove eseje o vjeri i umjetnosti i planiram objaviti knjigu o njemu – povodom stogodišnjice njegova preseljenja na Ahiret – neka je rahmet njegovoj plemenitoj duši. Napisao sam dvije tragedije: Gazi Husrevbeže ili: Bukagije, te spomenutu tragediju o muslimanima i kršćanima- mozarabima Endelusa (muslimanske Španije). Moj veliki prijatelj, Đelo Jusić, koji je – to je manje poznato – napisao svoje životno djelo, svoj dug Bosni, potresni oratorij Srebrenički inferno, podstaknut mojom istoimenom poemom, sada se odlučio da napiše muziku za operu Mjesečina

Đelo Jusić, koji je – to je manje poznato – napisao svoje životno djelo, svoj dug Bosni, potresni oratorij Srebrenički inferno, podstaknut mojom istoimenom poemom, sada se odlučio da napiše muziku za operu Mjesečina endeluske noći. Radovi su tek počeli; on, za sada, uzima dijelove iz te moje tragedije, a dijelove ćemo dopisivati, iznova oblikovati, kako bismo došli i do konačnog libreta i do nove velike Đeline kompozicije. Tako radi Maestro, i ja ga potpuno razumijem i poštujem njegovu volju!

endeluske noći. Radovi su tek počeli; on, za sada, uzima dijelove iz te moje tragedije, a dijelove ćemo dopisivati, iznova oblikovati, kako bismo došli i do konačnog libreta i do nove velike Đeline kompozicije. Tako radi Maestro, i ja ga potpuno razumijem i poštujem njegovu volju!

Naš je zajednički cilj da – uz pomoć velikog Allaha – evropskim metropolama govorimo šta smo mi muslimani dali našoj zajedničkoj evropskoj kulturi i civilizaciji, a kako smo skončali jednom, pa drugi, pa Bog zna koji put u genocidnim pohodima na naše plemenito muslimansko biće. I dok je Srebrenički inferno muzičko-poetska bosanska priča, Đelina opera će biti jedna mediteranska, evropska priča Muhammedovih sljedbenika – zaljubljenika u Boga, čovjeka, život i svijet.

Mislite li da su naše današnje ilahije i kaside, kada govorimo o glazbenoj interpretaciji, nedovoljno ekstatične i da vjerski ne zanose muslimane kao nekada? Kao da su izgubile onaj polet koji su imale u vrijeme prijeratnih i ratnih godina, a vjerojatno ćemo se složiti da kvalitetnih interpretatora i učača ne nedostaje.
Bog je dao da se u prošlom desetljeću nađu na okupu Sejad Lipovača Zele, kompozitor i aranžer, hafiz Aziz Alili, hafiz Burhan Šaban, hafiz Mensur Malkić, hafiz Senad Podojak, vokalni solisti, da ja – hvala dragom Allahu – revitaliziram tradicionalni pjesnički oblik bosanske derviške ilahije. To je bilo kulturno otkriće, fenomen bh. muzičke i poetske scene, naš bosanskomuslimanski brend! Sve je išlo po savršenom

Bog je dao da se u prošlom desetljeću nađu na okupu Sejad Lipovača Zele, kompozitor i aranžer, hafiz Aziz Alili, hafiz Burhan Šaban, hafiz Mensur Malkić, hafiz Senad Podojak, vokalni solisti, da ja – hvala dragom Allahu – revitaliziram tradicionalni pjesnički oblik bosanske derviške ilahije. To je bilo kulturno otkriće, fenomen bh. muzičke i poetske scene, naš bosanskomuslimanski brend! Sve je išlo po savršenom planu dok se oko tog brenda nije okupila grupa pogančera, koji već godinama doslovno ubijaju našu savremenu ilahiju i kasidu.

planu dok se oko tog brenda nije okupila grupa pogančera, koji već godinama doslovno ubijaju našu savremenu ilahiju i kasidu. Nažalost, njih je prihvatio bošnjački reisu'l-ulema, za neke svoje ciljeve koji nemaju veze sa našom vjerom i kulturnom tradicijom, tako da je katastrofa bila potpuna! Kleo sam i preklinjao, molio jedne i druge vlasti da spriječe ovu kulturnu sramotu, govorio našim talentima u šta se upuštaju. Nitko me nije ni saslušao kako treba! Sada, kada je izvarana muslimanska publika počela da napušta koncertne dvorane, nakon dvije-tri blamaže pred čitavom bh. i bošnjačkom javnošću, nakon "šumadizacije" ovih pobožnih pjesama, hvala dragom Allahu, stvari se vraćaju na početak: hafiz Burhan se vratio meni, nadam se da će to učiniti i hafiz Aziz, a ja i Zele, bez kojih teško može biti bosanske ilahije i kaside, uvrijeđeni i odbačeni od svih, nikad se nismo ni rastajali; strpljivo smo čekali ovaj trenutak odani vlastitim

Ja sam prisustvovao dodjeli naših, bošnjačkih nagrada "Hasan Kaimija" na Kula-Gradu poviše Zvornika kao i onoj u Petrovcu, i mogu Vam reći da sam se i divio ovim našim entuzijastima za koje država gotovo i ne zna i u srcu plakao zbog nezaustavljivog ponižavanja naše islamske kulture i civilizacije. Nikada nijedan muslimanski pisac, ma koliko talentiran bio, ukoliko piše bez kompleksa manje vrijednosti, neće dobiti nijednu "njihovu" nagradu, pogotovo u Sarajevu, tom mentalno okupiranom, ishaviješćenom gradu! To je tako! Pa neka je! Čemu nagrada iz nedostojnih ruku?!

standardima i, prije svega, ovoj umjetnini. Da, dolaze novi talenti, ima mnogo naših horova od Bara do Zagreba, od Geteborga do Dubrovnika, moje se ilahije prevode na engleski i urdu (nakon čega se nadamo njihovom uglazbljenju na ovim svjetskim jezicima), tako da se nadam boljim vremenima za ove prelijepe plodove bošnjačke duše.

U Bosni i Hercegovini i regiji imamo mnoštvo književnih nagrada. Promijenili smo nekoliko društvenih uređenja, preživjeli rat, a nagrade su, čini se, ostale privilegija onih koji promiču vlast ili neku interesnu koteriju. Mogli smo pratiti čitavu galeriju tzv. velikih književnika - laureata, ali smo se samo nekolicini divili. U tom smislu, koja je svrha nagrađivanja u naše doba?

Kao što ste primijetili, književne nagrade promiču vladajuće oligarhije, sa svojim vladajućim ideologijama. Oni traže pisce koji odgovaraju njihovim ideologijama, nagrađuju ih i tako šire te svoje ideologije. Šta je nagrada "Meša Selimović" koja se dodjeljuje za najbolji roman u Tuzli? Jedna ideološka nagrada za titoistički koncept "bratstva-jedinstva" u novim okolnostima, jedno cmizdrenje nad balkanskim nacionalizmima, "od kojih je najopasniji onaj muslimanski, sarajevski"! Tako isto je sa nagradom "Skender Kulenović" koju RS dodjeljuje na Kozari, a nekoliko naših idealista u Bosanskom Petrovcu (baš po zasluzi ovog pisca!). Ja sam prisustvovao dodjeli naših, bošnjačkih nagrada "Hasan Kaimija" na Kula-Gradu poviše Zvornika kao i onoj u Petrovcu, i mogu Vam reći da sam se i divio ovim našim entuzijastima za koje država gotovo i ne zna i u srcu plakao zbog nezaustavljivog ponižavanja naše islamske kulture i civilizacije. Nikada nijedan muslimanski pisac, ma koliko talentiran bio, ukoliko piše bez kompleksa manje vrijednosti, neće dobiti nijednu "njihovu" nagradu, pogotovo u Sarajevu, tom mentalno okupiranom, ishaviješćenom gradu! To je tako! Pa neka je! Čemu nagrada iz nedostojnih ruku?!

Džemaludin Latić

Alija Izetbegović gleda Bosnu iz helikoptera

DVA SLAPA I JEDNA DUGA

Po Gabrijeli Mistral

Dođi,
i bit ćemo dva cvijeta
koji pod rosom sanjaju

Dođi,
bit ćemo dva cvijeta
pod nebom jednim što spavaju...

Dođi,
i bit ćemo dva klasa
što plešu igru mistrala

Dođi,
bit ćemo dva klasa
pod rukom jednog tihog vala...

Dođi,
i bit ćemo dva slapa
na dnu zelenoga luga.

Dođi,
bit ćemo dva slapa
i samo jedna zlatna duga.

SIROTINJSKA

Prije zvonara, zavučena u među,
Hanina koza brsti.
Na vitlu buđavu pređu
suču podbuhli prsti.

Uz vime u prhuti, ispucano,
češu se jarići mladi.
Uz Hanu protežu se rano
dječak i curice u biljadi.

Tek kad vazdanak sjenu pusti,
da stope suhi dušnik,
u bronzirić će namusti
i prožderat komad krušni.

****

Neko vozi kola trave,
neko tikava i helde.
Hana u akšam broji glave
i porub priglavka prede.

Prestaje škripa teljiga i kola;
liježu siti i umorni.
U prozoru - na kraju dola -
lampa se gasi pa gori...

SMEĆE

Smrdi po kontejnerima i možđane grize;
dime se zavoji, kese, oglodano voće...
Jedna žena skuplja kartone i klize
virkajuć u brda - otklen svinja Smrti rokće.

Sa prozora solunari čade.
Negdje cvrči dijete, neko Boga psuje!

Vrisak žene u podrumu izbjegličke zgrade!

Starac pred ulazom čuči, puši, rukom odmahuje.

Dok se jedna dama, s rasklimanim plećem,
ponosna na svoje gojno meso,
uza smijeh što eksplodira po ulici tijesnoj
odnekuda vraća, ili nekud kreće.

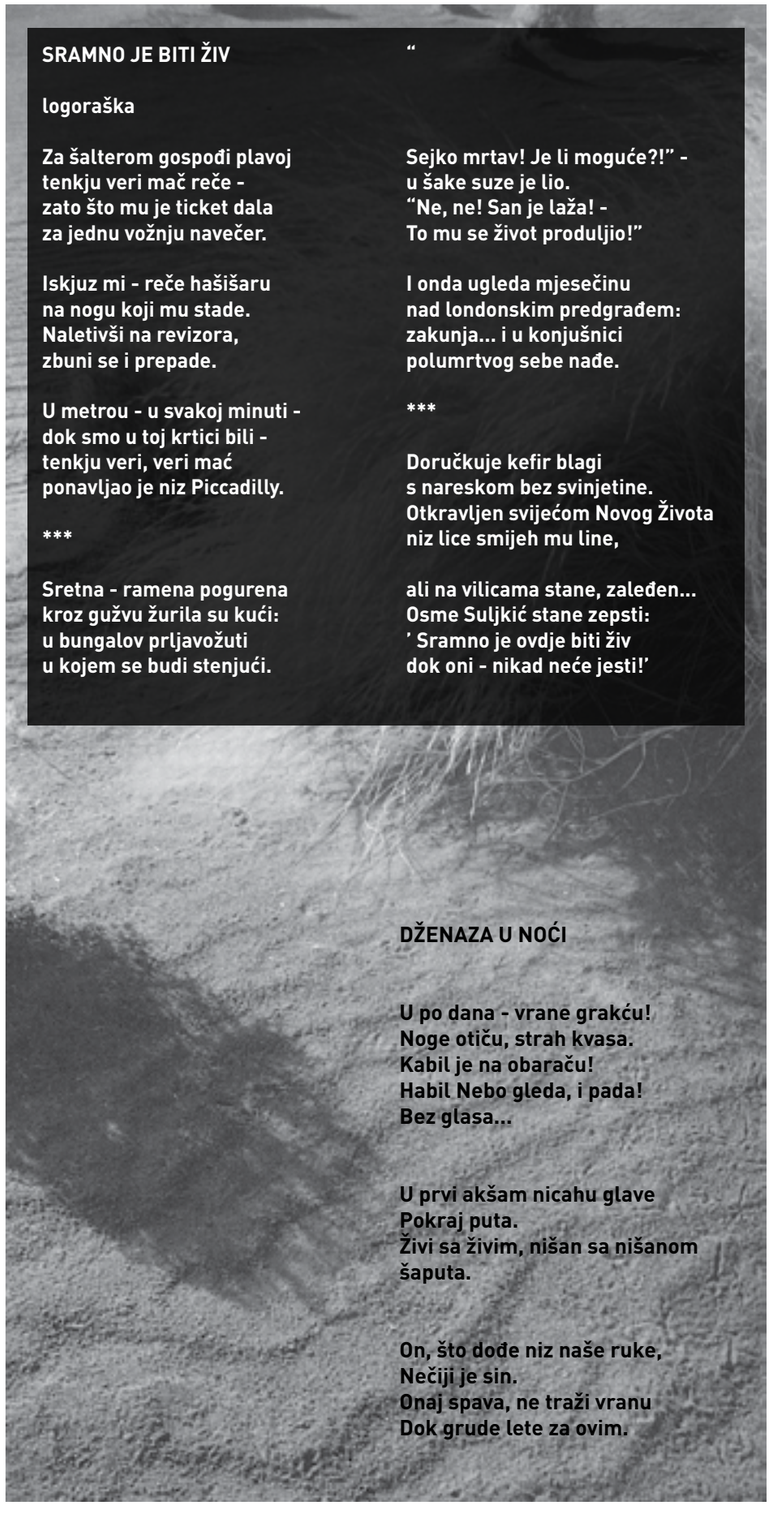

SRAMNO JE BITI ŽIV

logoraška

Za šalterom gospođi plavoj
tenkju veri mač reče -
zato što mu je ticket dala
za jednu vožnju navečer.

Iskjuz mi - reče hašišaru
na nogu koji mu stade.
Naletivši na revizora,
zbuni se i prepade.

U metrou - u svakoj minuti -
dok smo u toj krtici bili -
tenkju veri, veri mać
ponavljao je niz Piccadilly.

****

Sretna - ramena pogurena
kroz gužvu žurila su kući:
u bungalov prljavožuti
u kojem se budi stenjući.

“

Sejko mrtav! Je li moguće?!” -
u šake suze je lio.
“Ne, ne! San je laža! -
To mu se život produljio!”

I onda ugleda mjesečinu
nad londonskim predgrađem:
zakunja... i u konjušnici
polumrtvog sebe nađe.

****

Doručkuje kefir blagi
s nareskom bez svinjetine.
Otkravljen svijećom Novog Života
niz lice smijeh mu line,

ali na vilicama stane, zaleđen...
Osme Suljkić stane zepsti:
’ Sramno je ovdje biti živ
dok oni - nikad neće jesti!’

DŽENAZA U NOĆI

U po dana - vrane grakću!
Noge otiču, strah kvasa.
Kabil je na obaraču!
Habil Nebo gleda, i pada!
Bez glasa...

U prvi akšam nicahu glave
Pokraj puta.
Živi sa živim, nišan sa nišanom
šaputa.

On, što dođe niz naše ruke,
Nečiji je sin.
Onaj spava, ne traži vranu
Dok grude lete za ovim.

DOBRI SORAB, VLADIMIR SREBROV

Po Abdominalnom ječio je,
koluto očima, povraćo od muke.

Žuto mu lice, žuta kosa,
žute oči, nokti, ruke...

I, bogme, u žutu ode glinu !
Zbogom, rekoh tom Srbinu.

Bog da mu dušu prosti,
to dobar čovek beše.
Plako sam kad ga – ko niščeg –
u kovčegu crnom odneše!

Bog da mu dušu prosti
kad bude sud nebeski,
to beše ko svetac čovek
i jedan neshvaćen pesnik!

Kad je buknulo zlo,
ode da smiri svoje.
Isto dobro kao u njemu
i oni da imaju verovo je.

Oni ga – za to – u bajbukanu
strpaše, u zatvor teški!
Tri godine mislio je
da se radi o krupnoj grešci.

“U nas, Srba, ima Ivana,
i Aljoša i Sonja ima;
Mića je nekako malo,
a ja sam ti među njima!”

“Ne, ti si bolji od Aljoše,
samo to da priznaš nećeš!
Jerbo su tvoje kušnje, Srebrov,
od Aljošinih mnogo veće!”

Dizao je tri prsta,
stideć me se, zvao pivo!
Beše daleko od krsta,
još dalje od Nečastivog.

Vređahu ga njegovi Sorabi,
vređahu ga i moji Turci,
i Čivuti i Latini.
On sam beše na korablji,
na bosanskoj vetrometini!

I sam leže u žutu glinu.
Zbogom, rekoh tom Srbinu.

OŽALOŠĆENA BOŠNJANKA

Pred grafikom Salima Obralića

S visoka
Pogledala je
Niza svoje dimije

I nehotice,
Postiđena,
Spustila je ruku
Na mjesto koje bi da skrije.

Iza nje - kula
I cvijeće pogaženo...

Okrenut će se
I saviti glavu
Na drhtavo koljeno...

I poželjet će
Da Bog ugasi sunčev žižak
I da zauvijek bude - mrak.

* * *

Kad srce vaše čemerom uskvasa
- u svijetu koji vašu čednost vreba,
a vaše patnje ponijeti neće ! – ,
vi oči suhe dižete do Neba ;
pogled po njemu – ko zvijezda bjela-
sav –
s kraja na kraj luta, prelijeće...

I tu biste svoje danovale dane
jer samo tude možete se skljunit
i srce mirom ko rosa napunit;
samotne vam sestre vidale bi rane,
a svijet vam se činio topao i šaren.

* * *

Po čemu trajemo, Bože ?!

Po našem trudu ? Po nadi ? Po bolu ?

Šta drži temelje naše kuće –
visibabe u dolu ?

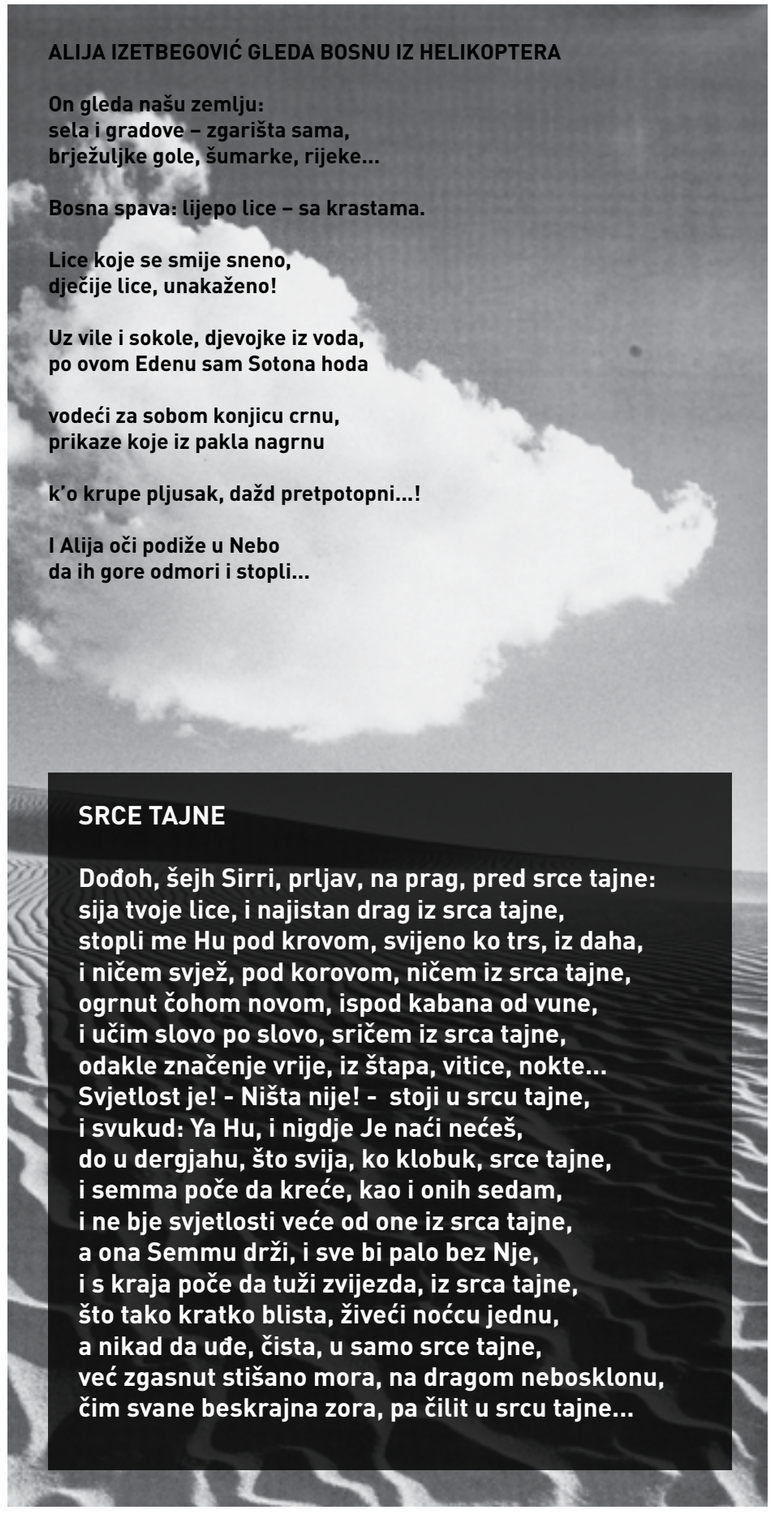

ALIJA IZETBEGOVIĆ GLEDA BOSNU IZ HELIKOPTERA

On gleda našu zemlju:
sela i gradove – zgarišta sama,
brježuljke gole, šumarke, rijeke...

Bosna spava: lijepo lice – sa krastama.

Lice koje se smije sneno,
dječije lice, unakaženo!

Uz vile i sokole, djevojke iz voda,
po ovom Edenu sam Sotona hoda

vodeći za sobom konjicu crnu,
prikaze koje iz pakla nagrnu

k’o krupe pljusak, daždpretpotopni...!

I Alija oči podiže u Nebo
da ih gore odmori i stopli...

SRCE TAJNE

Dođoh, šejh Sirri, prljav, na prag, pred srce tajne:
sija tvoje lice, i najistan drag iz srca tajne,
stopli me Hu pod krovom, svijeno ko trs, iz daha,
i ničem svjež, pod korovom, ničem iz srca tajne,
ogrnut čohom novom, ispod kabana od vune,
i učim slovo po slovo, sričem iz srca tajne,
odakle značenje vrije, iz štapa, vitice, nokte...
Svjetlost je! - Ništa nije! - stoji u srcu tajne,
i svukud: Ya Hu, i nigdje Je naći nećeš,
do u dergjahu, što svija, ko klobuk, srce tajne,
i semma poče da kreće, kao i onih sedam,
i ne bje svjetlosti veće od one iz srca tajne,
a ona Semmu drži, i sve bi palo bez Nje,
i s kraja poče da tuži zvijezda, iz srca tajne,
što tako kratko blista, živeći noćcu jednu,
a nikad da uđe, čista, u samo srce tajne,
već zgasnut stišano mora, na dragom nebosklonu,
čim svane beskrajna zora, pa čilit u srcu tajne...

I ZGLEDASMO SE, MI - MUSLIMANI

U nedjeljna jutra,
dok kišica niz oluke cvokota,
u tutnju, iz dubljina,
zvonila su povrh Katedrale krda,
sita, umilna:

Bruuum! Bruuum! Bruuuuuum!...
Brum brum!

Šetali smo ispod njihovih stopala širokih,
pokraj restorana i šimšira mokrih.
Njihove bronze ljuljale su misli na prozoru
o pasijansu, fudbalu i ljetu na moru...

A ovdje, u podrumu gdje svojih sakrih troje,
gdje se prsti od hladnoga straha i vijesti znoje,
gdje samo jedna misao u glavi se zaplete,
gdje u podne se tiska sunce kroz rozete,
kroz tišinu - ciknu zvono na ulici.

Zvono crkveno!
Ciknu jedanput!

I zgledasmo se, mi - muslimani,
ko mrtvi u grobnici.

RUŽA U PUSTINJI

Sama, u stidljivom purpuru, sred crnih vlasi,
koje joj slaze do tala;
ona je pjesma zastala
na vrhu povijesnoga vala;
na njoj snivaju krvavi glasi!

Ona je pelud krunjen daleko, i davno,
i tek razvijen – sred pustinje;
rumeni bridovi – pa to je inje
žestokog vjetra i bure sinje
dignutih s kraja proljeća tavnog!

* * *

O, nigdje tako žarko purpur ne gori!
Svaki je dan – posljednji
kad ove ruže rumen blijedi
i kad joj sa lica osmijeh lebdi
nad srcem koje njen miris otvori!

AL – 'UDHRI

Volimo se, ljubavi moja,
jer očajnicima preostaje samo ljubav ili smrt.

Volimo se u sjeni naših bašča, ispod krugli i crvenika
Volimo se po našim brdima i pokraj potoka i rijeka
Volimo se na kapiji, iza koje si, nekada davno, provirila
Volimo se u hamamu i halvatu

Volimo se svugdje osim na pragu, ispod krova,
u žitu i pokraj vatre
Volimo se uvijek osim kad mujezin uspaničeno vikne,
ne u prvi akšam, ne petkom u podne

Jer drugi se vole zbog sreće,
a mi zbog uroka

Drugi se vole u zalasku sunca ili u ponoć,
a mi se volimo pred smrt

Drugi se vole u klasju trava,
a mi u klasju nišana

Antara je volio ženu iz drugog plemena,
Lorka svoju daleku nevjernu ženu,
Sajfert je pjevao ženi Jutra, ženi Podneva i ženi Večeri,
a ja ljubim sestru šehida,
kćer čijeg su oca spalili u azotari,
a majku raznijeli granatom.

Daj mi svoje blijedokrvave usne, mila,
i ispit ću sav čemer iz tvoga srca
obuđavjelog u memli tvojih suza,
otrovat ću se tvojom tugom.

Zavoli me, ljubavi,
jer drugi konjanik ti neće doći.

Zavoli me, ljubavi,
jer ti nemaš druge sreće.
Sreća se ne traži, mila,
ona sama dolazi,

ona je kćerka milosti – kao i ti,
ona je dar – kao i ti,
ikad ti pokuca, nemoj se snebivati,
širom joj otvori vrata, kao suncu.

Pusti me da uplašim ta dva goluba pod tvojom anterijom
Pusti da njihovo perje šušti ispod mojih prsta
što ih čežnja izvija kao jegulje

Uzet ću oba ta goluba
i skupiti ih u svojim šakama -
tamo da drhte
i tamo da ih do jutra prolazi strah

Čitavu noć ti ćeš slušati huk rijeke što izvire iz mojih prsa
poteći će svi vodopadi Vrbasa iz moga grla
moji će poljupci čuvati stražu na horizontima Drine i Une,
razbucat ću naviljke tvoje kose

svu ću te natopiti,
čairo moja zelena bosanska

i iz tvoga krila izaći će sin
ko devče iz Salihove stijene

neka naša ljubav živi vječito,
sve dok se Sunca pomalja sa istoka

neka živi Muhammed al-' Udhri, koštica naših čežnji

neka živi potomak onih čiji pogled otkriva samo ljepotu
koji se zaljube u sve što im se učini lijepim
i svemu što je lijepo pruže cijelo svoje srce

Al-'Udhri!

Koji žive u vatri ljubavi,
u oazi punoj zelenila i školjki,
u šatorima zategnutim kao strune njihovih srca –
nadomak neprijateljskih mačeva.

MAJKINA BAULA

Sifi i Nazifi, sestrama

O, najdraža dušo,
čije me oči gledaju sa onoga svijeta
kao što Sunce zemlju gleda,

o, majko moja,
čije lice, kad stisnu tmine, svaki puta sine,

kada me obuzmu bolovi od ujeda
poskoka i šarki ljudskih,

kada na moju glavu krenu morije i psine
sa svojom čeljusti,

ja, mrav pod kamenom, nasred pustopolja štap mršavi,
na mećavi surovog života,

prilazim tvojoj bauli sa cvjetovima plavim
i oko nje se svijam, ja, uboga sirota.

U tvojoj bauli stanuje tvoja duša k'o tunja,
o, Božija evlijo!

Tvoje ruke preslažu njezine sofarbošče,
čevrme, šamije, peškire...

Tvoji safuni zauvijek po našoj kući mire,
bejturan mirise gorke rasij'o...

O, majko moja,

tvoje oči svete
u svakom baulinom leže ružmarinu:
iz njih me griju a odasvud svijetle!

Eto, još jednom ti dođoh,
i ti se još jednom osmjehnu svome prvom sinu

kog si kraj baule mila, njegovala
sve dok se lampa sama ne ugasi -
kao Merjema Isu kraj jasala...

Ah, Bog onima koje voli tajno
daruje oluju pa ih iz nje spasi!

MANKURTI

Džengizu Ajtmatovu

Ovako stoji stvar sa pobijeđenima:

Nakon što pobije sve odrasle muškarce,
pobjednik krene u lov na maloljetne muške glave,
na dječake koji su počeli sanjati svoje djevojkew
i na mališane koji se još čude svemu što ugledaju.
Njima se zguli koža sa glave,
a onda im se - na gole lubanje - natisnu zakrpe devine kože – sa dlakom okrenutom unutra, ka mozgu.
Slabunjavi dječaci – mankurti podlegnu već nakon ovog prvog stadija brisanja sjećanja.
Najprije haluciniraju, a onda počnu umirati u jecajima, sa malo suza.
Trupla onih koji prežive ili ne polude pobjednici sade u iskopane rupe
tako da glave mankurta ostanu na vrelom suncu.
Tada nastaje nesnosno vrijenje u mladim mozgovima.

Pa i pored toga – poneki dječak preživi.
Ispod ružnog tjemena mlado lice brzo povrati svoje rumenilo.
To su tihi dječaci koji mogu izgovoriti tek nekoliko riječi na materinskom jeziku.
Otac, majka, domovina, krv, sestra, brat...žive još nekoliko godina,
a onda jedna po jedna ispadaju kao kvarni zubi.
Otac je nestajao u stepi, u fijuku metaka, na konju...
Majka pomalja glavu iza ašlamke na prozoru...
Sestra se udala u obližnje selo...
Stariji brat - blijed, s pogledom oštro usmjerenim ka nebu - visi o orahu...

Od tih pet – šest riječi koje uspiju iščupati iz mankurta
najopasnija je ona u kojoj je sadržano ime njegove domovine.
“To više ne postoji, to je davno umrlo!” objašnjavaju učitelji pobjedničke države,
našta mankurt u nevjerici okreće glavom i širi oči.

*** * ***

Džengizova Majka saznala je da je njezin dječak živ
i da se nalazi u tom i tom logoru.
Jednoga jutra privukla se žici.
Raštrkani mankurti hodali su zagledani u zemlju, poput pijanaca,
a svakog časa damari su im tresli ruku, nogu ili glavu.
Džengiz bijaše najviši, s raščupanom glavom, ali – lijep kao san.
“Džengiz, benim ruhum (Džengize, dušice moja)!” doviknula je.
Mladić se okrenuo tresući glavom.
Pogled u poznato lice, zaboravljeno ime, taj zov...provalili su branu sjećanja;
po neumrlom instinktu, potrčao je Majci u zagrljaj, kao nekada.

Vojnici uhapsiše uhodu,
a Džengiza predaše najboljim učiteljima.

Poslije nekoliko dana podučen je
da je žena koju je zagrlio njegov neprijatelj
i neprijatelj njegove države!

Zavezanu Majku izvedoše pred sina,
a njemu dadoše pušku u ruke!
Sa najvećom mržnjom, u bijesu,
mankurt nanišani u Majčine grudi
i ispali metak !

Džemaludin Latić

GAZI HUSREV - BEŽE ili: BUKAGIJE

Tragedija u pet činova (ulomci)

L I C A:

Gazi Husrev, valija bosanski, beglerbeg
Ivan (Murat) Tardić, alajbeg bosanske vojske
fra Juraj Tardić, kanonik šibenički, brat Ivanov
Ševki, pjesnik i Husrev-begov divankatib

Neslišah, Husrev-begova sestra
Omer-beg Dženetić, muž joj
Diša Dženetić, sestra Omer-begova
šejh Lutfullah

Petar Kružić, komandant hrvatske i dalmatinske vojske
Nikola Thurn, komandant vojske austrijskoga kralja Ferdinanda
Luka Ankonitanus, komandant vojske pape Pavla III.

Petar Bunić
šjor Leonardo Đorđić, šjor Marin Zadro
(poklisari Dubrovačke Republike)
Jahja, hercegovački sandžakbeg
Bali, zvornički sandžakbeg
Pašan-beg, čeribaša Hodidjeda
(zavjerenici, poturi)

Sevda, Husrev-begova žena

Hadžibula

Prvi stražar
Drugi stražar
Knjigonoša
Telal-baša
Zabit
Momak
Ziba, djevojka na odžaku Dženetića
Grobar

Hor

Ulaci, bajramije, vojnici, pasvandžije, kahvedžije, mehterdžije, jaramazi, dželati i sarhoši

Dešava se u Sarajevu i na Klisu sjeseni 1521. i u proljeće 1522. g.

Većina likova i događaja su izmišljeni.

PROLOG

(Ulazi HOR.)

U ono vrijeme davno, i pradavno,
Kad ocu roda čovječanskog svega
- Što nosi ime svoje sveto slavno
Po majci od čijeg praha smeđega

Satvoren bješe, marom Vječnog Haka-
Dva sinka dobu zrelosti dospješe,
Onog mu jednog spopa bolest jaka,
Tol'ka da s nje mu džigare gorješe,

Tol'ka da svoga jedinoga bracu
S kojim do jučer vabio je stada
Zadavi u jednom polumračnom klancu!
Od tad, s te boljke mnogi naš brat strada

I mnogi od nas dušu svoju gubi!
A druga bolest – o, tako je slatka
Da svaki Medžnun, koji dušom ljubi,
Kaže da mu je ta bol uvijek kratka!
O tim bolestima, opakoj i nujnoj,
Što jednog plemića s bosanskijeh strana
Jedna je strla u mladosti bujnoj,
A druga, tuđa, čim vlast bi mu dana,

Napisali smo ovo tužno štivo
Koje ćemo sad u igri dati-
Ne bi l' od gložnje svak' se zal'ječiv'o,
A da od aška svaki od vas pati!

DRUGI ČIN

Scena prva

Vratnik. Kutuphana.

(Ulazi ŠEJH LUTFULLAH sa starim kitabom u ruci.)

1 Kafija (ar.) - rima

ŠEJH LUTFULLAH: Harut i Marut? Ko su bila ta dvojica, ko to može znati!?
Po kafiji[1] tih imena, možda im je jedna bila mati?
Sihirbazi, šejtani ili meleci? Knjige svakako kažu.
Kako se uzme. Da li su oni čarali, Istinu zvali lažju,
muža od žene rastavljali, kose i nokte bacali
pod prag? Ili su od te kuge druge odvraćali?
Hm...? Ta imena, i to što ne znamo ko su – sve to
na sihir liči, na nešto što te zbuni jer misliš da je sveto,
-a možda i jeste? – a smrtni grih može da skriva
u sebi, ščega svijetli nam razum beskoristan biva.
Pa kako se snaći - dušo si mi draga - u toj ćevrntiji,
u đunahi vrimenima – da mi Bog oprosti! – u čijim
bisagama šejtani se legu? Džunupi hodaju po sokaku,
urokljive oči sijevaju i love žrtve na svakom koraku!
Pun šeher opsihrenih! K'o da je Samirija u svome prahu
mađiju ras'o, pa čovjek najednom, u bunilu i strahu,
zamrzi ženu, a žena muža svoga, il' trgovcu nestane blaga,
ili ponoćni poskok pomuze vime, il' – dušo si mi draga -
u dici se ne da...O, koliko duševne plisni teret života
donese, a svi mene traže da im ta... -hm...smijem li reć':
čaranja? - odmotam!

(Ulaze NESLIŠAH i OMER-BEG DŽENNETIĆ.)

OMER-BEG: Sabahajrulla, šejh!

ŠEJH LUTFULLAH (još ih ne primjećuje): A ja se samo protiv sihira borim!
Jer Allah, iz Svoje milosti, podari da tajno znanje gori
u svakom narodu, da se, tajnim putem, prenosi ono
s kolina na kolino, da se njime oni što ograjšu liče,
i oni što nagaze na čine, kojima šejtan pamet popije...

Ništa drugo- dušo si mi draga -! Ne, ne, ne!
Jer oni drugi – gluho i daleko bilo! – moraju da zgriše,
i to grdno, kažu: u đeriz jaziju nose...

NESLIŠAH: Šejh nas ne čuje?! Sabahajrulla!

ŠEJH LUTFULLAH: Allah raziola! O, otkud vas tako rano?!
Ili sam se ja zaračun'o?!

OMER-BEG: Naša nestrpljivost je ovako sračunala.

ŠEJH LUTFULLAH: Onda, dobro došli, hoš geldiniz!
Da zovnem tri findžana!
(Daje znak kahvedžiji preko puta da donese kahvu.)
To je težak slučaj, Neslišah-hanum!
Ja vas nisam očekiv'o ni za heftu!

NESLIŠAH: Tebi je rano, nas prže muke!

ŠEJH LUTFULLAH: Težak slučaj! Ako je meni teško da to izvedem, vama će biti teže da to čuvate u tajnosti, ako bi nam pošlo za rukom, ili ako bi se – ne daj Bože, a ko će znat' di je dobro a di zlo – ako bi se, velim, izjalovilo.

OMER-BEG: Ne sumnjaj u to, efendija! Šutit ćemo k'o mezarovi!

ŠEJH LUTFULLAH: Svi tako kažu kad mi prvi put dojdu, a na kraju - svačije dno prokapa. Kako ja mogu biti siguran da me nećete odat', a prije toga – da se neću ogrišit'? Sevda je sama, nejma nikoga osim svoga muža. Sirota!

NESLIŠAH: Ne činimo ništa protiv nje!

ŠEJH LUTFULLAH: To vi tako mislite!

NESLIŠAH: Nismo joj mi krivi...

ŠEJH LUTFULLAH: Ne pačaj se u Božije, sad ću te istirat iz kutuphane pa da si sto puta begovica!

NESLIŠAH: A zar je nama grihota sačuvat' Ferhat-pašinu lozu i naš imetak?

ŠEJH LUTFULLAH: I jedno i drugo su u Božijem kismetu!

OMER-BEG: U Božijem je kismetu i da se sveže deva!

ŠEJH LUTFULLAH: Uredu, recite šta hoćete! Da zapišem da Husrev-beg zavoli Dišu, da tako imetak zadržite u dvi famelije?

(Kahvedžija donosi tablu sa ibričićem i tri findžana.)

NESLIŠAH: Baš tako, s Božijom pomoći. Diša pobudali za njim ima već hej-haj! Otkad nam je zadnji put bio na so'betu, ona ne zna kud udara!

ŠEJH LUTFULLAH: A ako je kismet da Husrev-beg ne mere imati dice? Šta će, onda, biti i sa Diše i sa Sevde i sa njega? Il' ako dobije žensko?

NESLIŠAH: Zar u hadisu ne stoji da dova može da obrne kismet?

ŠEJH LUTFULLAH: Ama, čija dova, i koja dova, i u koji vakat dova, ženska glavo?! Pogledajte koliki teret stavljate na dušu jednom Božijem robu! K'o mlinsko kolo!

NESLIŠAH: Ti svoj teret možeš uklonit', a kako je meni?! Ferhat-pašino ognjište se gasi, šejh, a moj brat i ne haje za to! Onoliki imetak raznit će narod, možda će se i pobit za njega! Krv će pasti, efendija! Zar nije bolje da taj imetak ima svoga hisetara, da se on okrupnjava, a loza moga oca da se širi uzduž i popriko?! A na tom putu stoji samo jedna dobra, sebična duša!

ŠEJH LUTFULLAH: A zar tvoj brat ne vakufi čitav svoj imetak?!

NESLIŠAH: Od muke ga vakufi, efendija!

ŠEJH LUTFULLAH: Ne bih to rek'o! On živi za din-i islam! Sva naša dica su njegova dica!

NESLIŠAH: Sto puta sam to čula! Da samo znaš kako te riči odjekuju u duši njegove jadne sestre! Ja, a ne on, brinem se o našoj lozi; on se brine o državi, on misli da će proširiti islam do na kraj svita...K'o da niko nije musliman osim njega! Pobudalio, eto šta je! Sa njim se ne može pričat', on ne hoda

po zemlji! Ja moram o svemu da se brinem! Hoću njegovo potomstvo, hoću da i on za bijel dan sazna, hoću svoj dio u tome imetku, neću da taj imetak ide u nepoznate ruke, a neću nikakvo zlo svojoj nevjesti!

(Stanka.)

Šejh Lutfullah, ti si moj hodža, učini nam tu uslugu kad ti je Bog dao tu moć, tako ti Njegove veličine!

ŠEJH LUTFULLAH: Ne zaklinji me tako, sestro, ako Boga znaš! Ne izlazi iz vjere! Sve je u Allahovim, a ne u mojim rukama!

NESLIŠAH: Znam, ali tvoje dove Allah, dželle šanuhu, prima! On tebe voli, On tebe neće odbit'!

ŠEJH LUTFULLAH: On više voli tvoga brata! I neka ga voli, i neka njegove dove prima! O njegovom vratu visi država, a o mom...

NESLIŠAH: Zar mi nismo važniji od države?!

ŠEJH LUTFULLAH: Tvom bratu –nismo!

NESLIŠAH: Znam to!

OMER-BEG: Ovo je za zapis! (Tutne mu akči u džep, ŠEJH LUTFULLAH ih vraća.)

ŠEJH LUTFULLAH: Ne, ne, haram je to- dušo si mi draga –
ja ne učim Musaf za pare!

NESLIŠAH: To nije za to! (OMER-BEGU:) Maksume jedan! (ŠEJHU:) - To je naša hedija tebi!

ŠEJH LUTFULLAH: Ako je hedija, to i nekako – dušo si mi draga – ama, ja ne znam...

OMER-BEG: Hedija, jakako! (Ponovo mu tutne akče u džep.)

(Odlaze.)

ŠEJH LUTFULLAH(za sebe): Što ti je para!
Di se ona zavrti, tu šejtan kolo zavede!
Sad Omer-beg iđe niz Vratnik i govori:
„Jesi l' vidla kako ih uze?!A sve više: Neću!"
I stotinu će ružnih na hodže istrest', a sve uz hodže!
A kad ih on gomila, tad ne prigovara...
A hoće da mu, od tak'ih para, zapis pravim,
i da mu se on, još - dušo si mi draga -
primi...Kao: to je begov zapis!
Bega Džennetića, nekadašnjeg Rajkovića!
Oni i kod Boga hoće da imaju prvenstvo,
da su nešto viši od ostalih Božijih robova,
i to u svakom vrimenu i za svake vlasti!
Eeeh, jadni smo mi!
Šta on zna šta je gajb-svit? Šta on zna šta je zapis?
On u tome vidi samo savijen papir, i svoje akče u tome
papiru! Ali –neka! Zna Allah šta radi; ne d'o Bog da ljudi
daju, i da oduzimaju!

Eh, dušo si mi draga...Da se dvoje zavole?!
Da njima potaman bude, a drugi – neka krepa!
Samo sebi! Sve goli Haman! O, pohoto slijepa,
koliko stvorova zgnječiš! Huda Bešanika![2] Jadna!
Bir adam - krk ahmak![3] Oči gladne - i usta gladna!

(Stanka.)

Hm... Da se dvoje zavole?
To ne bi bilo teško, al' da druge nije
prepreke, još teže, koju ja prići ne smijem!
Ne smijem i neću za sve tvoje akče, Omer-beže!
Nego ću, za dobro svih vas koje isto uže veže,
napravit' zapise na dvi strane, al' jedna neće
za drugu znati, pa nek se taj čekrk sretno okreće
-dok se Beg ne zaljubi, a Sevda ne zanese,
pa da takav rasplet najmanje potrese!

(Okreće se po kutuphani k'o mevlevija, stane pa se vrati na isto mjesto.)

Naučit ću na jabuku, na dvi njene pole
što cjelinu čine srca što se vole:
„I na te bacih ljubav – k'o na Musu čednog[4]-
i ti ćeš rasti pod Mojim pogledom!"
Na četvrtom harfu, što tri nokte ima
nad Musinim čamcem, dugačkim prsima,
Miftahu'l-esrar[5], čudno, gradi ovaj četverokut-
jer je th od Thabita![6] Maniju mu tajnu, a duboku,
poveži sa sin-om, njegovim blizancem, sa tri roga,
što insana opisuje, to biće od zova ljubavnoga.[7]

(Odlazi.)

PETI ČIN

Scena prva

U haremluku na Džennetića odžaku. Jutro.

NESLIŠAH, DIŠA i djevojka ZIBA

NESLIŠAH(u plaču): Kada ga vješaju?!

DIŠA: Večeras po akšamu... Osim ako Omer ne izmoli onu zebaniju da ga protjeraju u Tursku!

NESLIŠAH: Pa da ga tamo zadave?! Da mu ni za kosti ne znam?!
DIŠA: Možda..., kada saslušaju sve razloge i ispitaju sve okolnosti pod kojima je gubio bitke... i ko mu je bio Ivan Tardić... (Stanka.) Nož neće Ismailova vrata; Jusuf ne može biti napasnik; a Muhammed nije luđak, Neslo!

2 Bešanika (ar., množ. od Bušnak) -Bošnjaci
3 „Jedan pametan (odgojen) na četrdeset budala" – turska poslovica.
4 Kur'an, Ta Ha, 39.
5 Miftahu'l-esrar – znamenito djelo anonimnog autora kojim se stoljećima služila bosanska ulema prilikom zapisivanja
6 Thabit – Čvrsti, Jaki: jedno od 99 Božijih lijepih imena
7 Insan (ar.) – nježno, osjećajno biće; biće koje traži prisnost

NESLIŠAH: Ne nadaj se, Dišo! Ovo vrijeme je pravdu survalo u jarak! Svi se na nju pozivaju, a svi bježe od nje – jer znaju šta su joj učinili; njezina bi osveta za njih najžešća bila!... Što se Omer ne vraća?! Osijedih...Svaka mi je minuta duža od noći i dana zajedno!

(Ulazi ZIBA.)

ZIBA: Da sestre mile! Draga Neslišah! Draga Dišo! (Udara se u prsa.) Mrzit ćete me kroz čitav život, još više ako bih šutila!

NESLIŠAH: Allaha mi, objesiše ga!

ZIBA: Gore od toga, ako smijem reći! Grmi mi u ušima, oči razdiru munje!

DIŠA: Zar ima išta gore u ovom času?! Govori, neću izdržati!

ZIBA: Ubila se!

NESLIŠAH i DIŠA (uglas): Ko?! Kada?!

ZIBA: Sevda! (Stanka.) Jutros! (Stanka.) Pred zoru!

NESLIŠAH: Ah, pregrizi svračiji jezik! Porekni, reci da je san!
O, crna noći..., još crnji dane!
Snaha moja, evlija naša?! Na sebe ruku digla?!

DIŠA: A ko ti stavi taj otrov u usta, Zibijo?! Možda je i to zmijčeva laž?!

ZIBA: Dabogdo, kćeri, ali nije! Ševki je malo čas bio,
sve mi isprič'o pa pobjeg'o pred hajkom bez laveža!
"Pogrom! Pogrom!" viče vitlajuć' rukama k'o ludi Bekto!

NESLIŠAH: Sirota, nije mogla dočekati ovu kijametsku noć!
Suze, gdje se sakriste?!

ZIBA: Po gradu se priča da je do pred zoru učila Hašr-hatmu,
da je bila – kao - skrenula ...A kad je klanjala sabah, otišla je na Jekovac, još pod kapom noći, pomolila se gledajuć' u Tabiju
pa skočila s vrha stijene!...A čember, u letu, kažu –oh, i kamen bi suzu pustio! - napusti je i odleprša na trnje u strani- kao da se nje odriče!

NESLIŠAH: Ne trebaju ga davit',
neka ga samo na dženazu dovedu!

ZIBA: Ševki reče...Dosta! Bolje da šutim!

NESLIŠAH: Šta, zar joj neće klanjati dženazu!?

DIŠA: Zaboga!

ZIBA: Šejh Lutfullah je to tražio, rekao je da je bila izgubila pamet pa da je, po šeri'atu, na stepenu malodobnog insana, al' Firaun nije htio da čuje za to nego naredi da se odmah pokopaju...

NESLIŠAH: Zar tako brzo!? Ni ohladila se nije!
O, muška gadosti, gdje su ti međe?!
Zar i tu grudu mesa, ne veću od šake,
s kojom se naše sjeme zatra?!

DIŠA: A gdje ih ukopaše?!

ZIBA: Dosta je bilo iz mojih usta! Neka me neko odmijeni, ako takvog ima! Priviđa mi se! Eno je! Eno Sevde naše!

NESLIŠAH: Potegni E'uzu, napij se vode! To je samo priviđenje!

DIŠA: I ne ogasuliše je, znači?![8]

NESLIŠAH: To sufijane čeljade čije su molitve čuvale ovaj grad!? Tu Fatiminu unuku?!

ZIBA (pijući vodu i tresući se:) Šejh zna ostatak, al' on samo šuti!

(Odlazi.

NESLIŠAH: Jarabbi, samo ih Ti možeš zaustaviti!

(Odnekud se čuje pjesma:

Haj, puče puška, puče druga,
iz Carigrada,
haj, da ubije Husrev-bega
nasred Saraj'va!...)

NESLIŠAH: S Ašikovca?! (Stanka.) Sa Nadmlina?! (Stanka.)

DIŠA: Kome je do pjesme u ova doba
kad džumanska minuta se kotrlja?!
To neki dilber priziva osvetu pravednu!
Neko maše glavnjom iznad džebhane!

(Haj, govorio Husrev-beže:
„Šta sam skrivio?!
Haj, dušmani me opanjkaše
kod sultana mog!")

(Pucanj u daljini.)

NESLIŠAH: A gdje je Omer?!

DIŠA: Nekog pokosiše.

(Ponovo ista pjesma negdje u daljini:
„Haj, puče puška, puče druga...")

NESLIŠAH: Budi se krmeljiva Bešanika
postiđena pred ogledalom!

DIŠA: A neko hrabar u jedra joj puše!

8 Po drevnom bosanskom vjerovanju, mrtvac se priviđa živima sve dok se ne ogasuli.

NESLIŠAH: Zar još ima ludaka koji bi joj na čelo stali?!
Njima, najzamršenijim ljudima na svijetu,
svačijoj maskari, koja ne želi da bude to što jest,
a uvijek gleda da bude ono što nije, i što ne može biti?!
Puzigaćama?! Jadama?! Bašibozuku?!
Dok su mog brata- njihova valiju, sultanova sestrića!-
vodili kroz grad svezana i izmrcvarena,
bježali su u magaze ili se skrivali iza zarica;
oni koji ostaše na meraji
klimanjem glave davali su za pravo Firaunu,
a jedni su čak uzvikivali:"I vakat je bilo! Aferim, Bali-beže!"
Eto za kog' je moj brat ratovao,
eto za kog' je podiz'o vakufe!
Sutra će mu se firljat' po njima!

DIŠA: Pas najprije od korbača bježi;
kad po koži pukne, na njega zareži!

(Stanka.)

Jednog po jednog guta mrak!
Stožina memlećeta izvaljena je u svojoj bismilli![9]
Ako padne Husrev-begova glava,
kiša će crvena pasti, i zato se bude!
Boje se! Il' su povrijeđeni?

NESLIŠAH: Ne, Dišo! To nije pobuna; to je Firaun pustio svoje pijevce
da oglase lažnu zoru i da izmame one druge, lahkomislene,
koji će završit' u loncu! Ovi nikad neće zarežati!
Svaku će vlast pozdraviti, svakoj se klanjati do tala!
Svako ih može uzjašiti, i jahati dokle god hoće!
Za kilu helde izdat će i majku, i Boga, i vjeru!
Zapamti: La ilahe illellah njima nije sašlo dalje od grkljana!
To moj brat, onaj vječiti maksum- da mu Allah selamet da! - nikada nije želio da prihvati! Za ove dvije hefte,
koliko je u Tabiji, njegovi slavni Bošnjaci
vratiše se Mitri, onom svome bogu
što mačem zbada aždahu! Oni se takvima klanjaju:
jakima, krvavima, strašnima, a ne Allahu milosnome i vječnome!
O, Bože, u kakvoj si divljini zasadio našu osmansku lozu!

(Stanka.)

A gdje je tvoj brat?

DIŠA: Tvoj mi je bliži od njega,
i zato mi je svejedno; mog Bali-beg ne hapsi!

NESLIŠAH: Znam! Da je u kući, drž'o bi se za moje dimije!
Pa ipak, gdje je on? Jesi li primijetila kako je postao čudan,
kako gleda u visinu i ne zna šta ga pitaš? (Stanka.) A mi ovdje same!

DIŠA (okreće se od nje; za sebe:) Takvi čudaci
najlakše se poviju: drugi se mogu utopiti
dok im oni pruže svoj štap! Pohlepni, strašljivi,
izobličeni – uvijek na nečijem lancu! Začas ih navest' na zlo!
Taj će balo ocrnit' obraz naše kuće, tako mi ovoga dana;
a ja ću biti sestra jazavčeva, a ne kćer Zufer-bega Dženetića!

(Stanka.)

Sevda mrtva, Husrev pred vješalima,
Murat izgubljen, Neslišah ludi,
Ševki bježi pred gujom koja davi grad,
a njime otiru podnice....,
dok Šejh potiče oganj pobune!

(Vraća se ZIBA.)

DIŠA: Ko pjeva u ova doba, a ko više nikad zapjevat' neće?

ZIBA: „Čujem šum, prijatelja ne vidim!"
Naša muškadija se jutros nije kupala,
sihre su bačene na Saraj'vo
pa niko ništa ne zna!

DIŠA: Još vladaju situacijom, planiraju događaje,
miješaju dobro sa zlom a milost s krvološtvom,
svakom riziku na vrijeme korijen čupaju,
i tako mute pamet ove naše alaše! (Stanka.) Ali, uspaničeni su,
procjene su im sve pogrešnije: kola su krenula niza stranu,
najmanje šuštanje njima se čini k'o grom!

NESLIŠAH: Firaun hoće da u tišini zadavi moga brata!

DIŠA: Smiri se! Da smije, dosad bi ga zadavio! Taj pauk se još boji,
i zato sada druge lovi u svoju mrežu nudeći im veliki plijen;
natjerat će ih da to učine umjesto njega!

ZIBA: Tebe je već ulovio!

(NESLIŠAH i DIŠA se pogledaju.)

DIŠA: Zibo?!

ZIBA: Ti to nisi htjela, ja to znam i zato ti to mogu u lice reći,
ali on te je ulovio bez ikakvog plijena: njegovi žbiri šire priču
da je Husrev-beg izrazio svoju posljednju želju
da tebe vidi pred svoju smrt,
i da si ti sinoć išla u Tabiju, zbog čega se Sevda ubila!

NESLIŠAH: Ovdje je sam Iblis ukvasio svoje plisnive nokte!

DIŠA: Žalosna ja! Jadna Sevda! Toliki smrad! Svi ćemo se pogušiti u njemu!

NESLIŠAH: Spasi nas, Bože!

DIŠA: Prsnut će mi glava! O, Kabile, kako te zemlja ne proguta!
Ali, neka nas ovaj udarac očemera! Jetrvo, ne smijemo čekati!
Takva opasna laž otkriva nešto što svome srcu nismo mogle priznati! Strašno!

9 Bismilla- ovdje: naziv za središte (početak) iz koga se nešto razvija

NESLIŠAH: Ja se ledim! Ja se ledim!
(Ista pjesma i pucnji u daljini!)
DIŠA (za sebe:) Vrijeme sluha nema!
U mračnoj šumi povampirenih šapa
igraj k'o ona na dnu mračnog stapa![10]

(Odlaze sve tri.)

Scena sedma

Pod šumom na Faletićima. Noć.

HUSREV-BEG, NESLIŠAH, MUTESELLIM, MURAD-BEG, ŠEVKI i GROBAR, kasnije ŠEJH LUTFULLAH

GROBAR: Da tužna dana! Dvaes' godina obavljam ovaj šutljivi pos'o, al' ne doživih da ujutro gladnoj zemlji dajem a odmah navečer joj otimam ono što je kanila da pojede! Tu su dva mejta, prika?

MUTESELLIM: Majka i sin.

GROBAR: Hm..., zar je ona imala rodbinu?

MUTESELLIM: Kako ne znaš da je mekruh razgovarati u greblju?! Izvadite nam oba mejta!

(GROBAR, ŠEVKI i MURAT-BEG silaze u mezar, HUSREV-BEG krene za njima.)

ŠEVKI: Ne, Beže! Ti ne smiješ dodirnuti njezin tabut, jer je smrt razvezala vaš nićah!

HUSREV-BEG (u plaču:) Zar ni svoga sina, žalostan ja?!

GROBAR: Ti si mu otac? Jutros ga stavih pod njezino srce, i evo ga i sad pod njim spava! Kako da zagrliš to klupko polomljenih košćica i krvi?!

MUTESELLIM: Vrati nam taj fenjer, prijatelju smrtnog strašila! (Uzima fenjer od GROBARA; njih trojica izvade tabut.) Neslišah, naša tužna sestro, uzmi ovaj fenjer, razgrni ćefine, a mi ćemo svoje okrenuti glave!

(NESLIŠAH se s fenjerom nadnese nad tabut.)

MUTESELLIM: Posvjedoči nam...! Jesu li moje riječi bile istinite ili, možda, nisu?!
NESLIŠAH (odgrćući ćefin sa Sevdine glave:) Sevdo, sestro u din-i imanu i sifat-i islamu!... K'o da je tek zaspala..., k'o da je tek zadojila ono čega joj pogled željan osta!... Čitava glava, čitavo tijelo, moj brate, mutesellime, o, časni ljudi! Moja lipa nevista! ... Al' njezino krilo svo je u krvi..., kao i ovaj komad srca njezina! Dođi, moj žalosni brate, da još jednom pogledaš lice koje je grijalo toplije od sunca! Dođi da vidiš svoga evlada koga ti je bila ponijela, a koga kobac smrti, koji vrebaše na vrhu dušmanske ruke, pozoba dok još bijaše u tri omotača! Dođi da se oboje otrujemo našim grihom!
(Prilazi HUSREV-BEG.)

HUSREV-BEG: Selamun alejkum, moj šeboju[11], čiji miris puše sa onoga svita! Selamun alejkum, sine naš, dušo moje duše! (Okreće se ostalima.)...Ve la havle, umjesto da se ukočim od bola pred njima dvoma, il da me obuzme padavica, po mojoj duši, evo, slatkasta hošava puše...(SEVDI:) Zar i pored griha koji ti učinih, hurijo u crnom čadoru, a koji mi je teži nego tebi zemlja kaburska?! (Sagne se da je poljubi u čelo.)

ŠEVKI: Beže, već ti rekoh, a ti me držiš uza svoje koljeno da bih te od griha čuvao, to ti je haram sve dok vas Allah ne sastavi u Dženetu!

HUSREV-BEG: Ako ja ikad u njega uđem!

MURAD-BEG: Ustegni se, Pobjedniče, ti bar znaš da je on saburom pokriven; najljepša je ruža trnjem ograđena!

NESLIŠAH: Evo ti sina, pogledaj ga!

HUSREV-BEG: Moje čelo..., moje oči..., moj semitski nos..., pa ipak –on je ogledalo svoje majke! Isti ona! Osmanski pupoljak smrznut na bosanskoj grani! (Poljubi ga u čelo, zatim posrne i dugo kleči na koljenima.)

MUTESELLIM: Šta mu je? Beže!

NESLIŠAH: Husreve! Šta ti je? Podigni se, brate!

(Dolazi ŠEJH LUTFULLAH.)

ŠEJH LUTFULLAH (gledajući u HUSREV-BEGA:) Kudrete, tačniji si od svakog sahata! Daj nam još minutu da se halalimo! Šta me gledate, zar nikad ne vidjeste kako damla obara Božijeg stvora?!

NESLIŠAH: O, Bože moj! Kućo naša, ognjište nesreće!

(Pada po bratu.)

ŠEVKI: Dušo draga, zar odlaziš?

ŠEJH LUTFULLAH: Stanite! Vraća mu se svijest!

HUSREV-BEG: Polazim, dragi moj Ševki, draga Neslo!...Milosti, jarabbi, ...da samo još jednom pogledam svoja najdraža lica ,... pa onda, dragi musafire, iščupaj trn kroz vuneno povjesmo!

MURAT-BEG: Da čujemo... na ovom velikom rastanku...Ej, žalosti!

HUSREV-BEG: Ej, žalosti, ej, žalosti, dragi moj Murade, al' samo za vas koji ostajete u ovom ognjištu ratova, vi, moji leptirovi među poskocima!... Kao što je Isa govorio svome Jerusalimu, tako i ja govorim: O, Sarajevo, grade kamena srca i nastrane pameti!... O, Bali-beže, Kabile bosanski!...Čuvajte se zla onoga kome dobro učinite, a zavidnost je bolest kojoj nema lijeka! Još dok smo bili dječaci, u akhisarskom enderunu[12], u kome se odgajaju prinčevi našeg Carstva – da ga Allah sačuva od kuge izdaje – mrzio me je potmulo, bez razloga, i bio kaharan zbog svakog moga uspjeha! Kada bismo se hrvali ispod saraja, prit čitavom šehzade, puštao sam ga da me obori samo da bi bio zadovoljen njegov šejtanski nefs! (Stanka.) Kad je neko vatra, ti budi voda, govorili su nam šejhovi. Eh, šta mi uradi ta vatra?! Sve mi spali! Njegova ruka, sakrivena iza mreža koje je razapeo, ubila je Sevdu i naše prvo čedo i ugasila veselje našeg odžaka! Draga Neslo, čuvaj moje sestriće, uzmi svoj dio iz moje ostavštine i neka se moja braća pobrinu za te! Šejh Lutfullah, ti si moj direk na koga se oslanjam poslije Dženab-i Hakka! I kad preselim, ja ću gledati u te! Dragi Murate, moj pobratime iz Ezela, vodi moj vakuf i čuvaj moje hajrate! Čuvaj ih od svake šejtanske ruke, od rasipništva i krađe! Koliko budu čisti, toliko će dugo trajati! A ti, moj pjesniče, pisarice naše historije, ispravno izvijesti kako je bilo i zašto je bilo, koliko ljudske oči mogu sagledati i dokučiti! Ne uljepšavaj, ne dodaji, ali i ne oduzimaj, Allah ti se smilovao, jer ćeš za svaki redak račun polagati pred Onim koji nam svakome knjigu dade u kojoj je sve zabilježeno, „ni malo ni veliko ona izostavila nije!" U meni i Neslišah teče ista krv, vi mi ostali niste rodbina, ali su naše duše namirisane istim ezelskim mirisom, i zato sam vas volio, i za vama žudio, i voljet ću vas i tamo, sviju...Da, sviju, jer ta vrsta ljubavi je od našega Gospodara, Veduda[13], njome je namirisan čitav svemir, i ona ne nestaje, ni smrt joj ne može granicu postaviti, ona se samo nadopunjuje, povećava se i širi...

ŠEJH LUTFULLAH: U ime te ljubavi, diko naša, dok nam nije iscurilo vrijeme koje nam je naš edžel propisao, govori nam, o, Božiji glase, o našem memlećetu i potomstvu, jer naša ljubav će biti samo prazna imenica ukoliko je ne istočimo u ta dva suda!

HUSREV-BEG: Bog ti je, mudri naš šejhu, podario moć da ti svaka riječ na svome mjestu bude... Kako da o tome pred tobom govore tvoji muridi?

ŠEJH LUTFULLAH: Rumi je nadmašio Šemsa iz Tebriza!

HUSREV-BEG: Ali nije prestao da govori o svome suncu, koje je u njemu sijalo...Moj posljednji čas i prevelika ljubav prema te dvije sirote, koji mi, osim Neslišah i Diše, jedini ostaju na ovom svitu, tjeraju me da vam posudim pamet od Merjemina sina, koji preklinjaše svoj voljeni grad:"O, Jerusaleme, o, Israile, ja sam u tuzi zbog tebe, jer ti nisi svjestan svoje kazne! Rado bih te sklonio pod okrilje Allahove ljubavi kao što kvočka svojim krilima skloni svoje piliće i štiti ih od svakog napasnika, od kiše i oluje, ali – ti to ne želiš..."

MURAT-BEG: Želi, Beže, želi! Tebe voli tvoje Saraj'vo!

HUSREV-BEG: Čuvaj se zla onoga kome si dobro učinio! A ko mi sve ovo učini? Ko ubi moju Sevdu i moga nerođenog sina?! Ko me je progonio i u tamnicama držao?!

NESLIŠAH: Sarajevo, Sarajevo, ubila ga munja, a crni ga vrani oplakali!

ŠEJH LUTFULLAH: Ne kuni, Neslo, ako Boga znaš, savij svoju žensku ćud! Dosta je kamenih svatova po Bosni! Zamolimo ovu Božiju kumriju da još koji blagoslov donese, jer samo blagoslovi mogu saprati crne mrlje na obrazu ovoga grada...Beže, dao si bed-dovu, koja je stigla pokvarenjake i srušila njihove planove, a daj sada nama, i ovom ojađenom gradu, i ovom memlećetu, i našem bosanskom potomstvu, svoju hajr-dovu, tako ti ove mubarek večeri!

HUSREV-BEG: Neka Gospodar sedam nebesa i sedam Zemalja ispuni vaše čiste želje! Neka vas spasi pokvarenih pobožnjaka i nepravednih vladara! Neka vaše svadbene pjesme ne zamijene jauci, neka se po vašim aharima čuje hrzanje konja, a ne vijanje vukova! Neka vam kiša pada u doba sjetve, a neka presuši njezin curak u doba žetve! Neka vas bolesti zaobilaze! Neka vam Allah dove prima i neka se smiluje na vaše suze! Kada Mu se obratite, nek Svoje lice nadnese nad vas, a neka ga ne okrene od vas! Nek Allah razbije svaku vojsku koja te okruži, o, drago Sarajevo! Budi uvijek gizdavi grad, na ponos našim naraštajima, a ne na njihovu porugu! Kada god oboliš od griha, nek se nađu oni koji će izliječiti tvoju dušu i tvoje tijelo!... Moji dahovi se završavaju, moram da se pobrinem o sebi..., pomozite mi da donesem Šehadet i da sustignem ove dvije duše. Halalite mi... (Okrene se prema Sevdi i sinu, donese Šehadet i preseli sa ovoga na bolji svijet.)

ŠEVKI (grleći umrlog HUSREV-BEGA i plačući:) Dušo draga, zar odlaziš?
Halal olsun! Halal olsun!
Evlijama selam olsun!
Zar dunjaluk tol'ko traje:
bio – proš'o b'jel behar je!

* * *
Dušo draga, zar odlaziš,
svome Dostu zar polaziš?

* * *
Nefsu tvome sad Bajram je;
teško onom ko ostaje!

(Stanka. Počinje padati kiša.)

Više je mojih suza, Božiji rahmete!
Jedne teku zbog ovog velikog rastanka,
a druge zbog noći koja te čeka, o, Pleme Boseno,
zbog noći i bez Mjeseca i bez zvijezda
u strašnim godinama i vijekovima koji će tek doći!

(Kraj.)

10 Aluzija na basnu o dvije muhe koje su upale u stap pa ona malodušna prestane mahati krilima i utopi se, a druga nastavi mahati krilima, izmete grudicu masla, na njoj osuši krila i jednog dana izleti na slobodu.
11 Šeboj (per.) – cvijeće noći
12 Enderun (tur.) – odjeljenje sultanskog dvora gdje se odgajao šehzade - prinčevi i ostali funkcioneri Osmanskog carstva
13 Vedud (ar.) – Onaj koji voli; jedno od 99 Allahovih imena

KNJIŽEVNI PORTRETI: Džemaludin Latić

Džemaludin Latić

Šetnje s Alijom (ulomak iz Memoara)

"TRAKA" ZLOGLASNOG DŽUBURA

Mora da je moj prvi namaz u zatvorskoj ćeliji šokantno djelovao na moje goniče – jer čim preselamih, naglo zaškripi teška brava i mene pozvaše da izađem. Ja još nisam znao šta je to špijunka, malo «oko» na vrhu ćelijskih vrata s koga se - najčešće tajno, a ponekad sa namjerom, specifičnim zvukom - prati svaki potez pritvorenika, njegovo ponašanje, njegove reakcije i sl. Oni su me, svakako, pratili dok sam klanjao, a onda me svedoše niza stubište, u prizemlje, gdje me čekao neizostavni Nazif Džubur sa svojim škiljećim, neprijateljskim očima. Tu je bio i direktor Zatvora, izvjesni Zdravko, Srbin, jedan šutljivi birokrat koščata lica i upalih očiju i – kako će pokazati godine koje slijede – ostrvljeni četnik (direktor zatvora na Kuli u toku Opsade). Najprije mi izvukoše pertle iz cipela (kao i Muharemu) i ponovo prekopaše džepove. U nekoj kutiji stajala je moja lična karta (koju više nikada neću vidjeti, a koja će, godinama kasnije, kad budem izišao iz zatvora, imati svoj poseban život i svoju priču).

«Pošto ste od danas pritvorenik u Centralnom zatvoru, da li želite nešto poručiti Vašoj porodici?» upita me direktor. Nisam shvatio zašto mi upućuje takvo pitanje; ta meni je jasno da sam uhapšen, da više nema nikakve neizvjesnosti o toj činjenici... »Možda želi da mi zada još jedan psihički udarac?» pomislio sam u sebi.

«Da,» rekao sam, «molim Vas da im poručite da mi donesu Kur'an! To je moje pravo, ispovijedanje religije je zagarantirano Ustavom!» Direktoru stade dah, nije mogao sakriti bijes u očima... Džubur, koji je stajao koso od mene, poče da se na sav glas smije, poput paščeta: on je, naime, stalno nekom dokazivao kako je na potpuno suprotnoj strani od mene, muslimana, kako je on toliko pravovjeran u svojoj komunističkoj religiji da mu se gade moja vjerska osjećanja. (Ja zaista nemam drugog načina da bih opisao stvarnost o kojoj govorim ukoliko ne upotrijebim ovo poređenje!). Po tom udvaračkom njegovom smijehu ja sam osjetio da sam odlično uzvratio na udarac koji mi je direktor „mrtvog doma" uputio. Najednom obojica ušutiše, shvatiše zašto sam povukao takav potez. Gledali su me, i ja sam sa njihovih lica čitao kako su svjesni kakvu su neprijateljsku «cvjećku» uhapsili... «Dobro,» uzvrati direktor nižim tonom,» zapisat ćemo tu Vašu želju, mada ne znam kako ćemo je ispuniti pošto je ovo državna ustanova!» I zbilja, on uredno napravi zapisnik, nakon čega i ja moradoh nešto potpisati, a onda me vratiše u polumračnu ćeliju.

"TRAKA"

...Tamo iza jacija, prije nego se gasi ćelijska žarulja, izvedoše me u «istražnu kancelariju». Ponovo, u vrhu stola - Nazif Džubur, do njega neki zapisničar. Sjedoh na stolicu ispred njega. «Ko ti je rekao da sjedneš?! A? !Dižʹ se...!» povika, a u sebi izreče «Fašisto!» tako hinjski da si ga i mogao i nisi mogao čuti. Pred njim, na stolu – otkucana predavanja iz Tabačkog mesdžida. Jedan dio njih sam čuvao u svome stanu. («To znači da su mi pretresli kuću! Kako li je Tima doživjela njihov upad?! Da li su je priveli?!Da li je muče?!» - prolazilo mi je kroz glavu.)

Džuburove provokacije bile su neizdržive; prilazio mi je i unosio se u samo lice, duboko i dugo gledao me u oči, zamahivao glavom da me čelom udari u nos, škripio zubima, prijetio, psovao, okretao se od mene sa gađenjem, a onda me tako snažno podbio u vilicu da sam pao na pod. Pištolj mu je napasno virio ispod kaputa, i ja nisam mogao da to ne primijetim gledajući ga iz ptičije perspektive i dolazeći k svijesti. U istražnoj ćeliji je bio Jovo, onaj najkrupniji vodnik u Centralnom. Džubur mi naredi da ustanem, i čim se nađoh u stolici, Jovo,

onako visok, priđe do mene – tako da mu je palica dodirivala moje čelo. I to je bila tipična komunistička dvosmislena taktika: ne tuče me palicom, nego kobajagi slučajno, da on to i ne zna, dodiruje moju glavu, čime mi jasno stavlja do znanja da moram izvršiti ono što «drug islednik» traži. A Džubur je tražio isto: da potpišem na Hasana i na Rušida – ono što on, tobože, zna: da smo se «zalagali» za islamsku republiku sastavljenu od Bosne i Sandžaka, da je «Islamska deklaracija» naša politička platforma, da smo s tim ciljem islamizirali našu omladinu, da je Rušid govorio to i to u zbornici Medrese... Čim bih zaustio da poreknem neku njegovu tvrdnju, on je već išao dalje, uz iste prijetnje o zatvoru koji me čeka i njihovoj stalnoj pratnji – dok god budem živ. Kada bi završio jedan krug istih pitanja, vraćao se na ono prvo, i tako redom... sve do iza ponoći.

Bio sam toliko iscrpljen da mi je svejedno bilo da li će me držati u toj istražnoj ili u mojoj ćeliji 73/B, na IV. spratu.

To je bila prva noć u kojoj su komunisti na meni primijenili poznatu metodu «trake», isljeđivačkog postupka koji se sastoji od stalnog ponavljanja jednih te istih pitanja i prijetnji nemoćnoj žrtvi – sve dok se ona, uslijed psihološkog pritiska, nesanice i straha, čak i fizički ne iscrpi do maksimuma, kada počinje da gubi moć odbrane, čak i volju da se suprotstavlja isljednicima.(Tu metodu je izvrsno opisao Cibulski, autor romana «Pomračenje o podne», koji je sam bio žrtva staljinističkih čistki.) «Traka», koja se izvodi poslije ponoći, vremenom žrtvi poremeti centar ravnoteže, a većina političkih uhapšenika od nje poludi.

Kada sam se, pred zoru, vratio u ćeliju, dozvolili su mi da legnem u krevet i ugasili žarulju. U mraku, počeo sam da se abdestim i osjetio da sav drhtim. Hladna voda i usrdne abdestske dove, taj moj neposredni, iskreni duhovni kontakt sa Stvoriteljem smiriše moje živce. Ne znam da sam se ikad tako slatko abdestio, nikad se smirenije nisam molio i nikad smireniji, ležeći, nisam klanjao jaciju.

KOMUNISTIČKO IZIGRAVANJE ZAKONA

Taj teški prvi psihološki udarac Udbe trajao je četiri dana; bivao sam sve iscrpljeniji, i samo su me abdest i namaz spašavali od provalije. U podne četvrtog dana dva policajca mi nabiše lisice na ruke i povedoše me niza stubište. Iz zatvorskih donjih spratova upadoh u Sud, među civile. Ljudi su se pravili da me ne vide, poneka žena bi, u strahu, glasno podviknula stavljajući dlan na oči. Ko zna šta su mislili o meni.

Toga dana komunisti su započeli svoju igru zakonom i sudom: uvedoše me kod „istražnog sudije." On se zvao Hadžikarić, Abdullah Hadžikarić ili tome slično. Do njega je bila sekretarica, a još malo dalje sjedila je „drugarica" za koju nisam znao ni ko je, ni šta je, ni šta ona tu radi. Istražni sudija je bio toliko hladan da me nije primjećivao. Primijeti lisice na mojim rukama i jednim pogledom naredi udbašima da mi ih skinu. Kobajagi, on ima neku moć! Poče da me ispituje. Pisaća mašina je hlupala kao da je na tenkovskim gusjenicama. Za mene, to jesu bile tenkovske gusjenice – jer u redovima koji su se nizali na papiru ja sam gledao svoje duge godine zatvora još uvijek naivno vjerujući da ću, ako budem pametan, nekim mudrim odgovorima moći izbjeći bar koju godinu. «Druže Latiću, Vama se stavljaju na teret teške inkriminacije neprijateljskog djelovanja! Priznajete li da ste to učinili?» upita me. «Ništa nisam učinio protiv države!» «Zapišite: Na pitanje... tr-tr-tr..., osumnjičeni odgovara... tr-tr-tr... Da li želite advokata?» «A što će mu advokat ako čovjek nije ništa učinio?!» umiješa se „drugarica" sa strane. Ona je to rekla takvim ljubaznim tonom da sam ja pomislio kako je sažaljiva, kako je na strani pravde, na mojoj strani, kako me ona brani od Udbine napasti. Ja više ne znam tačno šta sam rekao, i da li sam išta rekao, najvjerovatnije da nisam, ali su oni diktirali i kucali da sam rekao to i to... Znam pouzdano da se ta igra zakonom i sudom ovako završila: da „drug" Hadžikarić, zbog navodne osjetljivosti krivičnog djela, daljnju istragu prepušta Službi državne bezbjednosti, a da se osumnjičeni (kao i svih nas trinaestero!) «zato što se ne osjeća krivim, dobrovoljno odriče advokatskih usluga». «Naravno da nisam kriv, ja ću to dokazati na sudu!» rekao sam Hadžikariću sasvim uvjeren – naivan do besvijesti, kakav samo bosanski musliman može biti - da živim u državi u kojoj zaista postoje sud i sudska procedura. „Drugarica" iz prikrajka je, ustvari, bila naš tužilac, a da to niko od nas tada nije znao. Zvala se Edina Rešidović, porijeklom također iz Hercegovine, čini mi se iz Borča, žensko s jedinstvenim, neviđenim osjećajem za obmanu, skrivanje zločinačkih tragova, meštar komunističkih dvosmislenih igara zakonskim paragrafima, a uz to – vatreni idolopoklonik Josipa Broza i karijerist u njegovoj Kastaliji. Tako me je istražni sudija, jedan od onih sarajevskih minderaša iz uglednih naših porodica koje su, iz karijerističkih pobuda, u svakom režimu islam prodavali za groš, umjesto da štiti ljudska prava, predao na milost i nemilost Nazifu Džuburu i vještici iz prikrajka.

NA IVICI NERVNOG SLOMA

«Traka» nije prestajala: nekad prije podne, nekad oko ikindije, a uvijek oko i poslije ponoći, Nazif Džubur je počinjao s istim pitanjima. U tim prvim danima «zvanične» istrage, jednom me je u istražnoj ćeliji, pored njega, sačekao jedan udbaš uočljivo ružnog izgleda: proćelav, sa šiljatim nosićem i pomalo - da mi Bog oprosti - iskrivljenim ustima. On je po rangu bio nadređen Džuburu; zvao se Munir Alibabić Munja (uz to, lični isljednik Alije Izetbegovića), a šef cijele istrage bio je izvjesni Amir Salihagić, bliski rođak (čini mi se sestrić) Raifa Dizdarevića. Ovaj Munja je rodom iz Cazin-Srbljana, onoga krasnog mjesta na obali Une, ispod Ostrošca, i bio je jedan od najbližih saradnika Hamdije Pozderca, Cazinjanina. Ko je, u ovim komunističkim trikovima, radio za Raifa, a ko za Hamdiju – to znaju samo oni, ali je izvjesno da su oba ova komunistička zlikovca, Raif i Hamdija, bili najdirektnije upleteni u naš proces i da su obojica dokazivali svoju komunističku odanost dok su nas njihovi kerberi mučili po sarajevskom Centralnom zatvoru.

Taj Munja me nije tukao, ali ipak mi je on zadao najteži udarac: počeo je da vrijeđa moju ženu! Jovo je, po običaju, palicom češao moju glavu, i samo on je spašavao tog miša da ga ne uhvatim za grkljan! Iz tih uvrjeda sam zaključio da su privodili i Fatimu!

Nema teže muke političkom robijašu od saznanja da neko njegov, zbog njegovih ideja, pati i da ga muče. Nikad mi neće biti jasno šta je omelo Džubura da toga praskozorja od mene ne dobije potpis na sve što želi – samo da mi dokaže da Tima nije uhapšena i da je neće mučiti. Vratio sam se u ćeliju sav drhteći; abdestio sam se i klanjao, ali sam i dalje drhtao. I legao sam drhteći... Moga sna nije bilo: ponovo Džubur, i ponovo ista pitanja, sve do kraja..., i kada bih završio istragu, ona se vraćala na početak- kao što se vraća magnetofonska traka...
U jednome momentu mi priđe sa svojim škiljavim očima i ubuhvati me za vrat. Kriknuo sam i našao se na podu! U ćeliji se odmah upali svjetlo, a iznad mene se nađe krupna figura vodnika Jove! Robijaš na susjednom krevetu poče da zove upomoć! Dođoh sebi, malo se umih i ponovo legoh u krevet učeći Ajetu'l-kursiju. Jovo izađe iz ćelije. Čim sam zapao u san, «traka» je ponovo počela da se vrti.

Ujutro, kad su nas probudili u šest sati, opet me obuze drhtavica. Sjeo sam na stolicu: drhtale su mi i noge i ruke, ramena, prsti, usta.Pokušao sam nasilu da zaustavim drhtanje koljena, ali nisam uspio. Ustajao sam i sjedao, šetao od zida do špijunke; ništa nije pomagalo. Džuburova «traka» je počela da djeluje! Molio sam Allaha samo da se ne osramotim, da ne potpišem na nedužna čovjeka, da neko zbog mene ne zakuka kao što moja majka sada odhukuje i prste lomi zbog onih koji su potpisali na mene. Ali kako da to učinim kad su mi otkazali svi organi, kad sav drhtim i kad se bojim da ne poludim?!

RUŠIDOV INFARKT;
PLAČ ROBIJAŠICA U ZORU
Za razliku od svojih učitelja nacista, komunisti – kako smo više puta istakli - znaju sakriti tragove svojih zločina! Primijetili su šta se dešava sa mnom, ali i – kako će se kasnije ispostaviti – sa svima nama. Rušid Prguda, taj hrabri čovjek, nije mogao izdržati njihovo bjesnilo: digli su ruke s njega tek kad ga je, u ćeliji, udarila srčana kap! Dan prije moga nervnog sloma najavili su nam šetnju od deset minuta u krugu zatvora. Jednom smo izlazili u tu šetnju, dva po dva (iz ćelije), i osjetili kako nam lica, zbog pomanjkanja kisika u ćeliji, liče na mrtvačka. Toga dana počelo je da grmi; izvedoše dvojicu iz ćelije br. 74, posljednje u nizu na IV. spratu.

Poslije samo nekoliko minuta započe tutanj po uskom hodniku: tako su tukli jednog od te dvojice nesretnih šetača da smo u ćeliji čuli njegove izdisaje i njihove udarce u stegna. Navodno, dok su šetali, ovaj jedan je podigao glavu i pogledao u male prozore s rešetkama na zatvorskim ćelijama. Za Udbu je to bilo sumnjivo: Eto, političari imaju neke tajne veze i dogovaraju se dok jedan od njih izlazi na šetnju! Naravno, sve su to oni izmislili: i izvođenje na šetnju, i „političarev" pogled u ćelije, i „opasnost po istragu" kako bi imali pokriće za novu, sirovu torturu. Taj robijaš je bacan od zida do zida, i samo ponekad bi duboko jekni, a onaj drugi, koga nisu tukli, počeo je da plače kao malo dijete misleći da će početi i njega tući. Ja tada razabrah glas tučenog : to je bio Omer Behmen. Pa da, on ne zna plakati, teže mu je što se osjeća poniženim dok ga tuku od tjelesnog bola koji mu nanose.

Na svu sreću, tuča nije dugo trajala: vodnik opsova Boga, ubaci šetače u ćeliju i svom snagom zahlupi vratima. «Na šetnju?!» upita nas srdito nakon što je mahnito brzo otvorio naša vrata. «Ne, hvala,» jedva izustismo nas obojica iz 73/B.
Dvije godine kasnije, dok sam u šetnji s Alijom pričao o ovim danima, on mi je otkrio da je i sam bio pod takvom torturom, da je pomišljao da se ubije. Imao je teške srčane smetnje, zatražio je ljekarske preglede, a onda je počeo da sakuplja velike doze tableta, posebno apaurina – kako bi ih, jednog jutra, sve sasuo u sebe!
Tih večeri su i robijašice, koje su bile smještene na donjim spratovima, češće i jače plakale u samu zoru. Komunisti, naime, tuku u vrijeme kad Sud ne radi: u zoru, subotom i nedjeljom, iza jacija, tako da njihovi službenici u Sudu, iako znaju kako Udba muči zatvorenike, ustvari, ne znaju ništa – jer se to čini onda kad nijedan pritvorenik ne može dokazati da se nad njim vrši nasilje. Ta svi oni «znaju» i govore da žive u «najhumanijem od svih društava na svijetu» tj. u jugoslovenskom samoupravnom socijalizmu. Ko je taj sudija, tužilac ili zapisničar koji smije progovoriti jednu riječ o Udbinim zlodjelima?! Takav nije postojao. Svi su oni članovi Komunističke partije i svi su, zbog odanosti Titu i Partiji, dobili posao u Sudu.

Robijašice su plakale kao mačke! Navodno su to najčešće bile prostitutke. Ali dolje negdje su bile i dvije muslimanke iz naše «grupe», Melika i Đula. «Bože, da li i njih tuku?» pitao sam se uvijek kad bi me probudi ženski plač. «Čiji li je ono plač?»
Komunisti su znali da im je bolje da, kad spakuju optužnice i smontiraju tok suđenja, a naročito naše kazne i odjeke u javnosti, dopuste našoj familiji i advokatima da nas posjete – kako bi javnost pomislila da zaista slijedi korektan sudski postupak. Taj postupak mora biti samo djelimično javan, zavisno od toga kako će se on odvijati. Ako svjedoci, koji su pod prisilom, nakon «trake», potpisali zapisnike, budu potvrđivali njihov sadržaj, suđenje će, naravno, biti što javnije. A šta ako se to ne desi?!

Zato su bili pažljivi prema dozi svoje torture. Ako tamo neki pjesnik završi u ludnici, ko će onda dokazati da je istraga bila korektna?! (A već su dva buduća svjedoka: Hundur Hamzalaija iz Tešnja i Mehmed Arapčić iz Lukavca, bila poludjela!) Ko će takvog osumnjičenog izvesti pred sud, pred njegove roditelje, pred advokata koji dolazi iz Beograda. To je dr. Rajko Danilović, jedan od najboljih advokata Jugoslavije, sam politički disident, evropski demokrat, izbačen iz političkog života zajedno sa dr. Latinkom Perović. To su bili razlozi što je Udba prestala da me dalje isljeđuje.

KRŠĆANI I MUSLIMANI – ŠTO KAŽU JEDNI O DRUGIMA?

Povodom skorog izlaženja intrigantne i nadasve korisne knjige u nakladi zagrebačkog V. B. Z.-a koju je priredio William Stoddard, a preveo Asim Delibašić

U pripremi je zanimljivo izdanje. Autor William Stoddard je, pod navedenim naslovom, priredio izbor vrlo ilustrativnog i dojmljivog niza više ili manje poznatih citata iz tradicionalnih spisa kršćana i muslimana o onima drugima. Svi citati izražavaju visok stupanj međusobnog poštovanja kršćana i muslimana, kako na razini doktrine, tako i na razini povijesnog iskustva, često i prizorima pojedinačnih prijateljstava. U uvodnom dijelu, priređivač obrazlaže razloge takvom pristupu: „Primjeri priloženi u ovoj zbirci izabrani su jedino iz tradicionalnog i pre-modernog oblika religije ili dotične denominacije. Razlog za ovo bio je taj što su moderni oblici religije — koji su sada posvuda prisutni — subjektivni, svojevoljni i promjenljivi te nedostatni u autoritetu i trajnosti koja je zaštitni znak istinske religije. " Zanimljivo je njegovo nastojanje da obnovi izvorno značenje riječi "ortodoksija", a to je "ispravno mišljenje", nasuprot suvremenom sekularnom značenju koje podrazumijeva netrpeljivost i nametanje svoga uvjerenja: „Značenje termina i koncepta 'ortodoksije' gotovo da je posve izbrisano iz uma ljudi. U većini slučajeva, ona se naprosto smatra nekim oblikom netrpeljivosti: jedna skupina ljudi nastoji nametnuti svoje vlastite poglede drugima... I koja je to riječ u našem jeziku /izvedena iz grčkog/ koja označava 'ispravno mišljenje'? Nijedna druga do 'ortodoksija'."

U trećem poglavlju uvodnog dijela, priređivač ističe svoje viđenje povijesti koje je, smatram, snažno obojeno armagedonističkom interpretacijom povijesti s lako oborivim generalizirajućim tezama o negativnom karakteru renesanse, baroka, prosvjetiteljstva, industrijskog doba, modernizma i sekularizma. Taj stav, međutim, ne utječe na snažan pozitivan dojam koji niz citata ostavlja na čitatelja, pa i onog koji sebe voli smatrati vrlo tolerantnim. U uvodnom dijelu priređivaču se potkrala pogreška o značenju hadža gdje crnom kamenu ugrađenom u Kabu daje neprimjeren značaj. Griješi i u shvaćanju zekata, kako u nazivu tako i u ograničenju funkcije.

Zbirku je s engleskog preveo Asim Delibašić. Jezik prijevoda je bosanski s elementima predratne bosanskohercegovačke varijante srpsko-hrvatskog jezika. Prevoditelj u rukopisu ne upućuje na prijevode Kur'ana, Biblije, Hadisa i drugih citiranih izvora prevedenih na naše jezike. Citate donosimo u rukopisnom obliku. Nedosljedna je i transliteracija arapskih imena, u rasponu od tradicionalne refleksije u bosanskom jeziku do različitih znanstvenih transliteracija u zapadnim jezicima. U Beharu predstavljamo tek manji dio zbirke. S radošću očekujemo najavljeno izdanje.

Senad Nanić

NOVE KNJIGE

Bernard Kelly /engleski katolički filozof, 1907.-1958./: Dominican Studies, 1954.
„Posvemašnji sekularizam modernog svijeta otvorio je vrata bujici pometnje koja zatire obrise duha. Tradicionalne norme priskrbljivale su kriterije kulture i civilizacije. Zato je tradicionalna ortodoksija preduvjet baš svakog razgovora među samim Tradicijama."

Ahmed el-'Alevî /alžirski šejh, 1869.-1934./:
"Istina se topi poput snijega u rukama onoga čija se duša ne topi poput snijega u rukama Istine."

KRŠĆANSKI STAVOVI PREMA ISLAMU

Evanđelje po Mateju, 8, 10-11:
„Mnogi će s istoka i zapada doći i sjesti za stol s Abrahamom, Izakom i Jakovom u kraljevstvu nebeskom."

Djela apostolska, 10, 34-35:
„Petar reče: Sada uistinu shvaćam da Bog nije pristran, nego – u svakom je narodu Njemu mio onaj koji Ga se boji i čini pravdu."

Papa Pio XI /1857. – 1939./: L'Ultima, apostolskom delegatu u Libiju, 1934.
„Ne misli da ideš među nevjernike. Muslimani dosežu spasenje. Putevi Božiji su bezbrojni."

Papa Pio XII /1876. – 1959./ 1950-tih:
„Kako je samo utješno znati da diljem cijelog svijeta, milioni ljudi, pet puta na dan, ničice pred Bogom padaju."

Kardinal Nikola Kuzanski /1401. – 1464./: De Pace Fidei, 6, 1450.
„Različitim zemljama Ti si poslao različite poslanike i različite učitelje, jedne u jedno vrijeme, druge u drugo... Pa čak i ako je nemoguće ukloniti razliku u obredima, i ako ova razlika čak može biti poželjna utoliko što potpiruje pobožnost /svaka religija se veže sa mnogo gorljivosti za svoje obrede kako bi na taj način više ugodila Tvome Veličanstvu/, ipak, pošto si Ti samo Jedan i Jedini, onda u krajnjemu postoji samo jedna vjera i jedna molitva."

Kardinal Tisserant /prefekt Il Collegio Cardinalizo/: Cahiers Sioniens, VI, 1951.
„Neka primjer vjere Abrahamove da hrabrosti onima koji su je naučili cijeniti — jevrejima, kršćanima i muslimanima — nadahnjujući ih nepobjedivom vjerom u svemogućnost Onoga koji samo želi da odgovori molitvama onih koji Ga mole."

Sveti Augustin /biskup iz Hipa, 354. – 430./: Poslanice, 102: 11, 12, & 15, De vera religione: X, 19
„To što se danas naziva religijom kršćanstva postojalo je još među drevnim narodima, i nikada nije ni prestajalo postojati od samog početka ljudske rase, sve do vremena kada je Krist osobno došao i kada su ljudi počeli nazivati kršćanstvom istinsku religiju koja je i ranije postojala."

Nigerijski rimokatolički biskupi u prvom Pastoralnom pis-

mu: Catholic Herald, 1960.
"Mi iskazujemo osjećanja bratske ljubavi prema našim muslimanskim sugrađanima. Mi cijenimo njihov duboki duh molitve i njihovu zapanjujuću vjernost pokajničkom postu. Jedinstveni smo u borbi protiv materijalističkih i sekularističkih stremljenja."

Adelhard iz Batha /engleski benediktinski monah, XII stoljeće/:
"U strahu da se ne bi pomislilo da je neznalica poput mene iznjedrila ove misli, ja svjedočim da se one izvode iz mojih izučavanja arapa. Možda će neke moje riječi biti neugodne izvjesnim ograničenim umovima, međutim ja ih ne želim dovoditi u neugodnost, jer znam jako dobro šta istinski mudar čovjek može očekivati od većine obična svijeta. Stoga sam se pobrinuo da ne govorim za sebe; ja govorim jedino za arape."

Alberto Denti di Piraino /Guverner Tripolija 1941./: A Cure of Serpents, 1957.
"Paša nikada nije odbijao dati milodar prosjaku, ali ako bi ga prosjak oslovio sa Sidi /'moj gospodaru'/, on bi tada odgovorio: 'Tvoj Gospodar, i moj Gospodar, jest Allah.' Iako nije bio bogat čovjek, svakog dana, u njegovoj kuhinji, pripremila bi se hrana za barem četrdeset siromaha... Često sam znao upitati Biskupa o njegovom prijateljstvu s Pašom, nastojeći, u svojoj radoznalosti, da otkrijem na čemu je ono bilo zasnovano. Što sam više upoznavao arapskoga plemića više sam otkrivao njihove zajedničke osobine – na primjer, njihovu ravnodušnost u pogledu bolesti, njihovo potpuno neuvažavanje novčanih i materijalnih pitanja, njihovo duboko razumijevanje za ljudsku patnju i jad, i njihovu milosrdnost, koja je bila neokaljana egoizmom i koja nije znala za granice. Obojica su se prepuštala višoj Volji slijepom vjerom djeteta... U jednom trenutku sam shvatio da baš kako različiti elementi mozaika tvore jedinstven dizajn kada se sastave, da su tako i mentalni stavovi ove dvojice prijatelja bili dio jedinstvene duhovne koncepcije koju sam na kraju uspio prepoznati."

Angus Macnab: Spain under the Crescent Moon, 1999.
"Priznata i službena uloga Templara, zasigurno, proizilazila je iz križarstva; ali prilično je bjelodano da je postojao i veliki broj drugih zasebnih službi koje su mogli obavljati jedino Templari. Međudjelovanja između najviše kršćanske i najviše islamske duhovnosti /sufizma/ u kasnom srednjevijekovlju zahtijevala su posve vrhunaravan red, koji bi se postavljao iznad kraljeva i biskupa, i koji ne bi bio podložan uobičajenim zabranama ili izopćenjima, i koji bi bio spreman, ukoliko je potrebno, zagovarati za obje civilizacije ili obnašati ulogu posrednika i arbitra među njima. Takva je bila uloga Templara, i njezin blagotvorni učinak pokazao se više nego jednom u povijesti srednjevijekovne Španije."

Martin Lings: Muhammed: his life based on the earliest sources, prenosi svjedočanstvo sirijskog monaha Behira iz 6. stoljeća:
„Abu Talib, ujak Muhammedov, ponekada bi ga vodio sa sobom na putovanja. Jednom prilikom, kada je Muhammedu bilo devet, ili, prema drugima, dvanaest godina, zaputili su se karavanom sve do Sirije. U Busri, nadomak jednog od odmorišta, gdje je mekkanska karavana uvijek zastajala, bila je kelija u kojoj je, iz naraštaja u naraštaj, živio po jedan hrišćanski monah. Kada bi jedan monah umro, drugi bi se nastanio u keliju i naslijedio bi sve što se nalazilo u njoj, uključujući i neke stare rukopise. Među ovim rukopisima bio je i spis koji je sadržavao predviđanja dolaska Poslanika Arapima. Behira, monah koji je tada živio u keliji, bio je dobro upoznat sa sadržajem ove knjige, koja ga je zanimala sve više jer je predosjećao da će se dolazak ovog Poslanika zbiti još u toku njegovog života.

Često je viđao mekkanski karavan kako se približava i zastaje ne preveć daleko od njegove kelije. Ali, kada je ova karavana došla u njegov vidokrug, pažnju mu je naglo privuklo nešto što nikada ranije nije vidio: maleni oblak lebdio je nisko i kretao se polakao nad njihovim glavama, tako da je uvijek bio između Sunca i jednog ili dvojice putnika. S velikim zanimanjem gledao je kako se približavaju. Ali najednom, njegovo zanimanje pretvorilo se u zbiljsko čuđenje: jer čim je karavana stala, zastao je i oblak, stojeći nepomično iznad drveta pod koje su se smjestili, a ovo drvo, u tom trenutku, nadvilo je svoje grane nad njima, tako da im je davalo dvostruku hladovinu. Behira je znao da je takav znak, iako nenapadan, morao biti od najvišega značaja. Jedino je velika duhovna prisutnost mogla objasniti takvo čudo, i on se odmah prisjetio očekivanog Poslanika. Da li bi to moglo značiti

da je on napokon došao, i da je čak među ovim putnicima?
Kelija je nedavno bila napućena svakakvim namirnicama, i sabirući sve što je imao, pozvao je karavanu: 'O ljudi Kurejša, vama sam pripremio hranu, i volio bih da dođete k meni, baš svaki od vas, bio mlad ili star, rob ili slobodan čovjek.' I oni potom dođoše u njegovu keliju, ali i unatoč onome što je rekao, ostaviše Muhammeda da se brine za njihove kamile i prtljagu. Kako su se približavali, Behira je pažljivo razgledavao njihova lica, jedno za drugim. Ali na njima nije vidio ništa što bi odgovaralo opisu iz njegove knjige, a niti se činilo da je među njima bilo ijednoga čovjeka koji bi mogao biti dostojan veličine onih čuda. Biće da nisu svi došli. 'O ljudi Kurejša,' rekao je, 'neka niko od vas ne ostaje postrani.' 'Niko nije ostao,' odgovorili su oni, 'izuzev jednog dječaka koji je najmlađi od nas.' 'Ne postupajte tako s njim,' reče Behira, 'nego ga zovite, i neka s nama bude za ovom trpezom.' Abu Talib i drugi počeše koriti sebe zbog svoje nerazboritosti. 'Odista smo krivi,' reče jedan od njih, 'što je sin Abdullahov ostavljen i što nije doveden da sa nama dijeli ovu trpezu,' i nakon toga on ode po njega, zagrli ga i dovede da sjedne s ljudima.

Jedan pogled na dječakovo lice za Behiru je bio dovoljan da razjasni razloge onih čuda; i gledajući u njega pozorno, tokom jela, on je zamijetio mnoge odlike, i lica i tijela, koje su odgovarale onome što je stajalo u njegovoj knjizi. I kada su završili s objedom, monah je prišao najmlađem gostu i počeo ga ispitivati o njegovom načinu života i njegovom spavanju, kao i o njegovim poslovima općenito. Muhammed ga je rado obavijestio o svemu ovome, jer ovaj čovjek je bio častan, a njegova pitanja uljudna i dobronamjerna; i stoga on nije oklijevao da odgrne svoj ogrtač na molbu monaha da mu pogleda leđa. Behira je već bio siguran da je riječ o Poslaniku, ali sada je bio dvostruko uvjeren u to, jer je među njegovim ramenima našao upravo onaj znak kojeg je očekivao vidjeti, baš onakav kakvim je bio opisan u njegovoj knjizi i baš na onom dijelu tijela na kojem ga je našao kod Muhammeda. Zatim se okrenuo Abu Talibu i upitao: 'U kakvom je srodstvu ovaj dječak s tobom?' 'On mi je sin,' odgovorio je Abu Talib. 'On nije tvoj sin,' odvratio je monah, 'nije moguće da otac ovog dječaka bude živ.' 'On je sin moga brata,' reče Abu Talib. 'Pa gdje je onda njegov otac?', upitao je monah. 'Umro je,' odgovorio je, 'dok je dječak još uvijek bio u majčinoj utrobi.' 'To je istina,' rekao je Behira. 'Vodi ga nazad u zemlju iz koje dolazi, i čuvaj ga dobro od jevreja, jer, tako mi Boga, ako ga oni vide i o njemu doznaju ono što ja znam, zlo će mu učiniti. Velike stvari su određene za ovog sina brata tvoga.'"

Išjob /nestorijanski patrijarh, vladao 649.-660./:
"Ovi Arapi ne bore se protiv naše kršćanske religije; ne, oni brane našu vjeru, oni poštuju naše svećenike i svece, i darivaju naše crkve i manastire."

Steven Runciman: Schism, 1953. prenosi riječi grčkog patrijarha Mihaela III koji je vladao 1169-1177.
"Neka musliman bude moj gospodar u vanjskim stvarima, radije nego da latin mnome vlada u stvarima duha. Jer ako sam potčinjen muslimanu, on me barem neće tjerati da uđem u njegovu vjeru. Ali ako bih morao biti pod franačkom vlašću i ujedinjen s rimokatoličkom crkvom, morao bih se rastaviti od Boga."

Arthur J. Arberry /profesor arapskog jezika, Cambridge University, 1905.-1969./: The Koran Interpreted, 1955.
„Morali smo se itekako namučiti da prostudiramo zamršene i bogato razuđene ritmove koji — uz samu kur'ansku poruku — tvore neporicivi dokaz zašto Kur'an spada u red najvećih književnih remekdjela čovječanstva. Ova veoma osebujna odlika — 'ta neoponašljiva simfonija', kako je naziva Pickthall, 'čiji sami zvuci tjeraju čovjeka na plač i zanos' — bila je skoro posvema zanemarena od strane ranijih prevoditelja."

Johann Wolfgang Goethe /1749.-1832./: Westöstlicher Diwan
„Španija"
Najveličanstvenije učini Orijent
Skok preko mediterana.
Jedino onaj koji voli i zna Hafiza,
Razumije ono o čemu je Calderon pjevao.

„Sveobuhvatnost"
Božiji je Istok!
Božiji je Zapad!
Sjeverne i južne zemlje
Mirno počivaju u Rukama Njegovim.
Samo je On Pravedni,
I pravdu za sve namišlja.
Od svih Njegovih stotinu Imena,
Neka je ovo najslavljenije! Amen.

Thomas W. Arnold /protestantski misionar/: The Preaching of Islam: A History of the Propagation of the Muslim Faith, 1896.
„O bilo kakvom organiziranom pokušaju da se izvrši prisilno obraćenje u islam nemuslimanskog stanovništva, ili sustavnom djelovanju na zatiranju kršćanske religije, ne znamo ništa. Da su prve halife bili odlučili usvojiti drugačiji kurs djelovanja, mogli su zbrisati kršćanstvo jednako lako kao što su Izabela i Ferdinand prognali islam iz Španije."

Gustave Le Bon: La Civilisation des Arabes, 1884.
„Sila nije imala udjela u širenju Kur'ana, jer su Arapi uvijek dopuštali osvojenim narodima da zadrže svoju religiju... Daleko od toga da se nametao silom, Kur'an se širio isključivo svojom 'uvjeravajućom snagom'. Jedino je ova snaga mogla ponukati narode koji su kasnije pokorili Arape, kao što su Turci ili Mongoli, da prihvate islam... Lažnost optužbe da se islam širio mačem odlučujuće je prikazana činjenicom da je stanovništvo Grčke i Španije /koje su bile pod muslimanskom vlašću nekoliko stoljeća/ ostalo kršćanskim. Monaška zajednica Planine Athos u sjevero-istočnoj Grčkoj zamašno se razvijala u vremenu kada je Grčka bila pod turskom upravom, ali od trenutka kada su turci bili protjerani iz Grčke, monahe planine Athos počela je ozbiljno ugrožavati nacionalistička i sekularistička grčka vlast."

Mary O'Shaughnessy /episkopalna župa New York/:
„Nakana sv. Franje bila je da živi među ljudima koji su bili oslikani kao zli i kao 'neprijatelji Kristovi'. Sv. Franjo je, međutim, našao Božiji Duh kao živ i djelujući u muslimanskom narodu; divio se njihovom javnom i stalno ponavljanom proslavljanju Boga i njihovom pozivu na molitvu /ezan/, i cijenio je duboko posvećenje kojeg su imali prema svojoj svetoj knjizi, Kur'anu. Dok je osnovni trend kršćanskih propovijednika toga vremena bilo vatreno propovijedanje protiv islama, sv. Franjo je zabranjivao svojoj braći da sudjeluju u ovakvim aktivnostima. Prvo i osnovno što je sv. Franjo tražio od svoje braće bilo je to da naprosto žive sa i među saracenima."

René Grousset: The Epic of the Crusaders, 1970.
„Saladinova darežljivost i njegova pobožnost lišena svakoga fanatizma — taj cvijet liberalnosti koji je uzor naši starih historičara — donijela mu je ništa manju slavu među križarima od one koju je uživao među saracenima."

Titus Burckhardt /1908.-1984./: Fez – City of Islam, 1992.
„U srednjevijekovnoj Španiji, muslimani, kršćani i jevreji živjeli su u miru jedni pored drugih, osim onda kada bi iskrsnuli čisto politički problemi. Za mavarske vladare, ovakvo stanje stvari bilo je sasvim prirodno, pošto je toleriranje jevreja i kršćana duboko ukorijenjeno u islamskom Zakonu; ali i kršćanski kraljevi, na koje se ovaj Zakon nije odnosio, počesto su svojim muslimanskim i jevrejskim potčinjenicima davali ista prava. Ovo ni u kome slučaju nije bilo plod religijske ravnodušnosti, jer u tome vremenu religija je imala prednost nad svim ostalim. Čini se da je upravo iskustvo vodilo u ovo međusobno uvažavanje, u predosjećanje da se iza nebliskih pojavnosti drugih religijskih oblika krije ista Božanska Istina i u spremnost da se sud o ovim stvarima prepusti Samome Bogu... Znakovito je i to da su duhovne razmjene između kršćanskog i islamskog svijeta stale onog časa kada se pojavio racionalizam i Renesansa, i da je u isto to vrijeme započela i netolerantnost apsolutističke Španske monarhije: jevreji su bili nasilno konvertirani ili proganjani, a mavari protjerivani."

Nicolau d'Oliver: La Catalogne à l'époque romane, 1932., o Biskupu iz Gerone i Princu Al-Hakamu iz 10. stoljeća:
"Jedna od ponajbolje osmišljenih predrasuda da zatomi razumijevanje razvitka kulture u Katalanskoj regiji, ogleda se u vjerovanju da između kršćana i muslimana tu nije bilo nikakvih drugih kontakata osim onih na bojnome polju. Ratno stanje nije bilo ni trajno ni općenito... a same bitke nikad nisu bile vođene u cilju istrebljivanja neprijatelja, nego uglavnom radi oduzimanja najvažnijeg ratnog plijena. Trgovinski odnosi između kršćana i muslimana bili su neprestani. Gotmar II, koji je bio biskup Gerone u razdoblju od 940. do 954. godine, posvetio jedno od svojih djela Princu Al-Hakamu, sinu Halife 'Abd ar-Rahmana III. Taj rad se zvao Chronica gesta Francorum, ili preciznije genealoški nizovi od Klovisa do Luja IV d'Outremera /481.–939./, u kojem pisac ulaže poseban trud kako bi naznačio događaje koji su stajali u uskoj vezi sa muslimanskom historijom. Napisan 940. godine, pronašao ga je osam godina kasnije, u Fustatu u Egiptu, arapski historičar Al-Massade, koji ga je sažeo u 35. poglavlju njegovih Zlatnih pašnjaka. Izvjesno je da prijateljstvo između Biskupa Gotmara i obitelji Umajada potječe još iz vremena kada je biskup posjetio Kordovu. Zadivljujući kovčeg, optočen izrezbarenim srebrom i ukrašen caklinom, koji je sačuvan u katedrali grada Gerone i koji na sebi nosi ime Al-Hakam, vjerovatno je bio izraz prinčeve zahvalnosti za biskupov historijski rad."

Samuel Hoare: Ambassador on Special Mission, 1946.
"'Svi smo mi mavari', jednom mi je rekao /Colonel Juan Beigbeder, Španski ministar vanjskih poslova/. S vremena na vrijeme, vjetrovi Afrike prodrli bi u zagušljivu vrućinu Madrida i usred rasprave o visokoj politici, započeo bi učiti na arapskom iz iluminiranog Kur'ana koji je uvijek stajao na njegovom stolu."

Sestra Mary Campion: Medical Missionary, 1961.
"Zbogom, Karači!... Slijedeća stvar koja će mi nedostajati jeste dnevni poziv na molitvu /ezan/ čiji je eho tako sjetno odzvanjao kroz muslimanski grad, posebice onaj jutranji, u samu zoru, kada većina svijeta spava, i kada mi ustajemo da izreknemo svoju jutarnju molitvu, Prime. Ovaj jutarnji ezan, koji se razlijegao sa minareta džamija prigodno je završavao riječima 'Molitva je bolja od spavanja.' I bilo je sasvim uobičajeno da kada zamaknemo iz ugla u bolnici da odjenom nabasamo na gospođu na sedždi / klanjanje ničice, dio rituala muslimanske molitve/ koja izgovara 'Bog je velik!' Ili vidjeti našega chowkedara /portira/ kako u sumrak stoji tiho pod palminim drvetom, ruku skrštenih u molitvi, nebo koje bi tamnilo davalo je savršen prizor."

William Stoddard: Kršćani i muslimani – što kažu jedni o drugima?
"Bilježi se da je u ranim danima islama halifa Omer odbio poziv jeruzalemskog pravoslavnog patrijarha da obavi molitvu u crkvi Svetoga Groba, iz straha da muslimani, u kasnijim vremenima, to ne bi uzeli za razlog da obrate ovu crkvu u džamiju."

***

"Ovu kuću, u blizini Efeza u Turskoj, mnogi muslimani i kršćani smatraju mjestom gdje je Djevica Marija živjela, zajedno sa sv. Ivanom Krstiteljem, izbjegla iz Jeruzalema da bi umakla gnjevu jevreja. Na turskom, naziv kuće je 'Meryem Ana Evi / Kuća majke Marije/' ili 'Panaya kapulu / Kapela Svesvetosti/'. U današnjim vremenima, za vrijeme turskih državnih praznika, ovu kuću posjećuju autobusi prepuni turskih muslimana – uključujući i autobuse prepune djece. Mnogi od njih polagano hodaju oko kuće izgovarajući tihe molitve. U kući se nalaze mnogi zavjetni darovi i spomeni koje tu ostavljaju muslimani, katolici, i pravoslavci, koji su, nakon pijenja vode s ovog izvora, ili donošenja molitvi na Djevicu, primili neobične darove ili postali izliječeni. Bazilika izgrađena u čast sv. Ivana koja sadržava njegovu grobnicu, smještena je nedaleko od Kuće, baš kao i drevna džamija koju nazivaju Džamijom Gospodina Isusa."

***

"Godine 827. arapi su prodrli u Siciliju iz Sjeverne Afrike, i postepeno, do 843. godine, preuzeli su svu vlast nad otokom, preotimajući ga od bizantijskoga cara. Italijanski historičar Vincenzo Salerno bilježi da je pod arapskom vlašću zavladala kultura religijske tolerancije i da prisilna obraćenja na islam nisu vršena; on spominje da je manjinskim zajednicama / kršćanima i jevrejima/, muslimanska administracija namet-

nula izvjesne poreze, ali smatra da su mnogi Sicilijanci vjerovatno pozdravljali ovu promjenu, pošto su prethodno bili opterećeni preteškim porezima bizantijskoga vladara... Pod arapima, Sicilija je postala višejezična zajednica; na nekim područjima govorio se grčki, dok se u drugima pretežno govorio arapski. Džamije su stajale uporedo sa crkvama i sinagogama. Islamski utjecaj bio je osobito vidljiv u umjetnosti. Mnogi su primjeri umjetnosti iz ovog razdoblja sačuvani i danas, i to osobito u arhitekturi / izrezbarena pločica na kojoj su upisani stavci iz Kur'ana smještena na jednom od stupova katedrale u Palermu/. Zanimljivo je ustanoviti da je opća funkcionalna pismenost na Siciliji bila veća 870. godine, u vrijeme arapske vlasti, nego li 1870., pod Italijanima... Normani su osvojili Messinu 1061. godine, i dosegnuli kapije Palerma jednu dekadu kasnije, svrgavajući sa vlasti mjesnoga emira, ali poštivajući pri tome arapske običaje. Normansko sicilijansko kraljevstvo bilo je srednjevijekovni epitom multikulturalne tolerancije. Normanski kralj Ruđer I /1031.-1101./ uveo je rimokatoličanstvo na otok, ali je nastavio muslimansku politiku plodotvornog supostojanja dviju vjera — ili radije triju vjera, jer je latinski kralj i grčku pravoslavnu zajednicu promatrao s odobravanjem. Od kasnog XI pa sve do kraja XII stoljeća trajalo je zlatno doba kršćansko-islamskog suživota pod kršćanskom vladavinom.

***

„Monaška zajednica planine Athos u sjevero-istočnoj Grčkoj još uvijek čuva izvorne statute i povelje koje su turski sultani dodijelili planini Athos. Ovi dokumenti pisani su arapskim kaligrafskim pismom, i uvijek otpočinju riječima: 'S Imenom Boga, Milostivog, Samilosnog.' Oni jamče monasima religijske slobode, i također neovisnost monaškog rukovodstva. monaška zajednica cvjetala je pod turskom vlašću, i čim su turci bili istjerani iz Grčke, monahe planine Athos počele su ozbiljno ugrožavati modernističke i sekularističke grčke vlasti."

ISLAMSKI STAVOVI PREMA KRŠĆANSTVU

Kur'an, "Trpeza": V, 82:
„Ti ćeš naći da su najbolji prijatelji vjernika /muslimana/ oni koji govore: 'Mi smo kršćani.' To je zato što među njima ima svećenika i monaha i što se oni ne ohole."

Kur'an, "Trpeza": V, 68:
„O narode Knjige! Nećete imati vjere sve dok se ne budete pridržavali Tore i Evanđelja i onog što vam se objavljuje od Gospodara vašega."

Kur'an, "Trpeza": V, 69:
„Usitinu, oni koji vjeruju /muslimani/, i oni koji su bili jevreji, i Sabijci, i kršćani, i oni koji u Posljednji Dan vjeruju i dobra djela rade: njima straha nema i oni očajavati neće."

Kur'an, "Obitelj Imranova": III, 64:
„O Narode Knjige! Hodite k Riječi zajedničkoj i nama i vama, tako da nikome osim Bogu ne robujemo."
Kur'an, "Pčele": XVI, 36:
"Doista, Mi smo svakome narodu poslanika poslali, pa je provijedao: "Bogu se klanjajte i lažnih božanstava se klonite."

Kur'an, "Vjerovjesnici": XXI, 91:
„/Sjeti se one/ koja je djevičanstvo svoje sačuvala; Mi smo u nju nadahnuli od Duha Našega, i nju i sina njezina učinili znakom narodima svim."

Kur'an, "Merjema": XIX, 16-21:
„I spomeni u Knjizi Merjemu /Mariju/, kada se ona od ukućana svojih u udubinu smještenu na istočnoj strani /Hrama/ povuče, pa uze jedan pokrov da se od njih zakloni. I Mi smo k njoj Našeg Duha poslali, pa se on pred njom ukaza u liku muškarca savršena. I ona reče: 'Ja od tebe utoka tražim u Svemilosnom. Ako se Boga bojiš.' On reče: 'Ja sam samo izaslanik tvoga Gospodara, da ti podarim sina bezgrješnoga.' Ona reče: 'Kako ću ja imati sina kada me ni jedan smrtnik dodirnuo nije, niti sam bila nečasna?' On reče: 'Tako će biti! Gospodar tvoj je rekao: To je Meni lako! I Mi ćemo ga učiniti čovječanstvu objavom i milošću od Nas. To je stvar određena.'"

Kur'an, "Trpeza": V, 47:
„Neka sljedbenici Evanđelja sude prema onome što Bog u Evanđelju objavio je!"

Kur'an, "Trpeza": V, 47:
„Oni vjeruju u ono što je objavljeno tebi /Muhammede/, i oni koji su jevreji, kršćani, Sabijci — svi koji u Boga vjeruju i dobra djela čine — zasigurno njima pripada nagrada njihova kod Gospodara njihova. Njima straha neće biti i oni neće tugovati."

Kur'an, "Pauk": XXIX, 46:
„Sa narodom Knjige ne raspravljajte... Naš Bog i vaš Bog je jedan Bog."

Kur'an, "Merjema": XIX, 33 /riječi koje Kur'an pripisuje djetetu Isusu/:
„Neka je mir na mene na dan kada sam se rodio, na dan kada budem umro, i na dan kada iz mrtvih budem ustao."

Kur'an, "Krava": II, 256:
„U vjeri nema prisiljavanja."

Poslanik Muhammed:
„Ko prevari nemuslimanskog građanina, ili oduzme njegov posjed, takvom ću ja biti tužitelj na Danu Suda."

Poslanik Muhammed:
„Ko god posvjedoči da nema boga osim Boga, koji jedini sudruga nema, da je Muhammed Njegov rob i Njegov poslanik, da je Isus Njegov rob i poslanik, sin Njegove sluškinje, Njegova Riječ koju je On u Mariju nadahnuo i Duh od Njega, i da su raj i pakao istina, njega će Bog pustiti u raj ma šta uradio."

Poslanik Muhammed /u pismu potpore monasima manastira Sv. Katarina na gori Sinajskoj 628./:
„Ovo je poruka od Muhammeda ibn Abdullaha, kao ugovor s

onima koji su prihvatili kršćanstvo, diljem svijeta; mi smo uz njih. Uistinu, ja, služitelji, pomagači, i moji sljedbenici štitimo kršćane jer oni su moji sugrađani; i tako mi Allaha, ja ih štitim od svega što im je nemilo. Niti će njihove sudije biti maknute sa svojih položaja, niti njihovi monasi iz svojih manastira. Niko neće uništavati kuće njihove religije, niti im nanositi bilo kakvu štetu; nijedan musliman neće uzeti nešto iz njihove kuće i odnijeti to u muslimansku kuću. Kada bi iko učinio bilo šta od ovoga, narušio bi ovaj ugovor i bio bi nepokoran svome Poslaniku. Zaista, kršćani su moji saveznici, i oni imaju moju riječ i povelju koja će ih štiti od svega što mrze. Niko ih neće prisiljavati da putuju, niti primoravati da ratuju. Muslimani će se boriti za njih. Ako se žena kršćanka bude udavala za muslimana, to neće biti bez njezine volje i dozvole. I neće joj se priječiti da posjećuje crkvu i izvršava molitvu... Njihove crkve će biti poštovane. Kršćanima se neće zabranjivati da ih popravljaju, niti će se narušavati svetost njihovih zavjeta. Nijedan musliman ne smije narušiti ovaj ugovor sve do kraja svijeta."

Muhji'd-Dîn ibn 'Arabî /1165.-1240./: Tarjumân al-Ashwâq / Tumač Ljubavi/, XI, 13-15
"Moje srce se raskri za oblik svaki: ono postade pašnjakom gazelama, samostanom kršćanskim monasima, hramom idolima, Kaabom hodočasnicima, pločicama Tore i knjigom Kur'ana. Religiju Ljubavi ispovijedam ja. U kojem god pravcu njezina karavana krene, religija Ljubavi biće moja vjera i moje uvjerenje."

Muhji'd-Dîn ibn 'Arabî: Al-Futûhât al-Makkîya /Mekanska otkrovenja/, II, 64-65
„Pečat svetosti, iznad kojew nema druge svetosti, jeste naš gospodin Isus."

Dželâl'ud-Dîn Rûmî /1207.-1273./: Mesnevije
„Ja nisam ni kršćanin ni jevrej ni zoroaster ni musliman. Ja nisam ni od Istoka ni od Zapada, ni od kopna ni od mora... Dvojnost sam ostavio postrani i uvidio da su dva svijeta jedan. Ja tražim Jedno, ja spoznajem Jedno, ja vidim Jedno, ja prizivam Jedno. On je Prvi, On je Posljednji, On je Vanjski, On je Unutarnji."

Abu Na'im al-Isfahânî: Hilyat al-auliyâ /Hronike svetaca/, prenosi riječi Ibrahima ibn Edhema iz 8. stoljeća:
"Spoznaju /ma'rifah/ sam učio od monaha zvanog Otac Simeon. Jednog dana nađoh ga u njegovoj ćeliji i rekoh: 'Oče Simeone, koliko dugo boraviš u ovoj ćeliji?' On mi odgovori: 'Već sedamdeset godina.' Upitah ga: 'Šta je tvoja hrana?' A on odvrati: 'O Hanefi, šta te natjera da me upitaš to?' Pa zatim nastavi: 'Jedno zrno slanutka svake noći.' Upitah ga: 'Šta te ispunjava u tvome srcu, pa ti je ovo zrno dovoljno?' On odgovori: 'Svake godine, u jednom danu, ljudi mi dolaze i ukrašavaju ovu ćeliju, pohode me, i tako mi iskazuju poštovanje; i kad god moj duh malaksa u molitvi ja se prisjetim toga, i iznesem napor jedne čitave godine zbog samo jednog časa. Da li si ti, o Hanefi, spreman iznijeti napor samo jednog časa, u slavu čitave vječnosti?' U tom trenutku spoznaja siđe u moje srce."

Titus Burckhardt /1908.-1984./: Fez – City of Islam, 1992., prenosi riječi marokanskog šejha iz prve polovine 20. stoljeća:
"Mulay 'Alî je pokazao na sebe i rekao: 'Ako bi se naš gospodin Isus vratio na zemlju prije moje smrti, ja bih odmah ustao i slijedio ga!'"

Suradnja Dr. Smaila Balića u zagrebačkom časopisu Behar*

Piše: **Ibrahim Kajan**

Dr. Smail Balić je surađivao u brojnim prilozima zagrebačkog časopisa bošnjačke nacionalne manjine, «Behar». Objavio je oko 40 pisama, članaka, eseja, analiza. U ovom tekstu autor slijedi dijelom kronološko i dijelom tematsko pojavljivanje Balićevih tekstova u časopisu kroz vrijeme od jednog desetljeća. Neke priloge registrira u kratkom potezu, a nekima posvećuje širu prikazivačku pozornost, zbog trajne aktualnosti tema kojima se dr. Balić bavio. Umjesto zaključka autor ovog preglednog članka smatra da je dostatno pismo koje je rahm. Smail Balić objelodanio u «Beharu», pokazujući kroz odnos prema adresantu, u potpunosti svoj moralni i intelektualni profil.

U ovom preglednom članku o suradnju dr. Smaila Balića sa zagrebačkim bošnjačkim časopisom u Zagrebu Behar, htio bih iznijeti nekoliko podataka ne samo o prirodi objavljenih tekstova, nego pokušati, preko njih, odgovoriti i na znatiželjno pitanje zašto je, kao istaknuti kulturni radnik, prilježni znanstvenik, znalac više jezika – pokazivao upornu težnju da bude shvaćen i od onih koji o islamu, islamskom kulturološkom krugu i islamskom shvaćanju historije, budu podjednako obaviješteni, a ne samo muslimani o čijem je kulturno-historijskom duhu i njegovoj realizaciji pisao.

Smail Balić je duboko vjerovao da nema i ne može biti tolerancije tamo gdje se ljudi ne poznaju, gdje jasno ne pokazuju jedni drugima svoja lica dobre volje, gdje jasno i nedvosmisleno kulturnim sadržajem vlastitog bića ne potvrđuju svoj identitet. Čovjek bez identiteta – nepredvidiv je čovjek i drugima, kao takav, potpuno nejasan, pa možda i opasan. To na svoj način poručuju svi njegovi tekstovi, a izravno potvrđuje pismo kojim je odbio sudjelovati na simpoziju Povratak iskonu, u Zagrebu, u jesen 1992. godine. U tom stavu, nalaze se svi drugi stavovi društvene prirode koji isijavaju iz Balićevih tekstova.
Čak i površan, panoramski uvid u bezbrojne naslove tekstova koje je objavljivao u nekim malim, pa i nepoznatim emi-

Ne može biti tolerancije tamo gdje se ljudi ne poznaju, gdje jasno ne pokazuju jedni drugima svoja lica dobre volje, gdje jasno i nedvosmisleno kulturnim sadržajem vlastitog bića ne potvrđuju svoj identitet. Čovjek bez identiteta – nepredvidiv je čovjek i drugima, kao takav, potpuno nejasan.

grantskim listovima, u kratkim edukacijskim tekstovima koji poučavaju ili tek na konkretno pitanje odgovaraju – govori o njegovoj želji da korisno upotrijebi svoje spoznaje o sudbinskom predmetu svog interesa. Odgovara na pitanja od kada je nešto, kakvo je nešto, i zbog čega je nešto – i za razliku od naslijeđenih spoznaja svojih učitelja – redovito upozorava na bit, na smisao, a otvoreno apelira na odbacivanje

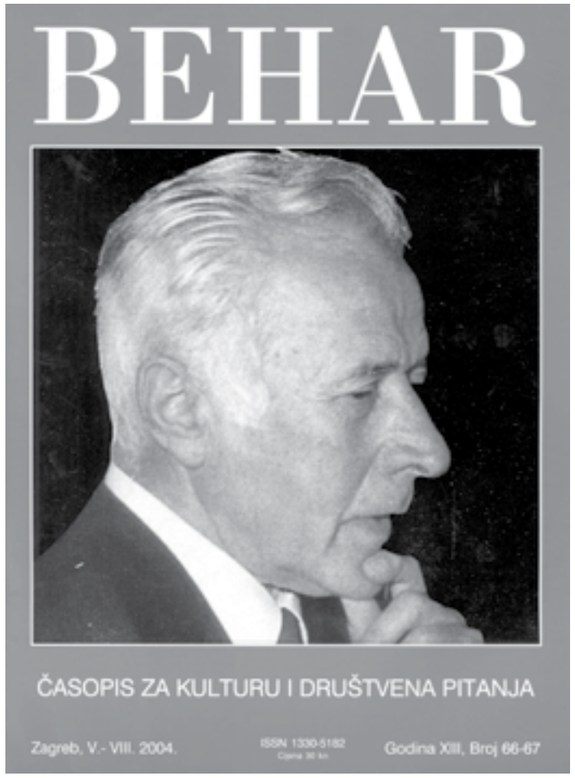

ljušture formirane predrasudama i potrošenim običajima, historijskim muljom i naplavinama čak i onih naroda kojih više nema. Kasnije će se vidjeti, već u prvim godinama demokratskih promjena u BiH, kad su ga vlastiti tekstovi približili Bošnjacima između kojih je i sam proistekao, koliko će biti cijenjen i podržavan, ali – ruku na srce! - još više opstruiran i osporavan.

* Članak je pročitan na Međunarodnom simpoziju Smail Balic als Vordenker eines europaischen Islam – Smail Balić kao predmislilac europskog islama, Sarajevo, 2-5. XI. 2006. Pisac ovog teksta bio je prvim i dugogodišnjim glavnim i odgovornim urednikom zagrebačkog časopisa «Behar».

1 Prvi dodiri. Prilog povijesti južnoslavenskih veza s islamom. Behar, god. I, br. 4-6, siječanj – lipanj 1993., str. 13

2 Odakle je Hasanaginica. Behar, god. II, br. 8-9, rujan-prosinac 1993., str. 25

U prilozima koje je ponudio Beharu osobno ili tekstovima na njemačkom na koje je upozorio i izrazio želju da budu prevedeni i objavljeni – prvo što je uočljivo jest baš ta, tematska raznovrsnost i razvedenost, od pionirskih historijskih istraživanja "prvih dodira" islama s Europom, koje je prije njega inicirao čuveni Handžić, ali je tema, zajedno s autorom i vjerom kao takvom "arhivirana" od komunizma i praktično zaboravljena sve do najnovijih vremena. "Prvi dodiri"[1], istodobno je i prvi naslov kojim dr. Balić započinje vrlo plodnu suradnju s našim časopisom godine 1993.
"Posebni značaj islama za jugoistočnu Europu" (s posebnim osvrtom na Bosnu), drugi historiografski tekst iz istog tematskom izvora, objavio je pet godina kasnije, u 36. broju VII. godišta časopisa, a treći iz istog povijesnog kruga, br. 42, godinu dana kasnije.

Bosanski kulturni prostor za njega je predstavljao nevjerojatno bogatstvo, sa zaboravljenim imenima konkretnih pojava i duhovnih kretanja kroz povijest, a u zadnjih pedesetak godina potpuno zamućenim tumačenjima, s jasnim ciljem da se Bošnjaci "operiraju od svoje kulturne historije", da se izvorna, bosansko-patarensko-muslimanska, sinkretička i islamska kulturna baština otuđi i da se odvoji baš od njih, od naroda koji ju je proizveo u historijskim vrtlozima povijesne procedure od tisuću godišta.

II.
U skupini kulturoloških priloga, Balić objavljuje tekst Odakle je Hasanaginica[2], dajući vrijedan prilog historiji kulture vlastito promišljanje o čudnoj i čudesnoj zagonetki zbiljne pozadine neusporedive balade. Daje osebujna tumačenja nekih izraza i složenog duhovnog svijeta, zatim o prepravcima balade u drugim sredinama itd.

Na tradicionalnom simpoziju Zagrebačke džamije (1994. godine), Smail Balić je govorio o dvojbama u djelima Bašagića, Handžića i Mulabdića[3], a uz 125. godišnjicu rođenja Osmana Nuri Hadžića, obnavlja uspomenu za također iz bosanskohercegovačke književnosti protjeranog književnika, za kojeg se tek ovih godina, prvi put u znanstvenom obliku, upozorava na njegovu osobu kao autora prvog bh. romana (u autorskoj kolaboraciji s Ivanom Milićevićem). Taj rad je objavljen u dva nastavka pod naslovom Veliki reformator duha[4], s posebno britkim uočavanjem Hadžićeve kritike društvene zaostalosti putem osmišljavanja islamske tradicije.

Jedan od njegovih starijih tekstova polemičkog žara, za koji naša čitateljska publika nije znala, jer je svojedobno objavljen u «Bosanskim pogledima», Polemika o Njegošu[5], izazvan je tadašnjim nesmiljenim komunističkim udarom na "neprop-isno mišljenje" bošnjačke intelektualke (i pjesnikinje) koja je tek ovlaš prigovorila da je neumjesno pa i nedopustivo da bosanska muslimanska djeca moraju punih pedeset godina, pod plaštem veličine umjetničke realizacije "Gorskog vijenca", napamet učiti i pri tom uživati u stihovima:

«Nekršću se gore usmrđeše»
«Odža riče na ravnom Cetinju»
«Sve je pošlo đavoljijem tragom:
zaudara zemlja Muhamedom», itd.

Tekst je objavljen kao ilustracija mračne intelektualne pozadine iz koje, sukcesivno, u historijskom ritmu, provaljuju planirani pogromi na bosanske muslimane, upozoravajući na trajno mjesto srpske nacionalističke i genocidne politike.
S njemačkog je prevedena i u nas također prvi put objelodanjena, u neku ruku kao dopuna širem stavu, kao europski kontekst, ilustrativna i vrlo poučna Balićeva analiza Islam u europskoj školi prikazan na austrijskim i bosanskim primjerima.[6]

III.
Osobito su zanimljivi Balićevi prilozi o ulozi vjere u sukobima u Bosni i Hercegovini, ali i mogućoj ulozi u edukaciji ljudi za suživot i dobre odnose. Oba objavljena priloga su zapravo održani ili pripremljeni referat za dva različita znanstvena skupa. Prvo ćemo o tekstu Vjerska dimenzija sukoba u Bosni.[7]

Balić uočava da je donedavni naziv «Musliman», za duboko prosvijetljenu Europu predstavljao svojevrsnu dvojbu, budući da joj je posebice bilo nerazumljivo da se u razvojnim prilikama južnoeuropskih naroda «na srednjovjekovni način na Balkanu nacija poistovjećuje s vjerskom zajednicom».

Otvarajući tekst problemskim pitanjem nacionalnog imena, Balić uočava da je donedavni naziv «Musliman», za duboko prosvijetljenu Europu predstavljao svojevrsnu dvojbu, budući da joj je posebice bilo nerazumljivo da se u razvojnim prilikama južnoeuropskih naroda «na srednjovjekovni način na Balkanu nacija poistovjećuje s vjerskom zajednicom». Iz tog tumačenja, autor sluti da, «polazeći od tog stanja, moglo bi se tvrditi, da je krvavo zbivanje u Bosni 1992-1995. imalo svoje ishodište u vjerskoj surevnjivosti» potkrepljujući to nalazima u knjizi Weltkrieg der Religionen (Svjetski rat religija), njemačkog kršćanskog kritičara Karlheinza Deschnera i profesora upravnog prava iz Niša Milana Petrovića.
«Iz prvobitno politički motivirane agresije, rat se postupno mijenjao i poprimao posve drukčiju narav, kaže Balić, da bi se najposlije počeo prepoznavati u «antiislamskoj revoluciji». U razvoju svoje teze, Balić unosi i svojevrsnu prispodobu s holokaustom, pa kaže: «Dok je još u Holocaustu dolazila do izražaja izvjesna crta uljuđenosti, u sjeverozapadnom Balkanu ili u Bosni bilo je sve što se ne uklapa u jednoličnu sliku etnosa, osuđeno na posvemašnje uništenje. Od njemačkih

3 Istok ili Zapad. Dvojbe u djelima Bašagića, Mulabdića i Handžića. Simpozij. Behar, god. III, br. 10, ožujak-lipanj 1994., str. 6-8

4 Veliki reformator duha. Osman Nuri Hadžić i kritika društvene zaostalosti putem osmišljavanja islamske tradicije. Povodom 125. godišnjice rođenja Behar, god. III, br. 10, siječanj-veljača 1994., str. 26-27; 2. dio – Behar, god. III, br. 11-12, str. 30-31

5 Polemika oko Njegoša. Estetika kao zlo. Behar, god. III, br. 14-15, rujan-prosinac 1994., str. 10-11

6 Islam u europskoj školi prikazan na austrijskim i bosanskim primjerima. Prijevod s njemačkog: Zija Sulejmanpašić. Behar, god. X., br. 57, XI-XII/2001., str. 13-15

7 Vjerska dimenzija sukoba u Bosni. Referat pripremljen za Međunarodni simpozij Ratni zločini u Bosanskoj krajini 1992-1995, 22-25. IX. 2000, Bihać). Behar, god. IX., br. 48-49, V-VIII/2000., str. 17-20

Židova su preostala bar pojedina groblja, pa i sinagoge. 'Židovsko vijeće', koje je u nevolji surađivalo s nacističkim ustanovama, moglo je ublažiti nesreću, pa i spasiti kojeg Židova. Bošnjacima kao muslimanima nije bila dana ni ta mogućnost.»

Gotovo bi se kao svojevrsna završnica mogao iskoristiti zloguki programski stavak iz pera akademika Ekmečića, kojim na jednom mjestu Balić ispisuje cilj srpske agresije: «Po shvaćanju Milorada Ekmečića, historičara i ideologa srpskog nacionalizma, događanja u BiH 1992-1995. nije bilo ništa drugo nego produžetak srpskih oslobodilačkih pokreta.»[8]
Referat, koji je Smail Balić pročitao na Nürberškom foruma «Interreligiozni odgoj 2000 – budućnost religijskih i kulturnih susreta» 1997. godine, Behar je objavio pod naslovom O

Balić naglašava, nakon što je savršeno jasno tko je krivac a tko je žrtva, da se ipak «legalna bosanska vlada može s pravom ponositi da se na području (koje je kontrolirala, op. p.) – civilizacija održala», da «stanovništvo nije izgubilo mjeru», «da nema revanšizma», te da se, s druge strane «maksimalnim popuštanjem nastoji pridobiti srpsku i hrvatsku stranu za zajednički život i multikulturalno društvo», u Bosni koja je «odlučna ostati građanska demokratska i pravna država».

međuvjerskom pomirenju u Bosni.[9] Smisao cijelog autorskog napora je samo u jednom: da se naslute, da se pronađu i osvoje mogućnosti oljuđene komunikacije, duboko vjerujući da je snažna potraga za tolerancijom – spasonosno sredstvo za ukupnu bosansku situaciju. U uvodnim dijelovima Balić naglašava, nakon što je savršeno jasno tko je krivac a tko je žrtva, da se ipak «legalna bosanska vlada može s pravom ponositi da se na području (koje je kontrolirala, op. p.) – civilizacija održala», da «stanovništvo nije izgubilo mjeru», «da nema revanšizma», te da se, s druge strane «maksimalnim popuštanjem nastoji pridobiti srpsku i hrvatsku stranu za zajednički život i multikulturalno društvo», u Bosni koja je «odlučna ostati građanska demokratska i pravna država».
Za taj, u to vrijeme gotovo nevidljivi cilj, Balić drži nužnim poduzeti nekoliko važnih zahvata, među kojima je najbitniji

«Bosna je i prije opraštala onom čovjeku koji joj je iz neznanja načinio zlo i zbog toga se pokajao. Ali onome koji je svjesno uzrokovao zlo, neće oprostiti jer takvome samo Bog može dati oprosta».

i najnužniji – predgoj, a da «pomiriteljska djelatnost religija (nužno) donosi i plodove». Balić u primjeru riječi reisu-l-uleme dr. Mustafe ef. Cerića, vidi golemu moralnu potporu svojim stavovima. Te riječi iz bajramske poslanice 1997. snažno odzvanjaju životnim interesom za budućnošću: «Bosna je i prije opraštala onom čovjeku koji joj je iz neznanja načinio zlo i zbog toga se pokajao. Ali onome koji je svjesno uzrokovao zlo, neće oprostiti jer takvome samo Bog može dati oprosta».
«Stupanj pomirenja treba procjenjivati po opsegu govora mržnje. Taj jezik još ni izdaleka nije napušten... Jezik mržnje je pomoćno sredstvo za podsticanje neprijateljstava», pisao je Balić 1997., tražeći od vjerskih zajednica da kretanje k cilju započne prije svega «kultiviranjem jezika pomirenja», potpunom «otvorenošću» i «ekumenskim dijalogom».

IV.
Balić je, produbljujući svoju vlastitu misao o islamskim duhovnim kretanjima kroz povijest, pokušavao osmisliti, čini nam se, i svoj vlastiti – ako ne koncept – onda svakako svoju definicijom «čuvanja tradicije kao vatre, a ne pepela izgorjelih drva», «pronicanjem do duha kur'anskog slova, a ne jahanja na slovu», kako je ne jednom znao kazati i napisati. U tom smislu, najintrigantniji su neki njegovi stavovi o miješanim brakovima, o pokrivanju žene itd., izazovnih ne samo, kako se to voli reći «za konzervativnu ulemu», nego su uznemirujući doslovno za svakog muslimana uopće. Još je među nama podosta živih svjedoka Balićeva oštrog suočavanja s čitateljima ali i u izravnim konfrontacijama na otvorenim, javnim katedrama diljem Europe.

Naravno da je Smail Balić živio, ne samo kao neupitan vjernik koji se «predao u Božje ruke», nego i da je bio suvereni poznavatelj Kur'ana, Hadisa, historije i kretanja kroz historiju.
U prvom tekstu te vrste, Shvaćanje islama danas[10], objavljenom u Beharu, Balić progovara iz pozicije intelektualnog svjedoka. Piše: «S napetošću i žudnjom za novim saznanjima o vjeri i životnim poticajima očekivala je prije nekoliko godina velika skupina vjernika u Begovoj džamiji u Sarajevu dolazak s Orijenta najavljenog predavača... Ali, očekivanje predavača izvrnulo se međutim veoma brzo u žalosni fijasko. Njegovo je predavanje misaono bilo tako plitko i primitivno, da je imalo učinak i kompromitiranja islama.»

Potom autor otvara osebujnu analizu koja bi dovela mogućoj sintezi u temeljnom pitanju koji postavlja suvremeni čovjek islamskog horizonta: «Gdje leži pravi duh Kur'ana kao glavnog izvora islamske nauke?»

«Misaoni pravac koji srčiku kur'anskog iskaza vidi u suhom zakonu ili u pobožnosti koja se unosi u javni politički život, nameće islamskom svijetu jedan odgovor na gornje pitanje, koje kod misaonih muslimana izaziva nespokojnost. Takvo shvaćanje Kur'ana doprinosi otuđenju. To je osobito uočljivo u onim područjima gdje muslimani žive u miješanom društvu.»
Autor je i sam svjestan težine i odgovornosti kojom pokušava uopće i pristupiti temi koja je obavijena brojnim tabuima i golemim historijskim naplavinama. Jedna od takvih je svakako uočavanje «da se uz kulturno osvješćivanje na uzorcima davno prohujalog vremena, vjerojatno uz to još i regionalnim (recimo arapsko-pustinjskim) potrebama, ne može omogućiti pravo rješenje postojeće krize identiteta,»

8 Balić, Smail: Behar, god. IX, br. 48-49, 2000, str. 17
9 O međuvjerskom pomirenju u Bosnu. Referat na Nürberškom foruma «Interreligiozni odgoj 2000 – budućnost religijskih i kulturnih susreta», Nürberg, 1997. Prijevod s njemačkog: Zija Sulejmanpašić. Behar, god. VIII., br. 40-41, I-IV/1999., str. 7-9
10 Shvaćanje islama danas. Behar, god. VI., br. 30, V-VI/1997., str. 16-17

Živeći veći dio života u Beču, u živom središtu zapadne misli a i sam joj pridonoseći svojom izvornom i kritičkom bosansko-islamskom inačicom, spoznao je smisao cijelog svog truda u nakani da razvidi, objasni i odgovori na jedno od zacijelo (svojih?) ključnih pitanja: Je li islamu mjesto u Europi, može li se i osjeća li se kao univerzalna religija – u njoj, kao i sve druge religije koje univerzalne jesu – «kod kuće» i «autentične»?
U razmatranju Islamsko vjeroispovijedanje u Europi[11] (uključujući još i cijele njegove rasprave na zadanu temu, na drugim mjestima), Balić priprema prostor za plasiranje «pronađenih ideja» svog nauma i, što je važnije, svog afirmativnog odgovara. Odgovor dakako podrazumijeva «misaonu katarzu», odvajanje «onoga što nije» od «onoga što jest», idući tragom temeljne literature. Primjerice, može li se namaz obaviti na materinskom jeziku? Odgovor je afirmativan i Balić ga utemeljuje na primjeru da su jednom o tome pitali Ebu Hanifu i da je on odgovorio Da! «Sastav namaza počiva na predaji. Ako je predaja, kao što tvrde Đozo i neki drugi islamski učenjaci, idžtihad u vremenu i prostoru, onda to povlači za sobom dalekosežne posljedice», kaže Balić i dodaje, služeći se stavkom Huseina Đoze (v. Islam u vremenu) da «uostalom, pravi ibadet nema forme, nema čak ni riječi. To su najdublji, najintimniji, najsuptilniji osjećaji i doživljaji onog što je, isto tako, najsuptilnije, najuzvišenije i najljepše, što se svakako ne može izraziti riječima. Radi se o kategoriji iznad svih i da im damo posebne forme, mogu samo smetati i doprinijeti da oni izgube na svom intenzitetu».

«Uostalom, pravi ibadet nema forme, nema čak ni riječi. To su najdublji, najintimniji, najsuptilniji osjećaji i doživljaji onog što je, isto tako, najsuptilnije, najuzvišenije i najljepše, što se svakako ne može izraziti riječima. Radi se o kategoriji iznad svih i da im damo posebne forme, mogu samo smetati i doprinijeti da oni izgube na svom intenzitetu».

Potom traži razlikovanje Kur'ana kao Božjeg govora od Šerijata, podvlačeći da je Šerijat »većim dijelom ljudska nadgradnja» čiji se «tekstovi prenose skupa sa stvarnošću u kojoj su nastali, pa su otvoreni za novo osmišljavanje».

V.
Smail Balić se tri puta javio javnim pismima, želeći da ih objavimo. Spominjemo ih zbog toga, što pokazuju njegovu dnevnu brigu za Bosnom i Hercegovinom izloženoj agresivnim naletima srpske i crnogorske vojske, ali i (ne tako rijetkim) zločestim podvalama i insinuacijama iz dijela dirigirane zagrebačke štampe, osobito u doba hrvatsko-bošnjačkog sukoba. Prvo je pismo objavljeno u 3. broju 1992., u kojem pokazuje koliko duboko proživljava svaku, pa i najmanju nepravdu koja se nanosi bošnjačkim žrtvama, pa kaže kako ga se «posebno neugodno dojmilo saznanje da je i Tanja Torbarina pala na lijepak obezdušavanja naroda od kako su srpski ekstremisti započeli svoj križarskoteroristički pohod na Bosnu. Neukusnim uvlačenjem islamske molitve u svoje viđenje unesrećenih Bosanaca, ona je, uz ostalo, ogolila svoju kulturu. (...)[12]

Drugo je pismo međutim vrlo važno jer iz njega, kao u kakvu zaključku, možemo očitati Balićev i moralni i intelektualni profil. Pismo je umnoženo i poslano na više adresa, pa je, na taj način već postalo javno i prije nego što je objavljeno.
Pismo je inače poslano don Anti Bakoviću, vrlo poduzimljivu i gorljivu političkom pomoćniku Tuđmanove stranačke potpore. U tom je svojstvu, taj gospodin, organizirao simpozij Povratak iskonu, na koji je, među inima pozvao i samog, dobrog i plemenitog, ali svakako ne i naivnog, dr. Smaila Balića. Pismo, s nebitnim skraćenjem, glasi:

Veoma poštovani Done Bakoviću![13]
Vaše napore oko zbližavanja hrvatskog naroda i bosanskoherecgovačkih muslimana, danas predstavljenih po jednim, suštinkom sadržaju nacionalnosti neprimjerenim i zbog toga zbunjujućim imenom, od srca pozdravljam. To je vid djelovanja na humanizaciji društva, za što su moralno

11 Balić, Smail: Islamsko vjeroispovijedanje u Europi. Behar, god. VI., br. 31, VII-VIII/1997., str. 16-18
12 Balić, Smail: (Pismo) Kako papa ljubi zemlju, Zwerdorf, 8. 12. 1992. Behar, god. I, br. 3, studeni-prosinac 1992., str. 5
13 Pismo Smaila Balića don Anti Bakoviću, objavljeno je u Beharu, god I, br. 3, str. 12
14 Nusret Idrizović, književnik, predsjednik Organizacionog odbora Simpozija «Povratak iskonu» koji je rađen po ideji don Ante Bakovića, glavnog organizatora i pokrovitelja.

zaduženi svi demokratski nastrojeni intelektualci, posebno pak svećenici i drugi tumači vjere.
Polazeći od pretpostavke da će se rad predviđenog zagrebačkog simpozija kretati na ovoj liniji, tj. liniji povratka zajedništvu u čovještvu, a onda i u svim drugim izražajima sudbinske povezanosti (jezičnim, kulturnim i etičkim), izrazio sam u telefonskom razgovoru s Vama pristanak, da se uključim u rad simpozija.

Iz Vašeg pisma od 9. 11. t. g. koje sam dobio tek 30-tog vidim međutim, da zamišljeni dijaloški skup treba da služi jednoj vrsti fundamentalizma, naime povratku pretpostavljenom nacionalnom iskonu. Za me fundamentalizam bilo koje vrste – vjerski, nacionalni ili ideološki – nije prihvatljiv, jer lahko isključuje refleksiju, kritičku misao, pa dapače, ponekad se preokrene u militantni aktivizam – i ideale naprednog demokratskog društva. Daleko sam od toga, da Vašem – gledano iz drugog vidokruga – hvalevrijednom znanstvenom skupu imputiram takve posljedice. Mislim, međutim – i to je ovoga puta osnovno – da se ne može voditi dijalog, ako se sugovorniku unaprijed osporava pravo da govori iz svog autentičnog identiteta. Imam osjećaj da je simpozij «Povratak iskonu» koncipiran upravo tako, da se autentični identitet jednog od sugovornika isključuje. Bez svog identiteta je, što vi veoma dobro znate, svaki čovjek nepredvidiv, i za vanjskog promatrača neuhvatljiv, te ne pruža mogućnost da ga ovaj istinski procjeni.

Svoje poglede na jednu od čvorišnih misli – voditeljica Simpozija, te na vjerski islamski fundamentalizam, ja sam izložio u svojim knjigama Kultura Bošnjaka, Das unbekannte Bosnien, Der Ruf vom Minarett i Der islam und der Zeit (u tisku). Kome su ova djela poznata, taj će lahko shvatiti zašto nažalost, pored sve dobre volje, ne mogu prihvatiti Vaš prijateljski poziv da sudjelujem u radu Simpozija (...).

U nadi da ću naići na Vaše razumijevanje zbog izostanka – u protivnom slučaju bih sam sebi izdao lošu moralnu iskaznicu! – pozdravljam Vas i gospodina Idrizovića[14] i želim svako dobro hrvatskom narodu kao i svojim Bosancima i svim ljudima dobre volje.

Vaš Smail Balić

Prilog članku:

BIBLIOGRAFIJA TEKSTOVA SMAILA BALIĆA OBJAVLJENIH U ZAGREBAČKOM «BEHARU» I «BEHAR JOURNALU»

1. (Pismo) Kako papa ljubi zemlju, napisan u Zwerdorfu, 8. 12. 1992. Behar, god. I, br. 3, studeni-prosinac 1992., str. 5
2. Nepročitano pismo dr. Smaila Balića don Anti Bakoviću. Behar, god. I, br. 3, studeni-prosinac 1992, str. 12
3. Džihad i tolerancija. Koliko ima fundamentalizma. Behar, god. I, br. 3, studeni-prosinac 1992., str. 16-17
4. Prvi dodiri. Prilog povijesti južnoslavenskih veza s islamom. Behar, god. I, br. 4-6, siječanj - lipanj 1993., str. 13
5. Čovjek i Bog. Razumijevanje Božje objave i islamski integralizam. Behar, god. II., br. 7, srpanj-kolovoz 1993., str. 16-17
6. Odakle je Hasanaginica. Behar, god. II, br. 8-9, rujan-prosinac 1993., str. 25
7. Istok ili Zapad. Dvojbe u djelima Bašagića, Mulabdića i Handžića. Simpozij. Behar, god. III, br. 10, ožujak-lipanj 1994., str. 6-8
8. Veliki reformator duha. Osman Nuri Hadžić i kritika društvene zaostalosti putem osmišljavanja islamske tradicije. Povodom 125. godišnjice rođenja. Behar, god. III, br. 10, siječanj-veljača 1994., str. 26-27
9. Veliki reformator duha. Osman Nuri Hadžić i kritika društvene zaostalosti putem osmišljavanja islamske tradicije. Povodom 125. godišnjice rođenja. II. dio. Behar, god. III, br. 11-12, ožujak-lipanj 1994., str. 30-31
10. Polemika oko Njegoša. Estetika kao zlo. Behar, god. III, br. 14-15, rujan-prosinac 1994., str. 10-11
11. Shvaćanje islama danas. Behar, god. VI., br. 30, V-VI/1997., str. 16-17
12. Islamsko vjeroispovijedanje u Europi. Behar, god. VI., br. 31, VII-VIII/1997., str. 16-18
13. Preporod ili vraćanje unatrag. Behar, god. VII., br. 35, III-IV/1998., str. 10-12. Prijevod s njemačkog: Salim A. Hadžić
14. Povijesni značaj islama za jugoistočnu Europu (S posebnim osvrtom na Bosnu). Behar, god. VII., br. 36, VII-VIII/1998., str. 8-11 i 17
15. O međuvjerskom pomirenju u Bosnu. Referat na Nürberškom foruma «Inretreligiozni odgoj 2000 - budućnost religijskih i kulturnih susreta», Nürberg, 1997. Prijevod s njemačkog: Zija Sulejmanpašić. Behar, god. VIII., br. 40-41, 1-1V/1999., str. 7-9
16. Pismo (Smaila Balića) Ibrahimu Kajanu. Behar, god. VII., br. 38, str. 29
17. Islam u Ugarskoj srednjega vijeka. Povijest. Prijevod s njemačkog: Zija Sulejmanpašić, Behar, god. VIII., br. 42, V-VI/1999., str.28-31
18.«Samo moj Gospodar zna kada će bili Sudnji dan». Misli uz tisućljeća s islamskog gledišta. S njemačkog izvornika: Z(ija) S(ulejmanpašić). Behar, god. VIII., br. 43-44, VII-X/1999., str. 18-19
19. Vjerska dimenzija sukoba u Bosni. Referat pripremljen za Međunarodni simpozij Ratni zločini u Bosanskoj krajini 1992-1995,22-25. IX. 2000, Bihać). Behar, god. VIII., br. 48-49, V-VIII/1999., str. 17-20
20. Božanska istina i ljudska vjera u islamu. Odjeljak knjige Zür Logik religioser Traditionen (O logici religioznih tradicija). Prijevod: Zija Sulejmanpašić. Behar, god. X., br. 55-56, VII-X/2001., str. 25-25
21. Islam u europskoj školi prikazan na austrijskim i bosanskim primjerima. Prijevod s njemačkog: Zija Sulejmanpašić. Behar, god. X., br. 57, XI-XII/2001., str. 13-15

PISMA, INTERVJUI, GOVORI
(BEHAR JOURNAL – prilog časopisa BEHAR)

22. Izbjeglica. Behar Journal, ljeto 1994., br. 5, str. 11
23. Mi smo jedna od starih, reformiranih religija Europe. Intervju. Piše Thomas Seiterich Kreuzkamp u Publik-Forumu. Behar Journal, br. 17, V-VI/1997., str. 9
24. Kamen-temeljac među Bošnjacima. Zapis dr. Smaila Balića povodom preseljenja na Ahiret prof. dr. Sulejmana Mašovića. Behar Journal, br. 20, 1-11/1996., str. 6
25. Kvas bošnjaštva sačuvan je ovdje. Govor dr. Balića. Behar Jomal, br. 23, VI-VII/1998., str. 9, 19,
26. Salim A. Hodžić: Pogled u Balićevu seharu. Behar, god. VII., Br. 35, III-IV/1998., str. 13
27. Edib Muftić: Potrebna knjiga. Prikaz djela Kasima Amina Die Befreiung der Frau (Oslobođenje žene), uvodna studija S. Balić; Behar, god. I, br. 2, rujan –listopad, 1992, str. 21

Tawfiq Al-Hakim

PRVA BRAČNA NOĆ

Prevela: **Lejla Sunagić**

Egipatski književnik Tawfiq Al-Hakim (1898–1987) ostavio je iza sebe mnogo novela, poema i eseja, međutim, ono što je najvažnije spomenuti je njegova ključna uloga u stvaranju arapske drame. Zbog svoje pionirske uloge u formiranju književne tradicije vezane za teatar, Al-Hakim se smatra književnim inovatorom svog vremena. Čitaoci njegovih dijela zapažaju da on, na vrlo suptilan način, sublimira više literarnih žanrova. Tako će čitaoci djela Prva bračna noć primijetiti koketiranje s elementima kazališne drame i pažljivo stvarane kratke priče. Ovaj virtuoz pisane riječi, kako ga nazvaše neki književni kritičari, iako se uglavnom zaokupljao svakodnevnim temama, činio je to pod izvjesnim utjecajem velikih klasika, što se najsnažnije osjeća u djelima stvaranim dok je kao student prava boravio u Parizu. Zanimljivo je spomenuti da se Al-Hakimu na početku karijere često pripisivala mizoginija zbog njegove satire u kojoj ismijava emancipaciju žena. Međutim, ovakva asocijacija uz njegovo ime iščezava kod širokih čitalačkih masa kako njegov književni opus biva upotpunjen romansijerskim radovima, iz kojeg je za čitaoce Behara izdvojena priča Prva bračna noć.

Posljednje narikače tog veselog vjenčanja začuše se u dva sata poslije ponoći. Mladenci odoše u svoju sobu nakon što su posuli sol da ih čuva od uroka. Vrata se zatvoriše za njima i konačno ostadoše sami. Savladao ih je umor u trenutku koji je drugačiji od svih ostalih...trenutak koji sja kao dragocjeni biser na samom vrhu linije života svakog čovjeka, od kralja do prosjaka. I upravo u to ime okupili su se poznanici i prijatelji, veselila se porodica, spremala se trpeza, dizale se čaše, širio se ples, čula se pjesma. Prisutni su se predali slavlju i zaplovili na valovim sreće. A onda je došao je taj trenutak – vrhunac slavlja, kruna vjenčanja, mihrab noći. Vrijeme slasti među mladencima. Kakvog li trenutka! Bez sumnje, svaki muž se sjeća svoje zbunjenosti dok pokušava pronaći prvu riječ kojom će se obratiti svojoj mladoj kada ostanu sami. Da li da to bude nešto ozbiljno ili šaljivo... ili sentimentalno? Kao što se svaka žena sigurno sjeća kako se osjećala dok čeka prvu riječ mladoženje.

Činilo se da mlada te noći nije očekivala ništa. Čim se vrata sobe zatvoriše, odmaknula se od svog mladoženje i uputila prema noćnom stoliću. Sjela je i naslonila svoju lijepu glavu na ruke. Mladoženja je to primijetio, pa joj se obratio riječima:

-Draga, jesi li umorna? Čini mi se da te ovo bučno vjenčanje iscrpilo.

Nije odgovarala. Iako joj nije vidio lice koje je pokrivala rukama, nije prošlo dugo kad primijeti suzu kako se slijeva niz njene prste i pada na bijelu vjenčanicu. Upitao ju je drhtavim glasom punim suosjećanja:

-Plačeš li, Seno?

Čuo je samo prigušen jecaj... Zabrinuo se... Ne zna razlog tome... Senija je jedinica kod majke. Oca je izgubila prije nekoliko godina. Odvajanje od majke koja joj ja bila sve, nije jednostavno. Vjerovatno je to ono što je opsjedalo tokom cijele noći vjenčanja. Bila je pognute glave, šutljiva i odsutna. Malo je govorila i samo ponekad bi se osmijehnula. Nagnuo se prema njoj i prislonio svoj obraz na njenu glavu.

-Nemoj plakati, Seno, draga... Bit ću ti i otac i mati, i muž... i brat... Neću dozvoliti da ikada osjetiš kako si nešto izgubila ili se s nekim rastala.

Odmakla je glavu od njegovog obraza. Htjela je da nešto kaže, ali je suze shrvaše, pa je on preduhitri:

-Ne govori! Znam što hoćeš reći. Pusti suze. Nemoj ih kriti. To je normalno. Bojim se samo za tvoje lijepe oči...U ovakvom trenutku plač prazni dušu i ubrzo ćeš osjetiti rasterećenje, pa će ti lice zasijati kao sunce koje se javlja nakon lagane kiše.

Zatresla se kao da joj se u srcu vodila bitka. Zatim je skupila hrabrosti i rekla mu suznih očiju:

-Hoću da ti nešto kažem...Mogu li?

-Naravno, Seno... Naravno... Reci mi sve što imaš... Zar nismo muž i žena? Ne trebamo ništa kriti jedno od drugog.

-Da, moram ti reći... Nadam se da te neće povrijediti ili naljutiti: volim drugog.

Rekla je to brzo i glasno, a potom briznula u plač. Rečenica je u ušima mladoženje odjeknula kao grom. Paralizirao ga je taj udarac. Ne samo da nije osjećao bol ili ljutnju, nego nije osjećao ni sebe ni svijet oko sebe. Trebalo mu je vremena da se smiri i povrati snagu nakon što je shvatio značenje onoga što je čuo, a zatim je počeo razmišljati šta da se uradi. Bio je razuman i smiren tridesetšestogodišnjak. Odgovoran posao naučio ga je da odmjeri poteze. Pribrao se i rekao smirenim glasom koji je bio spoj gorčine i učtivosti, i u kojem se nazirao umor:

-Zar ne misliš da si sa ovom svojom iskrenošću zakasnila? Da li te nešto sprečavalo da mi to kažeš dok su trajale zaruke ili barem nakon potpisivanja bračnog ugovora?

-Svadba se trebala obaviti za ljubav mojoj majci. Kad god sam je pokušavala ubijediti u raskid zaruka, pretvarala se u najnesretniju osobu na svijetu. Bila joj je jedina želja i vječni san da me vidi kao ženu udatu za čovjeka poput tebe. Izdala me hrabrost i nisam joj mogla skrhati nade. Slaba je i bolesna. Allah zna koliko sam se borila da zatomim osjećaje i uništim svoju ljubav i koliko sam, u krajnjem

slučaju, htjela da ubijedim samu sebe da se prošlost završila ovim vjenčanjem. I učinilo mi se da je srce pokleklo pred razumom, ali večeras, kad je sve završeno, i kad je sve postalo stvarnost, čula sam topot srca koji me snažno protresao i skoro me uništio. Tada sam postala sigurna da neću moći živjeti varajući sebe... niti smijem varati tebe.

Govorila je to plačući i jecajući. Mladoženja je, klimajući glavom, dugo razmišljanja o onom što mu je govorila, a onda je rekao:

-Ispravan stav, nema mu prigovora. Vjeruj mi da sam ja potpuno spreman da ti pomognem u tvojim namjerama. Imaš pravo! Ne treba da varaš samu sebe. Slušaj glas svoga srca. Sve dok je tvoja ljubav iskrena, niko nema put do tvog srca. Od sada je tvoja sloboda u tvojim rukama, a ja sam ti na usluzi. Zajedno ćemo razmotriti problem. Prvo: kako da riješimo ovu situaciju? Recimo, ako te ostavim večeras, bit će to skandal koji ne želim, i povod neprestanom ogovaranju. Osim toga, to bi bio strašan šok za tvoju majku koju si ti štitila od puno manjeg šoka... Što da radimo? Razmisli sa mnom...

-Ako bi me noćas ostavio, bila bi to sramota...

-Hajde da potražimo drugo rješenje... Razmisli dobro!

-Evo, razmišljam.

Sjeli su oboje razmišljajući, glava naslonjenih na ruke, a onda mladoženja ustade vičući:

-Našao sam rješenje. Moguće je da će uspjeti, ali od tebe zahtijeva strpljenje, a od mene sposobnost da se pretvaram. Dakle, ostavit ću te nakon mjesec ili dva, a u međuvremenu ću se pretvarati pred svijetom, a naročito pred tvojom majkom, da sam zle naravi i grub i loš prema tebi. Ovim ćemo je polako pripremiti da podnese našu rastavu. Vremenom će njeno strpljenje nestajati, pa će te požurivati da tražiš rastavu i prije roka. Ako se to desi, onda ćeš moći živjeti svoj san s onim koga je tvoje srce izabralo... Što misliš?

-Smiješno!

Rekla je to pokušavajući da zadrži suze i obriše nos, a nije našla ništa osim ruba svoje haljine. Prije nego što je počela ispuhivati nos, mladoženja joj reče:

-Čekaj...čekaj. Uzmi moju maramicu. Ne prljaj svoju vjenčanu odoru. Čuvaj je za drugu svadbu.

Brisala se njegovom maramicom govoreći:

-Zaista si plemenit čovjek. Žao mi je... Što li si ti zgriješio da ti ja ovako uništim ovu noć? Gdje li si skupio grijehe da se na ovakav način upoznaš sa svojom mladom? Sigurno si polagao velike nade u ovo vjenčanje.

Pognuo je glavu, a zatim je rekao, kao za sebe:

-Ne spominji mi...hoću reći...nemoj tome pridavati važnosti.

-Žao mi je zbog tebe...

-Ne žali me... Dobro sam. Ti u svakom slučaju nisi odgovorna za ovo što mi se desilo...Takva mi je sudbina... Točno je da sam polagao nade u ovaj brak... Jer, uvijek sam bio čovjek škrt na osjećajima, racionalan s emocijama... Zaokupio me posao, tek sam malo poznavao zabavnu stranu

života. Ženama nisam nikada davao dušu. Skupljao sam svu ljubav za svoju zakonitu ženu koju mi odredi sudbina. Kad bih imao vremena, maštao bih da je pored mene, da joj šapućem i pružam nježnosti. Skupljao sam sve to za nju kao što škrtac godinama skuplja svoje dinare. Ali sudbina je htjela da se s onim što sam ja skupljao desi isto ono što se ponekad dešava sa blagom koje skupljaju škrtice. Jer, sudbina uživa u podsmjehivanju onima koji svu svoju pažnju usmjere na jednu točku, pa ih gleda krišom dok joj se približavaju, traže je vrhovima prstiju, kad, odjednom, sav njihov trud – prašina!

-I sve to zbog mene... Ja sam za sve kriva...

-Ne...nikako! To nema veze s tobom. Ja sam kao onaj čovjek koji je stalno skupljao novac, slagao ga da bi kupio izvor. I kad je to ostvario i kupio izvor, otkrio je da je on dodijeljen drugom pod neraskidivo velikom koncesijom. I kako je izvor kriv u ovom slučaju? Greška je u skupljanju i škrtosti. Da sam samo usmjerio svoja osjećanja ovako: „Potroši ono što imaš danas, sutrašnji dan ima svoju nafaku."

-Tvoje riječi režu kao nož... Ne znam što mogu uraditi za tebe... Ko zna... Možda... Možda ti je sudbina spremila sreću u zamjenu za mene... Nisam te vrijedna.

-Dirljivo od tebe, Seno... Senija... Izvini... Ne znam više kako da te zovem.

-Čudno. Zovi me kao što si me zovnuo maloprije.

-Naravno, pred tvojom majkom... Ali kad smo mi sami...nemam pravo.

-Zašto?

-Nemam više pravo na nježnosti. Od sada si, kao što sam ti rekao, strankinja za mene, i zato ne znam što da radimo sada... Tvoja majka je s nama u kući, a mi moramo spavati u istoj sobi... Slušaj: ti imaš krevet, a ja ću na pod. Evo, ovdje u ovom najudaljenijem ćošku kod vrata. Hajde, namjesti se na krevetu, tebi treba puno noćnog sna nakon svega.

-Spavat ćeš na podu?

-Nema drugog mjesta.

-Točno, nažalost, ali dozvoli mi... molim te... zar da tako provedeš prvu bračnu noć...

-Što nije uredu?... Ja sam zadovoljan... Nema svaki mladoženja priliku da mu se desi ovakvo što! Vjeruj mi da će mi ova noć ostati u sjećanju kao draga uspomena.

-Ti samo želiš da od mene odagnaš osjećaj odgovornosti... U svakom slučaju, ovo nije vrijeme za raspravu. Napravit ću ti udobno mjesto za spavanje. Ja sam tebe skrhala i, bez sumnje, ovakvo iznenađenje je... Vidim da imamo dva madraca pa ću namjestiti jedan od njih na pod...tako da dodirna točka između nas bude kod jastuka. Što misliš?

-Može... Prihvaćam svoj usud.

Ustala je odlučno, a zatim je ustao i on. Pomogli su jedno drugome da prebace madrac u jedan od ćoškova sobe. Počela je postavljati jastuke i namještati ležaj na podu, a kada je završila, zatražila je od njega novčić. Dogovorili su se da onaj ko dobije stranu bez slike, spava na podu. Bacila je novčić u zrak... i ona je pobjednica!

-Zar ti nisam rekao da poznajem svoju sreću?, rekao joj je.

w-Pogrešno sam bacila, bacat ću ponovo.

-Ne...ne...molim te. Ostani dosljedna svojim principima: iskrenost i bez prevara. Ti si pobijedila, ja sam izgubio. Nema potrebe za trikovima.

Pristala je nevoljno. Izašao je iz sobe dok ona skine odjeću i legne u krevet. Zatim se vratio, skinuo se i uvukao u svoj krevet. Pružila je svoju bijelu ruku, kao od mermera, prema prekidaču lampe koji je bio u njenoj blizini, obraćajući mu se pitanjem:

-Hoću li ugasiti svijetlo?

-Ako želiš... Želim ti lagan san... i sreću s onim koga je tvoj srce izabralo. Siguran sam da si napravila najbolji izbor iako mi nisi govorila o njemu.

-Vojnik je... Poručnik.

-Lijep mladić, sigurno. I mlađi od mene desetak godina, najmanje.... Uzaludno ga je pokušavati zasjeniti, ne mogu mu biti protivnik... Izgovorio je to šapćući, kao da govori samom sebi.

-Šta kažeš?, upitala ga je.

-Ništa... Ugasi svjetlo. Laku noć.

* * *

Prolazili su bračni dani savršeno uigrano. Punica je primjećivala da taj brak nije idealan, nije onakav kakav je željela svojoj kćerki. Ipak, problem koji je ostao među njima je ta zajednička soba. Ovakva situacija se ne može dalje trpjeti. On ne može spavati dok je njegova tobože supruga u istoj sobi. Kao da su dva stranca, a između njih pohlepna zvijer, pa reži zabranom, a cvili željom. Osjeća kao da njeni vreli uzdasi prže njegovo lice. Svaki njen pokret tjera san s njegovih očiju. Pa ako se ona nakašlje, on ustaje i skida deku sa sebe da je njome pokrije. Ako mjesečeva svjetlost prodre kroz prozor, ustaje nečujno i hoda na prstima, promatrajući njeno bijelo lice osvijetljeno mjesečinom, a onda navlači zavjese da je svjetlost ne uznemirava. Ako se ona okrene na stranu, okreće se i on. Ako ode noću u toalet, on se pretvara da duboko spava i sakriva svoje duboke isprekidane uzdisaje da ona ne bi primijetila da je budan. Iskušenje bdije nad krevetom, uvijek budno i buntovno. Svaki njen pokret sprečava ga da spava, uništava mu živce i svaku volju, pretvara ga u perušku koja se trese u krevetu...Miris njenog tijela u njegovim nosnicama, njeni blagi uzdasi dok spava, njeno blago hrkanje kao isprekidani šapati, način na koji spava sakrivajući lice, njena puštena kosa i goli vrat, jastuk koji zagrli i stišće na prsa...To je zaista patnja koju čovjek od krvi i mesa ne može podnijeti. Izdržao je noć, dvije, tri, četiri...skoro će sedmica...ali dalje ovako, to je van njegove granice izdržljivosti. Što da radi? Što se tiče prostora za spavanje, u kući ima samo dnevna soba, te soba u kojoj oni spavaju i soba njegove punice. A da spava u trpezariji? Šta će reći pomoćnica i punica? Punica nikada neće otići od njih; ima samo jednu kćerku. Dakle, ne ostaje mu ništa osim lijepog strpljenja, i da požuri svoju ulogu dovesti do kraja. Tako je iz dana u dan sve otvorenije pokazivao lošu ćud, a punica se pravila da to ne primjećuje štiteći spokoj svoje kćerke. Međutim, kćerka nije bila ubjedljiva u svojoj ulozi. Na njoj se nije primjećivala ljutnja zbog loše ćudi njenog tobožemuža. Znala je, ako veče ne provede kod kuće, ujutro će joj se izvinjavati. Čak je bila sretna zbog te igre, kao da je dijete, pa skoro da se nasmije umjesto da se naljuti. On bi joj namigivao podsjećajući je da se treba namrštiti. Ponekad bi se zbunila, pa bi ga počela braniti pred majkom i gostima ako bi mu se uputila neka kritika.

A onda je stigao dan kad je mladoženja došao na ideju kojom je pronašao rješenje za svoje besane noći. Počeo je odlaziti u stan svog starog prijatelja, neženje, tu se odmarao i spavao od poslijepodne do naveče. Punici i ženi bi govorio da ga neplanirani posao tjera na takvo odsustvo. Počeo se vraćati tek oko deset uveče, ili ponekad u ponoć, bez osjećaja odgovornosti, jer takav je bio scenario njegove bijedne uloge.

Jedne noći se vratio poslije dva nakon rođendanske zabave kod jednog od prijatelja. Bila je to uobičajena noć uz ples, pjesmu i smijeh. Našao je, na svoje iznenađenje, ženu budnu i namrštenu. Mrštenje nije bilo odglumljeno, nego izraz istinske ljutnje. Kad joj se izvinio i objasnio razlog odsustva, šutjela je u nevjerici, nezadovoljna. Prošlo je nekoliko sedmica, a onda je njegova žena zatražila da je izvede u kino. Primijetio je da punica odobrava tu ideju govoreći:

-Hajde, izađi, sine, sa svojom mladom pa se zajedno zabavite, kao što rade svi mladenci!

Tad je uočio priliku da bude grub i nepristojan, pa reče:

-Samo mi je još to trebalo, da ti s kćerkom izlazim u kino?!

-Šta te sprečava?... Zar nije lijepa? Ne bi je se postidio ni najljepši mladoženja!

-Tako jedino vi mislite.

-Stidi se, dijete!

-U svakom slučaju, nemam vremena da ga trošim zabavljajući vašu kćerku.

Tad se lice njegove žene zapalilo istinskom ljutnjom, pa reče:

-A imaš vremena provoditi ga na zabavama poslije ponoći!

-To je moj problem!

-Nikada u život neću izaći s tobom... nikad, nikad!

Ostavila ga je i otišla brzo u svoju sobu. Punica je ostala žalosno pognute glave. A on je izašao sam, kao što je radio svaki dan, tako da ovaj događaj na njemu nije ostavio traga. Baš kao kad glumac ostavlja kazališne daske... Udari, uništi, povrijedi... Kad se vratio, našao je ženu u krevetu, s licem na jastuku ovlaženom suzama. Nije se pomakla nakon što je ušao. Pomislio bi da spava da ne bi blagog uzdaha i tihog jecaja koji mu privuče pažnju... Prišao joj je pitajući:

-Što ti je?... Što ti je?

Podigla je glavu s jastuka, okrenuvši se prema njemu. Obrisi fine izrade jastuka su ostavili trag na njenom licu. Nije odgovarala. Obratio joj se nježno:

-Odavno te nisam vidio da ovako plačeš. Je li opet on?

-Ko on?

-Poručnik.

-Koji poručnik?... Ah...

Izgovorila je to sakrivajući zbunjenost, a zatim mu brzo rekla glasom punim gorkog optuživanja:

-Ne pokušavaj pobjeći od svojih loših postupaka. Stalno se ponavljaju. Ovo ne mogu više podnijeti. Previše je. Što sve žena treba da trpi od muža...

-Što sam uradio?

-Zar ne znaš da si me danas povrijedio?

-Pretvarao sam se, jasno!

-To je stari izgovor... Počeo si od ovog pretvaranja praviti zastor iza kojeg skrivaš mržnju prema meni.

-Subhanallah!

-Počeo si me izbjegavati što duže možeš. Zar to ne vidiš? Odlaziš rano ujutro dok ja još spavam, vraćaš se tek na ručak. Onda opet odeš i ne vidim te do deset, jedanaest ili do ponoći. Pitam tebe i pitam samu sebe šta je to na mom licu pa stvara kod tebe odbojnost, ili u mom karakteru koji te udaljava od mene?

-Ne znam šta se ovo dešava?

-Hoćeš li se zakleti da ti nisam odbojna?

-Kunem ti se da mi to nikada nije palo na pamet.

-Bio si fin prema meni u početku... Izuzetno ljubazan...nježan.

-I sada sam isti. Nisam se promijenio.

-Da...ponekad kad smo sami u ovoj sobi obraćaš mi se nježno, ali pred drugima...

-Naravno, pred drugima trebam biti grub. Kao što nalaže plan.

-Koji plan! Zar ne vidiš da se to pretvorilo u ružnu igru?!

-Ali, to je neminovno.

-U početku me je zabavljalo tvoje pretvaranje, ali sad vidim da ima zbilje u tome, i čini mi se da je sve to istina.

-Stalno vježbanje dovodi do savršenstva.

-Bilo bi bolje da ne igraš savršeno ovu ulogu...da me ne proganja sumnja... Svaka tvoja riječ me istinski probode i stvori ranu. Trebaš malo pripaziti. Za mene to više nije pretvaranje. Nestalo je svih lijepih trenutaka. Zašto tvoje savršeno igranje uloge ne podrazumijeva i onaj dio koji me čini sretnom? Nekada si mi pred majkom govorio Seno ili ponekad Seno moja... Što se desilo? Zašto više ne čujem da me tako zoveš?

-Došlo je do promjene u planu. Nema više vremena.

-Nema vremena?

-Zar ne znaš? Danas je posljednji dan naše sedme sedmice. Pred nama je još samo nekoliko dana do našeg razdvajanja.

-Ove sedmice? Da li si siguran da ne griješiš?

-Budi sigurna! Ne griješim u računici. Svaki dan koji prođe pažljivo zabilježim.

-Brojiš dane da se oslobodiš tereta.

-Ja?!

-Ostalo je, dakle, samo nekoliko dana do našeg razdvajanja! Kako li si samo sretan. Pričaj mi šta ćeš raditi nakon tog dana? Gdje ćeš stanovati?

-Ne znam. Nisam još planirao ništa za budućnost.

-Želim ti da budeš sretan u budućem životu. Hoćeš li se ovih dana koje si proveo sa mnom sjećati po dobru ili po lošem?

-Po dobru, naravno.

-Hoću li ti ostati draga?

-Uvijek.

-Hvala.

-Spavaj sada i ne opterećuj se. Već je kasno za tebe.

Povukao je pokrivač i dobro je umotao. Čineći to, dlan mu je dodirnuo njeno lice tako da je joj je obraz klizio u ruci kao mačka koja se briše u rukama svog gospodara. Osjetio je toplinu tog glatkog, baršunastog obraza, a zatim je nježno povukao ruku. Ugasio je svjetlo u tišini i otišao šuteći u svoj krevet.

* * *

Preostali dani su brzo prošli u neugodnoj i teškoj atmosferi. Ona je malo pričala, bila je rijetko nasmijana i vidno sjetna. Na licu joj je sve vrijeme bila neka potisnuta tuga. Mladoženju je sve više frustrirao njegov zadatak, te je morao početi skupljati energiju da se skoncentriše na svoju bijednu ulogu u prisustvu njene majke.

Konačno je situacija bila spremna za realizaciju odsudne odluke, a da to ne ostavi velikog traga na njenoj majci, niti da uništi čast mlade. Došla je i posljednja noć. Muž je planirao da se vrati kući kasno u noć tako da umor svlada mladu i da zaspe. Međutim, našao ju je budnu, leđima naslonjenu na stranicu kreveta. Lampa je osvjetljavala njeno blijedo lice dok je zurila u plafon.

-Čudno da još ne spavaš, rekao joj je.

-Čekala sam da se vratiš.

-Da sam znao, vratio bih se ranije.

-Ti to znaš.

-Čemu ove žalopojne izjave i taj tužni izraz lica?

-Nemam razloga za smijeh.

-Baš suprotno! Trebalo je da ovu noć budeš sretna i spokojna. Sutra ćeš biti slobodna, moći ćeš se udati za onoga koga voliš.

-Govoriš o svojim osjećajima.

-Ti ne znaš ništa o mojim osjećajima! Otkako smo ostali sami u ovoj sobi naše prve noći, ja brinem samo za tvoje osjećaje, za tvoj položaj i tvoje probleme. To sam obećao i mislim da sam ispunio obećanje.

- Da, bio si plemenit.

- Hvala Bogu.

A zatim je nastala teška tišina među njima. Navirale su joj riječi, ali se nije usudila izgovoriti ih. Napokon je skupila snage i rekla:

-Da li...da li bi htio da znaš šta ja sada osjećam? Ili misliš da ti je bolje da ne saznaš? Vjeruj mi da se zbog toga stidim pred tobm... Mislim da je za tebe najbolje da zaboraviš što sam rekla... i da te ništa ne pitam...da ono što je u mom srcu ostane tajna. Ne mogu od tebe tražiti više plemenitosti od onog što si mi dosada pružio...

-Govori jasnije i budi iskrena.

-Ako me ostaviš, umrijet ću!

Rekla je to brzo i pokrila lice dlanovima. Njene riječi nisu ostavile mjesta sumnji. Kao da je sama iskrenost progovorila njenim glasom, kao da je dobila jezik. Sjeo je na kraj kreveta, uzeo je za ruku i rekao:

-Slušaj... Senija...teško mi je zaboraviti da si voljela drugog i to takvom ljubavlju čije sam tragove i sam vidio na tvom licu naše prve bračne noći.

-Znam da mi to nećeš zaboraviti...Voljela bih da me kazniš kako misliš da zaslužujem. Ali jedino što želim je da mi vjeruješ da su moji osjećaji prema tom čovjeku bili osjećaji jedne djevojčice koja još uvijek ne zna što je ljubav.

-Ni u kom slučaju te ne optužujem. Međutim, siguran sam da pretpostavljaš kakav je moj položaj.

-Da, pretpostavljam u kakvom si položaju. I znam kakve ti misli naviru. Znam i pitanje koje ti odgoj ne dozvoljava da mi postaviš. Ali kunem ti se da između mene i tog čovjeka nije postojala nikakva veza koje bi se trebalo stidjeti ili koja može obeščastiti. On je samo bio naš susjed još dok smo stanovali u kvartu Abasija i bila sam kao i sve djevojke očarana njegovom vojničkom uniformom i vitkim stasom. Pozdravljao bi me i ja bih mu odzdravljala svaki put kad bi se sreli. I razgovarali smo preko telefona. Ali nikada nisam izašla s njim...nikada nismo ostali sami... Garantiram ti to i kunem ti se, a doći će vrijeme kad ćeš se uvjeriti u istinitost onog što govorim.

-Ja vidim istinu u tvojim očima i to mi je dovoljno. Ali, bojim se nečeg drugog: tvojih osjećaja prema meni. Da li si sigurna?

-Apsolutno!

-Kako to dokazuješ?

-Ti si podozriv zato što ne poznaješ ljubav. Ali ja ću ti reći što je to. To nije neka iznenadna čar što uznemiri srce, nego nešto što se razvija kao embrion, plete nit po nit; veže čvor po čvor, kao tkanina. I tako se učvršćuje veza između dva srca. Pa i ako sumnjaš u ono što govorim, ja se ne mogu nikada odvojiti od tebe... Potreban si mi...sa svim dobrim i lošim u tebi... Ne mogu bez tebe. Potrebno mi je samo tvoje prisustvo u ovoj sobi, da slušam tvoj kašalj... Potrebno mi je tvoje odsustvo koje mi ne da spavati, tvoji povratci kući koji me vesele, čak i oni poslije pola noći. Zabavlja me kad ujutro tražiš svoje čarape ispod serdžada, a cipele u ćošku...Tvoje lice prekriveno sapunom dok se briješ, posjekotine na licu od žileta... Zaboravljaš maramice prije izlaska... Oslanjaš se na mene da te podsjetim da ti novčanik leži bačen na mom krevetu...Tvoj osmjeh, iskren i blag, dok se ja ujutro protežem i zijevam... Tvoja izvještačena ljutnja i vikanje pred mojom majkom... Razgovori sa mnom o tvom poslu, kao da sam ja upućena u sve detalje, a onda se iznenada sjetiš da ja nisam tvoja, pa mi daješ znak da se pretvaraš. Zatim ponovo zaboraviš, pa se raspričaš i nježno mi se obraćaš... Pa tvoje oduševljenje mojom novom haljinom... Tvoje navike kad jedeš: hljeb treba da se zagrije i pocrveni, riža sa povrćem... Čak i način na koji spavaš... Znam točno kada si okrenut na desnu stranu. Kako misliš da zaboravim sve ovo? Ovo su sitnice, ali su one čvrsti vezovi u tkanini bračne ljubavi.

-Tkanina! Kakvog li poređenja. Ne zaboravi, molim te, na iglu. Opasna je, i u tvojoj je ruci.

Nasmijala se blago, a zatim se uozbiljila i rekla:

- Mene se nemoj nikada bojati.

Dugo je ostao pognute glave, a onda je podigao pogled i rekao:

-Seno, daj mi vremena da razmislim.

-Koliko dugo nisam čula od tebe Seno. Čemu sav ovaj strah od mene?

-Ne bojim se ja tebe. Bojim se za svoju riznicu. Riznicu škrca koji svoje blago zaključava u srcu. Sad spavaj, Seno, razmislit ćemo ujutro. Možda nam se sreća osmjehne.

Pokrio ju je kao i obično, ugasio svjetlo, i otišao do svog kreveta na podu u uglu sobe. Samo što se spustio na njega i pokrio se, čuo je kako je Sena ustala sa svog kreveta, došla korak po korak do njegovog, uvukla se pod njegov pokrivač, i pribila uz njega govoreći:

-Ti si mi muž pred Bogom, ljudima i mojim srcem. Nećeš se nikada izvući iz mojih ruku. Obavila se oko njega i zagrlila ga tako da se sada on našao na mjestu jastuka kojeg bi ona noću privlačila k sebi. Bila je to njihova prva bračna noć. Možda je to bio prvi put otkako je braka da mladenci ostavljaju bračni krevet da bi svojim zagrljajima pokrili pod...

I munare zabranjuju, zar ne?

Piše: **Senad Nanić**

Ponovo smo izloženi dokazu da je popularno većinsko mišljenje svedeno na tek binarnu mogućnost izražavanja s „da“ ili „ne“ u pravilu idiotsko, ili, blaže rečeno, nekvalificirano. Naročito kad je referendumsko pitanje nekvalificirano. Marxova tvrdnja „Narod je uvijek u pravu» uvijek i u pravilu završava „događanjem naroda“, osim ako se taj isti narod, u međuvremenu, mukotrpno kroz povijest, ne izbori za civilizirane norme i institucije utemeljene na univerzalnim načelima gdje su temeljna ljudska prava zaštićena bez obzira na trenutno većinsko i popularno raspoloženje „naroda“. Nitko nije uvijek u pravu osim Allaha, pa makar nitkova bilo koliko i referendumske većine. Narod se može dogovoriti i u zlu. I dogoditi. Većina nije isključivi kriterij. Normalan građanin pita se što u međuvremenu radi švicarski

Gradnja bogomolja svakako je dio prava na slobodu vjeroispovijesti, sa svim njihovim graditeljsko-funkcionalnim elementima, kao što je munara, ili zvonik. To je temelj demokratskog ustroja i, ruku na srce, Europi, danas, uhvaćenoj u ralje lihvara i monetarista, jedino što je još preostalo od slike društvene uspješnosti i globalne privlačnosti.

vrhovni sud kad i švicarska vlada tvrdi da je zabrana munara neustavna? U demokratski ustrojenim društvima, naime, ustavno je nedopustivo raspisivati referendum koji krši temeljna ljudska prava. Osim u Švicarskoj, gdje se referendumom donose amandmani na ustav bez mogućnosti provjere pravne utemeljenosti na instanci kao što je ustavni sud, pa makar amandmani bili u sukobu s drugim ustavnim odredbama i onima o temeljnim ljudskim pravima. A pravo na slobodno izražavanje vjerskog identiteta jest takvo pravo. Gradnja bogomolja svakako je dio prava na slobodu vjeroispovijesti, sa svim njihovim graditeljsko-funkcionalnim elementima, kao što je munara, ili zvonik. To je temelj demokratskog ustroja i, ruku na srce, Europi, danas, uhvaćenoj u ralje lihvara i monetarista, jedino što je još preostalo od slike društvene uspješnosti i globalne privlačnosti.

No, možda se samo mi muslimani tome toliko čudimo. Jer temeljno ljudsko pravo na slobodu vjeroispovijesti, što uključuje izgradnju bogomolja, sa svim arhitektonskim elementima uključivo i munare i zvonike, neprekinuta je civilizacijska norma još od Republike Medine koju je ustanovio Božji poslanik Muhammed. Uz nekoliko sramotnih lokalnih izuzetaka, kao što je grad Mekka u koji nemuslimani čak ne smiju ni ući, a u ostatku te države ne smiju niti graditi nove bogomolje.

S druge strane, sve džamije na koje su nailazili Europljani kroz povijest osvajajući teritorije pod muslimanskom vlašću sustavno su, zajedno s nekršćanskim stanovništvom, uništavali. I tako sve do kraja 19. stoljeća kada europsku rekonkvistu prvi uspijevaju preživjeti Bošnjaci i njihove džamije. Barem u Bosni, kad to već ranije, osim u nekoliko u crkve prenamijenjenih i rekonstruiranih slučajeva, nisu uspjeli u Hrvatskoj, Srbiji, Madžarskoj, Španjolskoj, Italiji i drugdje. Čast slavnim osvajačkim izuzecima, kao što su srednjovjekovni vladari Kastilje i normanski vladari Sicilije. Oni su ne samo priznali pravo muslimanima i Židovima na vjeroispovijest i vlastite bogomolje, već su one obrazovane uposlili u veliki projekt prijenosa kulturnih i civilizacijskih stečevina islamske civilizacije u europsku. Prenesena su i asimilirana, a potom dalje na zapadu kroz povijest razvijana, silna znanja. Među ostalim i znanje građenja. Koje je pored segmentnih i rebrastih kupola i svodova uključivalo i izvedbu munara. Konstrukcije visokih munara četverokutnog tlocrta bile su praktične za izvedbu konstrukcija zvonika. Romanički zvonici stoga često nalikuju arapskim munarama. Za brojne starije zvonike Kastilje i Andaluzije još i danas će čak i graditeljskom poviješću obrazovaniji namjernik teško reći promatra li zvonike nalik munarama ili pak munare rekonstruirane u zvonike.

Otkud onda tolika netrpeljivost prema munarama kod švicarskih građana kada su one dio europskog, a stoga i njihovog kulturnog i civilizacijskog nasljeđa? Zbog potpune neobrazovanosti u polju povijesti i ljudskih prava? Teško. Samo strah može povesti ljude u tako nedostojanstven dogovor i čin. Strah je prvenstveno od imigranata, svih boja i zastava, a nažalost i njihove djece koji nisu imigranti iako ih se tako naziva kao što smo to imali prilike čuti za demonstracija u pariškim predgrađima. Te društvene skupine lošijih su socijalnih pokazatelja zbog nižeg stupnja društvene integriranosti. Što svojom što njihovom objektivnom i subjektivnom nespremnošću za sve izazove integracije.

Generalizacije tipa „oni su siromašni pa kradu i švercaju“, „lijeni su pa ne uče jezik“, „necivilizirani su pa rade za malo para i žene im često rađaju“ poput svih drugih generalizacija društvenih skupina podržavaju ozračje straha i nepovjerenja. No strah tako velikog broja ljudi kao što je referendumska većina moguće je proizvesti samo u negativnim općim društvenim

Konstrukcije visokih munara četverokutnog tlocrta bile su praktične za izvedbu konstrukcija zvonika. Romanički zvonici stoga često nalikuju arapskim munarama. Za brojne starije zvonike Kastilje i Andaluzije još i danas će čak i graditeljskom poviješću obrazovaniji namjernik teško reći promatra li zvonike nalik munarama ili pak munare rekonstruirane u zvonike.

uvjetima i trendovima. A takvi su upravo na sceni. Nagli porast nezaposlenosti, visok stupanj neizvjesnosti, korumpiranost i dotrajalost sustava, dugovi, ovrhe, urušavanje osobnih i zajedničkih identiteta, nekritičku će popularnu binarnu svijest lako dovesti u stanje masovne prestrašene obrambene agresivnosti. Tada više nije dovoljno istjerivati samo rasno drugačiju „ovcu“, kako nam poručuje švicarski antiimigrantski plakat, već i onu kulturno drugačiju koja nikako da se konačno asimilira. Iako je mnogo imigranata nemuslimana i mnogo muslimana koji ne prakticiraju vjeru, jedini trajno vidljivi i prepoznatljivi simbol „imigrantske kulture“ je munara. Ono što se odvija u džamijama nije problem jer je iza zatvorenih vrata. Na ulici, u slikama naših vjekovima brižno čuvanih gradova, od strane kulture vidljive su samo „imigrantske“ munare. Munare su potvrda neuspjeha željene asimilacije, neuspjeha svođenja multikulturalnosti na folklor i zatvorenost identiteta u četiri zida. Naravno, multikulturalnost niti ne postoji ukoliko ne uključuje multikanoničnost.

Međutim, sve to raspoloženje izraženo referendumskom većinom prolazno je. Sami smo tome svjedočili ne tako davno. Zadivljen sam, štoviše, visokom kulturom demonstriranja švicarskih građana koji se opiru referendumskoj većini.

Iako je mnogo imigranata nemuslimana i mnogo muslimana koji ne prakticiraju vjeru, jedini trajno vidljivi i prepoznatljivi simbol „imigrantske kulture“ je munara.

Slike demonstranata s ogromnim maketama munara na ulicama švicarskih gradova, kao i građani koji su dimnjak svoje tvornice dogradili munarom, potvrđuju našu vjeru u labilnost i prolaznost idiotskog trenutno većinskog stava. Slična većina, a ona je tek polovica polovice birača, danas bi se brže bolje mogla proizvesti i u drugim zapadnoeuropskim zemljama. Zašto se ovo, unatoč stavu vlade, parlamenta, crkvi i vjerskih zajednica te svih relevantnih institucija, udruga i pojedinaca koji su pozivali građane da se negativno očituju na referendumu, događa baš u Švicarskoj, zemlji koja njeguje suživot različitih denominacija i jezika znatno dulje i uspješnije od drugih zapadnoeuropskih zemalja? Nije li slika rušenja švicarskog političkog i društvenog, a već dulje vrijeme pratimo i gospodarskog te bankarskog identiteta, odaslana kao poruka i onima koji u velikom iznosu svoje „halal“ pologe od rujna 2001. prenose iz otvoreno neprijateljskog okružja Dalekog zapada u kozmopolitski raspoložene investicijske ambijente među koje tradicionalno spada i atlantskoj dominaciji ne posve poslušno švicarsko bankarstvo? Ništa ozbiljno danas ne možemo razmatrati izvan konteksta globalne krize.

Pojava sve ekstremnijih i bizarnijih društvenih zbivanja stoga ne iznenađuje, već zahtijeva djelotvornu preventivu u cilju zaštite temeljnih ljudskih prava i institucija zaduženih za njihovo ostvarenje, kao i njihova razvoja. Ustanovljavanjem švicarskog ustavnog suda, primjerice, ili nadležnosti švicarskog vrhovnog suda za ocjenjivanje ustavnosti ustavnih amandmana i to referendumskom inicijativom, ako treba.

Izdavačka kuća Biakova d.o.o. predstavlja posebnu ponudu samo za čitatelje BEHARA
ističemo seriju knjiga uglednog francuskog pisca marokanskog podrjetla Tahara Ben Jellouna

BIAKOVA D.O.O.

Knjiga koja vodi čitatelja kroz povijest i temelje jedne bogate kulture

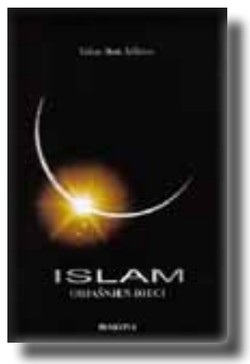

Neopozivo naručujem:

Tahar Ben Jellloun: **Islam objašnjen djeci**
Puna cijena: 70,00kn · sada 56,00 kn komada ☐

ISPUNJENU NARUDŽBENICU POŠALJITE NA
BIAKOVA D.O.O., Kušlanova 59, 10 000 Zagreb
FAX: 01 2006 411, E-MAIL: biakovabiakova@gmail.com
ILI NARUČITE PREKO www.biakova.hr
Naručene knjige plaćate poštaru prilikom preuzimanja pošiljke.Troškovi poštarine nisu uračunati.

NARUDŽBENICA - 20% samo za čitatelje BEHARA

Tahar Ben Jellloun: **Dijete od pijeska**
Puna cijena: 70,00kn · sada 56,00 kn komada ☐

Tahar Ben Jellloun: **Otići**
Puna cijena: 70,00kn · sada 56,00 kn komada ☐

Tahar Ben Jellloun: **Rasizam objašnjen mojoj kćeri...**
Puna cijena: 70,00kn · sada 56,00 kn komada ☐

Tahar Ben Jellloun: **Sveta noć**
Puna cijena: 70,00kn · sada 56,00 kn komada ☐

Luís De Camões: **Izabrani soneti** (dvojezično) Portugal
Puna cijena: 110,00kn · sada 88,00 kn komada ☐

Umberto Bellintani: **Izabrane pjesme** (dvojezično) Italija
Puna cijena: 140,00kn · sada 112,00 kn komada ☐

Pierre Michon: **Sićušni životi**
Puna cijena: 70,00kn · sada 56,00 kn komada ☐

Zorka Jekić: **Zatišje u Europskoj obećanoj zemlji**
Puna cijena: 70,00kn · sada 56,00 kn komada ☐

Zorka Jekić: **Zlatni ključ**
Puna cijena: 50,00kn · sada 40,00 kn komada ☐

Zorka Jekić: **Julijanina marama**
Puna cijena: 80,00kn · sada 64,00 kn komada ☐

Vladimir Vratović: **Rimska književnost**
Puna cijena: 140,00kn · sada 112,00 kn komada ☐

Nediljko Bekavac Basić: **Utisak bez otiska**
Puna cijena: 50,00kn · sada 40,00 kn komada ☐

NARUDŽBENICA
ime i prezime: _____
Ulica i kućni broj: _____ Zemlja: _____
Mjesto, broj pošte: _____
Telefonski kontakt: _____
Narudžbenicu pošaljite na Biakova d.o.o., Kušlanova 59, 10 000 Zagreb
ili na fax: +385 (0)1 200 64 11 ili e-mail: biakova.sidoc@gmail.com

IZMEĐU POROKA I VRLINE

Džibrilove oči, Sead Begović, KDBH Preporod, Zagreb, 2008., str. 131

Piše: **Zdravko Zima**

Premda se najprije dokazao kao pjesnik, posljednjih godina Sead Begović sve sustavnije okreće se prozi. Razlozi za to nisu jednoznačni: sjedne strane taj pomak moguće je objasniti svojevrsnom sumnjom u moć pjesničkog iskaza, evidentiranom u djelima takvih autora kao što su Gombrowitcz i Kundera, s druge strane taj korak potenciran je Begovićevom medijskom prisutnošću, činjenicom da angažman u novinama računa sa svime prije nego s pjesničkim govorom. Većina priča prezentiranih u ovoj knjizi tiskana je u Večernjem listu, što nije samo puki bibliografski podatak. Od novina kao medija uz koji od svih književnih rodova najviše prianja kratka priča, put vodi prema zakonitostima te forme. U kratkoj priči iskazali su se mnogi, od Poea do Cehova, od Hemingwaya do Carvera, a njeno osnovno načelo sadržano je u onom glasovitom imperativu o minimalnim sredstvima pomoću kojih se postižu maksimalni efekti.

Junaci priča Seada Begovića u pravilu su čudaci, autsajderi, ljudi s margine, tipovi za koje se nekoć rabila sintagma mali čovjek, a koji su (jednako kao kolokvijalni jezik, osjećaj za manifestno i gotovo animalno) prodrli u književnost u vrijeme naturalizma. Ako tražimo Begovićeve prethodnike u hrvatskoj novelistici, onda je prvi kojeg valja spomenuti Vjekoslav Majer. Tvorac Očenašeka je njegov pobratim barem što se tiče galerije likova koji izranjaju s gradske periferije, a blizak mu je također boemskom gestom i pokušajem da u banalnosti svakodnevice otkrije kakav-takav trag poetičnosti.

Ali postoje i razlike između Majera i Begovića: nasuprot svom legendarnom prethodniku, čije su proze prožete feljtonističkom mekoćom i blagom humornošću, Begović je tu mogućnost kompenzirao skokom u grotesku, fulminantnom maštom i eksplozijom erotičnog. Majer je povjetarac kojeg ni vihori svjetskih ratova nisu uspjeli izbaciti iz boemeske orbite, Begović je goropadni orkan koji ruši sve pred sobom, djelujući katkad kao bumerang. Kako to izgleda u konkretnom slučaju? Junaci druge po redu priče u knjizi članovi su obitelji stolara Zvonka koji odlaze u pohod teti Cirili. Odnekud poznato, već davno beletrizirano i ekranizirano (Golik!), ali začinjeno estetikom ružnoga kojom Begović bježi od patetike kao vrag od tamjana.

U priči "Gabrijelove oči" fotografska slika emigrantske djece, koja se potucaju Njemačkom i izdržavaju krađom, zaključena je horibilnim prizorom s djevojčicom koja u plastičnoj vrećici nosi nečije oči. "Jebo te babo" je proza koja jezikom i imenima protagonista pripada zagrebačkom polusvijetu. To je groteskna, katkad i granginjoleskna skica u kojoj je pjevanje izjednačeno s kreštanjem, razgovor s povraćanjem i bjesomučnim parenjem, lociranim u podrumima u kojima sve vonja po mokraći i psima. Ono što su za invalide štake, za junake takvih proza su psovke i podrigivanja. Pred čitateljem je nekolicina muških likova i jedna žena, Zorica, svedena za stroj za brzopotezno uživanje. Čak i u takvom okruženju, po mnogo čemu bliskom zakonima džungle, aktualizira se na svoj način pitanje o jačem i slabijem spolu. Jer žensko će nadvladati muško, Zorica će dokrajčiti Žutog u jednom nakaradnom i tarantinovskom prizoru, poslije kojeg na scenu mogu doći samo policajci i obducenti.

Novela "Rastava" posvećena je bračnom paru koji nema djece i koji manjak uzajamne ljubavi kompenzira ljubavlju prema mačkama. Umjesto da udovoljavaju vlastitim prohtjevima, muž i žena trude se čim više udovoljiti svojim četveronožnim ljubimcima. Kao što je šipak pun koštica, tako su Begovićeve priče krcate mačkama i mačorima. Tim bestijarijem u kojem se uz gomilu mačaka prošverca i neki ker, ali i potrebom da predoči jedan neurotiziran i traumatiziran krajolik. "Vikendaš" je animalistička proza u najdoslovnijem značenju te riječi u kojoj se pripovjedač uvukao u krinku psa. Kao subjekt i objekt pripovijedanja, pas je supsumiran u djelima mnogih pisaca: od Nazora i Angjelinovića do Londona, Austera i drugih. "Priča o kruhu Ludviga i Mare" uklapa se u pejzaž koji je karakterističan za Begovićeve junake, iako je za razliku od drugih proza locirana u daleku 1915. godinu. S onu stranu svijeta kontaminiranog požudom i najsirovijim instinktima nalaze se pripovijetke "Sanjao sam smrt pastira" i "Hićaja". Prva beletrizira posljednje dane rimskog pontifeksa maksimusa, koji u svom ljetnikovcu muku muči s fizičkim tegobama i ćaska sa Svevišnjim. Kad rimski prvosvećenik pije blagotvorni čaj, kad se tekućina pretvara u suze, a šalica u prah koji simbolizira krah, autor dospijeva do točke koja je s onu stranu njegova inače tako atavističkog i abrogantnog svijeta.

"Hićaja" je kratak zapis na islamske teme u kojem Begović isto tako pokazuje da je kapac za priče s poetskom podlogom, gotovo oprečnom od one koju je primijenio u drugim prozama. Sve u svemu, ova knjiga legitimira pjesnika koji zna biti okrutno prozaičan i pripovjedača koji ima sluha za jedva čujne lirske interludije. Profano se dodiruje sa sakralnim, ono što je najlađe i najmračnije nalazi protutežu u kratkim, ali zato spasonosnim prodorima svjetla. Dakako da je stvarnost moguće ispitivati iz različitih aspekata i da ono što prepoznaje pisac ne ovisi samo o njegovu talentu, nego isto tako o vremenu i onom što je zajedno s tradicijom usađeno u njegovim genima. Ako je suditi po Begoviću, svijet i nije drugo nego džungla u kojoj vlada zakon jačega i beskrupuloznijega i u kojem su trenuci spokojstva zapravo iznimka. I u nekim davnim vremenima i danas, na početku trećeg milenija, čovjek je rob strasti koje ga njišu kao kakav rashodovani trabakul.

Zlo je privlačnije od dobra, porok intrigantniji od vrline: golemom bratstvu autora koji su svoju estetiku gradili na toj pretpostavci, pridružio se na svoj način i Begović.

Sead Begović

Džibrilove oči

Ni česte poetske proteze, ni poetizirani izleti ne mogu sanirati ranjene duše Begovićeve kratkopričalačke proze, intime izgnane iz centralne lože vremena i prostora. Svijet Džibrilovih očiju, unutar Begovićeve pripovjedačke elaboracije, usuprot pitomoj teologiziranoj slici "sržnog meleka", posve je lišen kreposti i vrlina. Protagonisti njegovih priča ljudi su iz polusvijeta, više u donjem negoli u tzv. gornjem svijetu, marginalci nečistih identiteta, individue s ruba svijeta. Oni su tuđom intervencijom ubačeni u život u kojem se imaju koprcati sa zlom, nasiljem, zakonom ulice, nametnutim im društvenim i vlastitim ograničenjima, požudom i prokletstvom, društvenom ohološću ili svojom nekonvencionalnom prirodom. Njihova intima uglavnom je animalna, pred njom nam zastaje dah, ona nam pruža naturalističnu projekciju izgona iz ovosvjetskog društvenog raja. Begović svoje "blatne ljude i blatne riječi", kako bi rekao Matoš, hrani u prostoru groteske i pogoni ih erotskim opsesijama nerijetko izvitoperenim u skaredno i lascivno. Kad mu stvarnost nije dovoljno degutantna i prokleta, autor inteligentno dozove pokoju traumu i fantastizira svijet emocionalnog debakla i moralnog pada u ništavilo. No, on atavističkim svjetovima većine svojih priča pridružuje i priče znakovite refleksije i meditativnosti, koje kao da hoće zašiti rane na duši svijeta i vratiti mu izgubljeni integritet. Psi i mačke, kada ljudi spadnu na manjinu, dobro mu dođu kao supstitut izgubljenom licu čovječanstva. A zlo se, premda u ovim pričama očito ima više vremena i volje, suspendira dobrim.

Ervin Jahić

RUŽICA I SMAJO

Ponedjeljak je pazarni dan. Tu je naviku Smajo ponio iz rodnih Šehovaca, a ovdje u Zagrebu, njegov uzdržljiv karakter pretvorio je to pravilo i instinkt.

- Pogleč, onaj stari muslimanec, dojdek odzgor, fort juri po špeceraj - obavezno je taj špancir s prozora prokomentirala susjeda Ružica, obraćajući se jednoj od svojih sedam mačaka.

- I kak je samo šlank, možda malo preveč, kaj ne Belinda - jedna mačka na te riječi ravnodušno prebaci rep s tepiha na parket - bogec - nastavi Ružica – mesa je na njemu tek malo, same kosti sa žlundrama.

- Jašta da je prokomentarisala - pomisli Smajo, spuštajući se niz Dolac – od nje insan ne bi stigo, na priliku, da zaište od hodže halala. Duše mi, da nije ovo mezetluka bila bi meni već odavno dženaza. Kod uspinjače, stari se dobro ispuše da bi zatim lagano okrenuo lice suncu koje je već dobro pripjecalo, kako zaključi, a onda pogledom obuhvati grad – prijatelja kojeg on plaho voli. Otolen sve se lijepo vidi. Kako se ljudi i tramvaji povazdan gonjaju na Božjem putu.

Merdžan vidik, to ti je. I Smajo mrmljajući, kako to već često rade samci, ubrza koračaje hrleći svom gornjogradskom stanu. S lakoćom otključa i otvori vrata. Sudari se s ustajalim zrakom. To ga prisili da širom raskrili prozore. U sobi se stane širiti svjež zrak. Naglo oživi i mladenački se razodjene.Onda se sjeti da je novine odložio na komodicu ispred ulaznih vrata – to uvijek čini da bi lakše okrenuo ključ u bravi. Opijen svježinom izađe na hodnik. Na brzaka, zapovjedi sebi. Na samome pragu stade se ogledavati. Plašio se da netko od susjeda ne izleti van i zatekne ga kao kakva gola ahmaka. Šćepa novine i hitro se vrati. Ali mu propuh ispred povijena nosa zalupi vratima.

- A šta ćeš sad Smajo, babo te ubio - sama sebe prekori gnjevni starac u gaćama na pustom hodniku.

Moglo je biti oko deset sati. Tada ponovo ustaje tek razbuđena susjeda Ružica. Za njom naježene mačke odšetaju na balkon gdje mekim njuškicama stanu prebirati po pilećim crijevima i skorenoj riži od jučer. Raščupana glava susjede oko podne počet će sličiti dobro uređenom vrtu. Za sada je samo stari izrezbareni ormar, lijepa pozadina za njeno smrknuto čelo. Još se više smrači, a onda i prestraši kad začuje zvono s vratiju. - Jezuš Kristuš, pa ko bi to mogel biti! - Njoj ionako dolazi samo sestra Gizela, ali ovo sada nije njeno vrijeme. Tko bi to mogao smetati nju i njen mali svijet u kojem ona poznaje svaku mrvu - pa čak i unutrašnjost uha svake svoje mačke. Na hodniku, Smajo je cupkao na jednom mjestu. Oko mršavih bokova smotao je novine i pričvrstio ih kvačicom. Tako se jadan, zapletenih nogu, sušio ispred tuđih vratiju. Šejtan ga eto natenta te on baš pozvoni ovoj svraki da zatraži pomoć. Kazat se vala nemere kolika ga je studen i sramota uhvatila.

- Ti bokca - lupi se udova Ružica po čelu - pa kaj je tom muslimanecu puhnulo v glavu, krampus jedan, pa on je skoro gol. - Ružica pogleda još jednom istu sliku kroz malo stakalce na vratima, ali onda odmah omekša odmičući glavu, kao da shvaća, a pomalo i sažalijeva starog susjeda. Okrene se mačkama i obješenjački se naceri.

- Khe, mogel je onda doći bez novina, tak bi bar lepo videti mogla kakav to oblizek v njima skriva.

I naravno, otvorila je vrata. Red zbunjenih mačaka, kao red grenadira, propustio je dobroćudna starca. Smajo je mogao primijetiti da je susjeda, na neki čudan način, dobre volje, i zaključio kako se je sigurno već nasrkala dobre kahve. Njoj se on učinio nekako malešan i još mršaviji nego inače, kad ga ujutro promatra s prozora. Primjećuje jedino divovske prozirne uši na njemu, što se sada, kao u nekoj igri, miču amo-tamo. Izgledao joj je - Bože mi oprosti - uzdahne ona, kao nekim čudom od raspadanja očuvana strv, ali ako bi ga zagrebli dublje, u dušu, bila je u to sigurna, koja i poslije smrti prebiva između nas, otvorio bi se on kao stara škrinja i progovorio glasom pradavnih stvari i života već davno istrošenih i predanih zaboravu. To joj se učini poznatim i pristupačnim. Zato učini prvi korak.

- No, no, izvolite, samo izvolite Suljo. - Smajo na to samo othuknu – hu, hu, vidi ti nje.

- Kaki Suljo, bolan – protestirao je potiho u sebi. Još je nakratko žmirkao u predsoblju, a onda ga ona povede do izdrpane draperije, ogrne muškim ogrtačem i ponudi da sjedne.

- Hu, hu - hukao je on od neugode, ali i zbunjen neočekivanom dobrodošlicom - da mi je sada vidjeti samo gram nosa, da mi je sada vidjeti samo gram vlastita nosa, da vidim je li čemu – mudrovao je. A kada mu se Ružica toplo nasmiješila, pomisli: Jest da je sevab to što me prima u krivi vakat i kao da me netko, nedo Bog, gonja, ali bolje da sam to ja ovdje naišo, jadna ti jada, nego da joj se njaki hrsuz uvalio. Jašta nego bolje. Onda, napokon, skupi hrabrosti i uz blagi naklon, još uvijek sjedeći, zahvali se.

- E, pa hvala ti Ružice - No, ipak, u očima kao da su mu sve iskre dogorjele.

- Pogleč ti njega, već smo na per tu, ti bokca! Kaj je preveč je preveč. - Ružica se zaista nakostriješila, ali u sebi nije mu zamjerila, tako da ništa od toga nije bilo izgovoreno.

- Znate, to je ogrtač mog pokojnog - započela je razgovor smireno i s mnogo takta.

- Moj je Štefo bil poštar. To vam je kao da se čitav život bavite ovim feferonima – starica upre prst u punu teglu zelenog povrća što je stajalo na kredencu - sve vam je u tom poslu po žnori, nema skretanja, a moj se Štefo bome toga držal, ni sim ni tam. Zato smo živeli solidno i mirno, ko da smo bili na fratarskoj kosti. Al' kaj ćete, neko istroši svoj život kak stare novine, a neko pak čuva ga i zaleva ko kakvi lepi zeleni fikus v ganjku. Al' na kraju, dragi moj susjed, iz svega ne bu niš. Samo budu cucki divlje lajali. Na mog su se Štefeka, za njegovog života, grozno pjenili. Spljučkali bi ga, bi rekli, Bože mi oprosti, kao da su napravili onu stvar na njemu. I deca su ga dražila. Jenput je Štefo jednoga lupil, znate, onak kako bi to svaki čelični Hrvat napravil, tak da su mu mam šmrklji na nos poleteli.

I Ružica nastavi priču: o sebi, o pokojnom mužu, o mačkama, o ... Pričala je i pričala. Uostalom, zašto ne? U Smaji je otkrila zahvalnog slušača, a to je nije smetalo da usput, otvorenih ustiju, iz kojih su izlijetale friške riječi, ponudi susjeda pilećom juhom u koju je zakuhala noklece. On se sa zahvalnošću prihvati jela. Sviđalo joj se to, ta njegova jednostavnost, a posebno to što je stari bio čist. Sav naježen širio je miris sapuna. I ta njegova kultura – kak je samo ono lepo rekel: spokojno starimo, gospo, kao i šume. A ona, kaj mu to ona za Boga miloga pripoveda - kak je u geltašnu od pokojnog našla fotografije nekih žena i kak je pitala: "Kaj je ovo Štefek, ko su ove fufe, ha?" Ili ono kak je doktor v njenom želucu nanišanil čir - to nije smjela izlajati. Ili opet ono, kak ona voli samo mačke, a to se fala Bogu i vidi, a ne one nakazne ribe u zmazanoj vodi, to zaista nije smjela reći. Al' kak je mogla znati da sused Smajo baš te vodene živine voli i hrani kod sebe doma.

Smajo je slušao i slušao. Ružica svakako ima dug jezik, bezbeli da ima, i u svašta ga uranja - šutke je on prosuđivao - a Boga mi, meni ove prozirne uši ne služe za potpalu. Još je malo balavio po noklecima, a onda lagano odgurne tanjur, jer tako je svakako pristojnije. Prducne prvi puta danas i to ga razveseli, gotovo klikne: ah, torta, al' izgubih abdest!

- Molim? - Okrene se Ružica kao da je čula taj unutarnji glas. Ali Smajo je već drijemao. U tuđoj bašči, snilo mu se. Onda se očuo neki horoz iz druge avlije i on se trže. Duša mu se vrati. Ugleda nasmiješenu Ružicu čija je frizura sada zaista sličila dobro uređenom vrtu. I zaista, sve je lijepo, zaključi, sve je torta. Iznad glave, luster mu se smiješi, a Ružica se približi, i potapša ga po ruci. Sjedne do njega.

- Kazuj Ružo – promrmlja raznježeno Smajo, duša mu plaho dahnu.

- Mili, nemrem sad ni o čemu pripovedati. Budi kuš – nježno će mu ona.

I Smajo se dublje uvuče u naslonjač. A mačke, koje sada više nitko nije smirivao, započele su divlju trku po stanu, grebući uz tapete. Kao da su osjetile odsutnost dvoje opuštenih staraca. Jer, sliveni zajedno, prožeti jednom ognjicom, Ružica i Smajo tvorili su jednu zajedničku sliku toliko, da mačka, ona najpametnija, Belinda, koja je načas zastala i zazurila se u njih, nije mogla raspoznati tko je od njih zapravo djed, a tko baka.

DŽIBRILOVE OČI

Mejrema je vukla mlađeg brata kao svoje mlado, kroz paru, putem od kolomasti, ne znajući ni sama koliko dugo. I zaista, Braco, kako su ga zvali, ubrzo je postao nemoćna, mala i bezglasna životinjica, iako izranjan do boli oštrim kamenjem uz prugu. Osjetila je nagonsku potrebu za skloništem i to će je skrovito mjesto negdje u blizini, uz prljave vagone za ugljen, nepogrešivo uvući u sebe, postavši topli brlog za nju i za brata.

Sutradan će dnevne novine od Frankfurta do Beča pisati o nijemoj djevojčici i njenom nesretnom bratu koji su pronađeni između odvodnih cijevi, pokraj velike toplane.
Isprva ih je topla para iz velikih cijevi gušila, ali toplina koja je pritom milovala, orosivši ih ljepljivim kapima, otjera mučninu i strah prisutan još od austrijske granice. Sada se Mejrema usudila prisjetiti one silne graje i strke koja je nastala kada su joj pronašli majku otvorenih očiju, između dva vagona. Sirota je žena povraćala svoj zadnji obrok kada ju je život zauvijek napustio, odvojivši je, nemoćnu i preneraženu, od dvoje djece. Mejrema se sjeti majke, ne mogavši razumjeti što se to s njom zapravo dogodilo. Otkako je nema, za nju i za Bracu još se nijedno klupko nježnih riječi nije odmotalo. Prvo ode babo, a onda majka. Babo je prestao iznutra kucati, kao što sat prestane tikatakati, još pri polasku za Njemačku. Zasjevši na svoju najdražu planetu, na stolcu uz prozor, dobri je babo zauvijek prestao udisati ubojiti dim iz željezare. Pamtila je sažalne i ukočene oči ljudi nad mrtvim roditeljima, koji su slijegali ramenima promatrajući ih. Braco je plakao, upišan i zamusan i tko će znati je li u tom trenutku bio svjestan gubitka. Sjeti se još kako joj majka poslije očeve smrti reče neka pronađe Džibrila, meleka zlatnih očiju, on će ih čuvati, nju i bracu, ako se njoj što dogodi. U onom komešanju nepoznatih ljudi, uzvika i očaja, ona se uspjela izgubiti, povukavši za sobom i brata.

Njega nije ispuštala. I kada se u skloništu pojavio nepoznati dječak, začuđen pridošlicama, držala ga je čvrsto privijajući kao najdražu igračku, bez koje ne može zaspati.
Pred njom je u polumraku i pari, kao priviđenje, stajao visoki, nepoznati dječak, sličan njenom starijem bratu, koji je s petnaest godina dobio jantarni tespih i prvi kalašnjikov da bi mu se negdje u okolici Zenice zameo svaki trag. Zbog te sličnosti nije bila ustrašena. Dječak je ulijevao povjerenje, a i on se brzo priviknuo na nenadane goste.

Zove se Josip – reče. Stigao je ovamo nedavno. Ostao je bez roditelja i radi za jednog starijeg gospodina, Nijemca, kojemu donosi razne stvari, a neke zadrži za sebe, otuda ovdje mnoštvo odjeće. Njemu u ovaj mračni, ali topli vilajet uvijek netko svrati: neka skitnica ili neki bjegunac. – Dođi – reče Josip i povede je, onako zanijemjelu, još dublje u izbu gdje zapali svijeću. Odjednom se otkri mala pećinica pretrpana raznom odjećom, kartonskim kuti¬jama, konzerviranom hranom i još koječim. Mejrema sjedne buljeći u dječaka odjevenog u kožu od glave do pete. Pogled joj je zatim lutao po raznobojnoj odjeći razbacanoj naokolo. Opazi da je neka posve nova i još upakirana. Josip joj tada ponudi neka izabere nešto za sebe. Začudo, ona ustane i stane pretraživati razbacujući tkaninu i kožu strašću zaigrane djevojčice.

Istovremeno, te je večeri cijelu Evropu, koja obično čuči uz televizore, razveselila Kraljica-majka. Zamislite, Kraljica-majka, otputivši se iz Buckinghamske palače u svojoj devedeset i drugoj godini, sama, bez ičije pomoći, izlazi iz svog novog Rovera i sama pohrli u susret štovaocima, a također se sama i smije.
Tako se, eto, desilo da u jednoj rupi Evrope jedna djevojčica oblači crnu kožu, ne znajući za jutarnji izlazak Kraljice-majke. Kada se obukla i uspavala Bracu, Josip je povede prema gradu. Vjerovala je ovom dječaku koji se tako dobro, već mjesecima, snalazio u ovoj stranoj zemlji i koji je govorio njezinim jezikom. Između njih polako se budila prisnost tako karakteristična za gubitnike: u netremičnom pogledavanju, u držanju tijela, u koračajima.

Prolazili su pokraj katedrale. Dječaku padne na pamet kako bi i Mejremu mogao uvesti da zajedno razgledaju unutrašnjost. On je često ulazio u Božji hram poslije napornih potucanja gradom. - Ali, što će muslimanka u katedrali? – pomisli. No, glas mu iznutra hitro odgovori: "Dragi moj, ona je ptičica – sluša orgulje." Ipak, odloži to za drugi put. Sada bi se mogli pojaviti u caffe-baru, zaključi Josip.

Mnogo je crnih koža već sjedilo kad su ušli. Josip je prepoznao mnoge od njih, a neke nipošto nije volio vidjeti. No, slijed događaja nije se mogao izbjeći. Prvo se potukao s malim Đokom zvanim Đek, iako je znao da su mu ga namjestili i da je on samo mamac, a da iza njega dolazi veliki Simo zvani Šmit. Mali, debeli Đoko s iks nogama imao je u svome zavičaju pet iz matematike i sigurno nije mogao preskočiti drvenog kozlića. Bio je to bumbar kojemu se obično, u prolazu, pukne čvrga iza uha. Josip nije bio za tuču, ali zbog male prijateljice osjećao se zaštitnikom. Đoku Đeka je brzo sredio, ali ga je veliki Simo Šmit, navaljujući u valovima, propisno izudarao bocama i šakama. Pri tom je praseći žmirkao na suncu drhtave lampe caffe-bara. Netko je cičao, netko je ridao, netko je pljuvao krv, a nečiji trbuh se smijao i ruke pljeskale.

Neka ledena jeza prolazila je Mejremom kada je Josip ponovno jurnuo, iako su mu ruke trnule, zubi kucali i glava plesala. Nije ni trepnuo kada mu je posve hladna i zamukla pomagala da sjedne. Josip se nije htio povući podvijena repa. Pogledavao je stisnutih usnica neprijateljski čopor koji se upravo spremao za novi napad. Privuče Colu i naoko smireno, kroz cjevčicu koju je utisnuo u ožiljke lica, polako ju je ispijao kao lijek.

Neočekivano, došla je pomoć. Bio je to redar Gabrijel. Stajao je sa strane i sada je odlučio razdvojiti klince. Imao je mjesečeve oči kojima nitko nije mogao odoljeti i kojima se nitko nije mogao suprotstaviti. Mejrema ga odmah prepozna, ali ne progovori. On izvuče djecu na ulicu uz topao savjet da požure što brže mogu. Josip to shvati ozbiljno i oni potrčaše. Znao je što je za njih najbolje - skrenuti u veliku robnu kuću iz koje je on često iznosio razne stvari, radeći za onog Nijemca. Iza njih već su cvokotali redovi koža dajući se u potragu.

Ta, njemu mrska kućerina, u kojoj je hitro trpao u džepove sve što je bilo izvan domašaja strogih pogleda Nijemaca, sada mu se učini kao kućica spasa. Odahne, a Mejrema se po prvi put nasmiješi, okružena blještavilom predmeta i mirisima nedirnutih stvari. Bila je očito zadovoljna i Josip joj, razdragan tim prizorom, tutne u ruku paketić žvakaćih guma. Cmokala ih je i vrtila guzom penjući se uz pokretne stepenice.
Josip se često osvrtao. Da li ih netko slijedi? Mogu li ih uopće sustići? Ne mogu, bio je uvjeren. Ali, u tom trenutku, jedan lijepo odjeveni gospodin ugura maloj u ručicu skupu i lijepo iscrtanu vrećicu. Mejrema prihvati, pružajući u prolazu ruku, kao što bi je pružila za poklonjenom vrećicom pomfrita, i zaviri svojom blijedom njuškicom u sadržaj.

Tada se čitava robna kuća izvrne u Mejreminoj glavi, sa svim svojim stanovnicima, igračkama i bombonijerama. Netko je pokušavao život iz nje istresti kao zaostale mrvice iz džepa. Josip je mogao vidjeti njeno lice uništeno grčem. Lijepe bojice koje su čuvale ono malo života na njenom lišcu istog su se trena izmiješale, praveći staračku grimasu. Ona s užasom odbaci vrećicu. U vrećici su ionako bile nečije oči. Oči kakve je nosio njen Braco, iako je ona u tom trenutku bolno poželjela ugledati Džibrilove oči, oči spasa. Josip tada shvati, na stepenicama velike frankfurtske robne kuće, kako je sve uzalud i kako se prokletim psima ne može uteći.

VIKENDAŠ

Ja imena i godina nemam. Običan sam žuti pas iz Laduča. Barem tako mislim otkad pamtim da me je prozeblog pronašao stari Jura uz cestu, u smrdljivom kanalu. I on, Jura, kao da nema godina, oduvijek je star i svi ga znaju kao mrzovoljna i opaka čovjeka, što sam vrlo brzo iskusio. Držao me na lancu deset godina i škrto hranio, uglavnom užeglim žgancima. Tek noću mogao sam vidjeti druge pse kako se traže, igraju ili smucaju cestom. Sretni, čitavu noć skitali bi se po ladučkim bregovima. Tako su, u mojoj posvemašnjoj osamljenosti, prolazile godine.

Jura je bio surov i prema svojoj ženi Marici. Pokušao me nahuškati na tu suhonjavu i iscrpljenu ženu, ali ja nisam mogao učiniti nešto toj preplašenoj sjeni što se čitave dane premještala po zapuštenom dvorištu tražeći malo sunca. Kada sam to jednom odbio, navaliti na nju, i odmah se zavukao u pljesnivi dio mračne štale, Jura je u bijesu dohvatio kolac kojim je kolčio vinograd i njime me raspalio po njušci. Tada mi je zahvatio i jedno oko koje je istog trena prsnulo i procurilo. Cvilio sam i tražio sažaljenje, ali Jura nije tip kojega to može raznježiti. Sada smo ja i Marica bili slični - ja kao ćoravo čudovište, a ona kao bolesna i zaboravljena sunčeva sjena.

Ne znam kakva se promjena desila u Jurinoj glavi, ali jednog je dana i on počeo mene puštati noću. Prvo za Božić i Uskrs, koji je odjednom počeo slaviti kada se promijenila država, a onda svakodnevno, i to noću. Mojoj sreći nije bilo kraja. Stari je vjerojatno mislio kako se zakoni nove države moraju primijeniti i na mene, a možda je mislio da je baš deset godina potrebno da se priviknem na njegovu vučju ćud. Često je smrdio po vinu na sve strane svijeta i psovao nevidljive neprijatelje. Meni je, koji sam ga na pristojnoj udaljenosti promatrao, prijetio onim kolcem. I da sam kukavica vikao je, da na mjestu crknem, da nisam, zamislite, ni jednom stao na njegovu stranu, jer da sam samo pokazao tu gadnu gubicu oni bi se gadovi razbježali. Posrtao je i meni ga je bilo žao onako odrpanog i koščatog, sličnog starom trsju.

Šutio sam u takvim prilikama, što sam drugo mogao i čekao svoju noć. Obilazio bih tada vrtove i jame za kompost. Ubrzo sam znao napamet svaku stazu. Ostali bi me psi izbjegavali, jer je samo kratki pogled na moju groznu njušku i od Jurina štapa iskrivljeno tijelo bio dovoljan da spuste glavu i skrenu s moga puta. Bio sam prokleto usamljen i počeo sam kasno noću pratiti umorne susjede koji su se vukli s posla. No, i oni su bili užasnuti mojim izgledom i čim bih im se približio, hvatali su najveće kamenčuge, palili su upaljače da me uplaše, a i ružno su psovali.
Tako se proširio glas da stari čovjekomrzac Jura u dvorištu drži divlju i razjarenu zvijer koju noću pušta i koja onda napada djecu, žene i starce. Slučaj je htio da sam jedne večeri susreo sina nadaleko poznatoga lovca Bujka. Taj se dripac, kojemu se nitko nije suprotstavljao zbog njegove svadljive i ratoborne naravi, vraćao iz jednoga noćnog kluba i već je na početku sela razbio dvije svjetiljke na stupovima. Zanimalo me je kako će se to završiti, pa sam ga počeo pratiti. Kada je taj razmaženi divljak počeo trgati ograde, znao sam da je kucnuo moj trenutak da osobno zaštitim selo od pošasti koja ga je snašla. Oprezno sam izašao iz mraka i malko zarežao, a kada me je divljak ugledao ratnički je kriknuo i ukopao se na mjestu. - Eeee, baš tebe trebam, žuti! - škrgutnuo je. Ali se onda predomislio i pozvao me nježnije. Ipak, tako bedast nisam. Dobro sam vidio da u šaci stišće debelu plotnu letvu. Povukao sam se malo u stranu, u mrak i čekao rušitelja moga sela. Kada mi se dovoljno približio, lavovski sam skočio. A on? Zamislite, ta junačina pala je sama od sebe na leđa i stala iz svega glasa dizati takvu galamu da se je meni zgadio sav dotadašnji život. Zato, pustih ga da brisne kroz grmove ruža. Vau, mora da se dobro ogrebao.

Ujutro sam se slavodobitno vratio u dvorište. Ako je selo čulo za moj noćašnji okršaj, mislio sam, možda ću po prvi put u životu biti nagrađen. Ali nešto nije štimalo. Jura me je odmah privezao lancem, a iza kuće odjednom se pojavio slavni lovac Bujko s nekom dvookom puščetinom. Shvatio sam da je sve krenulo naopako i da je to moj kraj. Bujko je došao sa mnom poravnati račune. No, ja sam u svom psećem životu do tada naučio da se nemili kraj uvijek može odgoditi, pa sam odlučno, svom snagom koju sam moga izvući iz svoga bolnoga tijela, cuknuo lanac nekoliko puta i on je pukao negdje pod mojim vratom. Snaga me je poslužila i u skoku, tako da su Jura i Bujko blejali za mnom nemoćno gledajući kako se gubim u voćnjacima.

Tako sam prekinuo desetogodišnje sužanjstvo, ponižavanje i lošu klopu. Mogao sam napokon saznati što je to bijeli svijet. On se, dakako, zvao Laduč. Otada sam nješkao po bregovima tražeći hranu i mjesta za prijepodnevna drijemanja. Slobodno sam se spuštao do potoka, do mjesta gdje nitko ne zalazi i pokušavao izazvati neko zanimanje kod rijetkih vikendaša. Ako sam se spretno podizao na prednje noge, iskamčio bih poneku kost s malo mesa, ogrizak ili zagorjelu šniclu. Dok je vikendaša bilo na brijegu nisam morao noću rovati po usmrđenim jamama komposta i krasti mačkama njihovu bljutavu hranu. Ipak, osjećao sam da nikome nije stalo do mene. Uvijek smo bili dvije strane, ljudi i ja, poštujući razdaljine između nas. Mogao sam računati samo na njihovo sažaljenje. I zato su me prozvali skitnicom. Vrijeme je opet prolazilo i bit će da je ta riječ skitnica sve više postajala moja sudbina. Ako sam se zaželio svoga roda, približio bih se jednoj kući u kojoj je živjela neobična žena. Smatrali su je ćaknutom, jer se okružila mnogobrojnom psećom družinom o kojoj se brinula. Gnjavila ih je svojim pričama, učila ih lijepom ponašanju i vikala na njih. Za to su dobivali hranu. Susjedi su govorili da ona vodi privatno pseće prihvatilište. Vau, jer za mene je takav život predstavljao neslobodno pseće društvance te se kod te vještičje kuće nisam mnogo zadržavao. Tek toliko da shvatim kako mi je lijepo i dok me ne prođe neizdrživa samoća. Jednog kišnog dana netko je iz prljavog automobila izbacio lijepu kuju. Onako poniženu i odbačenu, ubrzo sam je upoznao i ona je sa mnom počela skitati brijezima. Bilo mi je drago što me se ni malo ne plaši, stoga sam je štitio, onako ljupku, tihu i smirenu. Posvuda je izazivala simpatije, a prozvali su je Lora.

Mislim da je s pojavom Lore otpočeo i moj ljubavni život. Spoznao sam da je udvoje nekako lakše živjeti. Uskoro sam primijetio da je Lora, ozarena našom srećom, skotna. Pomogao sam joj da ispod jedne zapuštene šupe iskopa rupu i da se tamo zavuče. Ubrzo je okotila šestero štenadi, a ja sam u toj noći njihova rođenja neumorno zavijao prolazeći selom tako da su seljani izlazili iz kuća i gađali me crijepom i ciglama. Ali ništa zato, slavio sam i moje je slavlje trajalo čitavu noć. Kada sam se svinuo uz Loru, po nama su plazili i grickali nas vlažnim i toplim njuškicama naši psići. Bili smo kao svaka sretna obitelj. Ipak, ta je moja sreća trajala kratko. Prvo je došla ona luda baba, vlasnica onog internata za pse i na prevaru jednostavno uzela dvoje štenadi koje više nikad nismo vidjeli. Susjedi su poslije nje odnijeli druge. Ni njih više nismo vidjeli.
Približavala se zima i ja sam, nemoćan da bilo što učinim, s velikom boli u grudima neprestance gledao u Lorine prazne oči. Nisam znao koliko je vremena trajala njena tuga. Jednog je dana počela neutješno cviljeti, a kada sam se poslije kraće skitnje vratio, ona se više nije micala. Shvatih da sam odjednom sve izgubio. I što je meni tad preostalo. Počeo sam besciljno lutati ne bih li nekako ublažio svoju tugu. Nisam primjećivao lijepu plavu boju neba, niti osjećao mirise kasne jeseni. Bio sam već umoran od svega što me je snašlo. Počeo sam mršaviti i činilo se da se i meni približava kraj.

I tako jednoga dana ispred mene na putu stvorio se neki malac. Neki dječak slamnaste kose, pjegava lica i velikih smeđih očiju. Stao sam kao i uvijek na pristojnoj udaljenosti, tako da mogu u slučaju neke frke klisnuti. Nisam mogao odrediti da li je taj malac mučitelj pasa ili dobronamjernik. Gledao je u mene kao da vidi sedmo čudo svijeta, ako uopće psi to mogu biti. Odjednom je počeo kričati i zavijati, a da mu ja ništa nisam učinio. Uostalom, bio sam preslab da mrdnem s toga mjesta, a onda shvatih da on to doziva oca. Ako se udruže, pomislih, gotov sam. Ali, svejedno, ionako će me jednom netko dokrajčiti. Tada se iza jedne ograde, koja je opasala lijepu vikendicu, pojavila najsmješnija ćelava glava koju sam ikada vidio. To je bio njegov otac. Malac je u mene uperio svoj prstić i odrješito naredio ocu. - Babo, oću ovog psa! - A ovaj mu istom odgovori: „Nemoj me Mirza to tražiti, mi smo muslimani, već sam ti rekao da se od psa gubi abdest, i odjeća se mora prati. Uostalom, zar ne vidiš da je ovaj ćorav, bolestan i star.“

- Oću psa! - ustrajao je mali. I posve mi se približio. Čudio sam se samome sebi kako to da mu dopuštam da me pomiluje, a potom i čvrsto zagrli. Tada sam se opustio i započeo mahati repom, a onda zarih svoju njušku u meke ručice dječaka. Znao sam da ćelavac ništa ne može uskratiti svome Mirzi, pa tako ni mene. Vau. Mali me je žnjarao, natezao, a u jednom me je trenutku i poljubio, na što ga je otac upozorio da to više ne čini, jer da nije čisto. Nisam imao ništa protiv da napokon upoznam poljupce. Vau! Uz to su ponekad govorili neke čudne riječi koje do tada nisam nikad čuo. Zatim se pojavila neka stara žena s velikim naušnicama i zlatnim zubom. Kad je rekla: „Miči to pašče iz avlije jer ću te opalit po sred leđa. Jesi čuo Mirza!“ – podsjetila me je na starog Juru. Međutim, mali ju smiri. – Neno, bit ću dobar i naučit ću ono sure što si mi zadala jučer. - To me spasi, to sure. Vau, živjelo sure, iako ne znam što je.

Od tada je moj život krenuo u drugom smjeru. Priviknuo sam se na češljanje, kupanje i, što je najvažnije, na dobru klopu. Morao sam se puno kupati, ali na sve se pas privikne, posebno ako ima bogato životno iskustvo kao što ga imam ja. Jednoga dana poveli su me u Zagreb, moje novo stalno boravište. Bili su malo drukčiji od Ladučana. Pili su neki sok od kojeg nisu smrdjeli kao onaj grozni Jura. I nisu slavili Božić i Uskrs. Slavili su Bajram i onda opet taj isti Bajram. Svejedno, meni je bilo jako lijepo. U Laduč smo dolazili jednom tjedno. Tako sam i ja postao vikendaš. Nisam mogao vjerovati da je svijet još veći nego što sam ga ja poznavao i da ima toliko drugih pasa koje netko voli, kao što mene voli mali Mirzica. Vau. U Zagrebu sam drijemao na četvrtom katu visoke zgrade. Otrpio sam i nekakvo cijepljenje samo zato što me Mirzica uvjerio da je to za moje i njegovo dobro. Moći ćemo se i ljubiti, rekao je, dok je njegov tata gadljivo okrenuo glavu u stranu. I morali su me skrivati kada su onoj staroj neni sa zlatnim zubom dolazile prijateljice. - Beži, šugo jedna, neće valjda čitav džemat zbog tebe izgubit abdest! Sramota, to si! - Baš mi je tako vikala u njušku i u početku nije bila sretna, ali me je na kraju zavoljela. Znala se i kasnije derati na mene, ali ja sam znao da to radi iz ljubavi. Ponekad bi me, kada ne bi nitko gledao, češkala po glavi, uzdisala i nježno šaputala. – Uh, uh, hu, hu, živiš kao paša, da je samo meni tako.

Spoznao sam da je u životu dovoljno kada te od mnogo ljudi voli samo jedan, a mene voli ovaj mali čovjek po imenu Mirza. Bilo mi je, zamislite, dopušteno da drijemam na kauču i da s tim čovječuljkom gledam crtiće. Usvojio sam, dakle, posve nove navike i odjednom shvatio da ću dočekati ugodnu i duboku starost. Vau! Samo da mi je još saznati što je to sure, a što Bajram.

Gusle i glas umjesto pisma:

PJESMOM PREKO KUNARE PLANINE

Piše: **Stipe Majić**

Narodna pjesma ne pamti svoga autora, on u samom činu sklanjanja pjesme skromno uklanja vlastiti identitet, ne bilježi svoje ime pismom, tek ponekad u naznakama opisuje okolnosti i motive vlastitog pjevanja, kontekst u kojem se pjesma rađa.

Pripisati narodu autorstvo stihova, koji su stoljećima više ili manje izmjenjivani, svakako je lakše nego tragati kroz nepisanu povijest narodnih okupljanja, sela ili ognjišta uz koje su rijetki i neznani seljaci, prstima što više miluju instrument nego zemljoradničku alatku, tapkali po strunama gusala i pjevali u stvaralačkom nadahnuću. Tek u svakom petom ili desetom selu živi dobar pjesnik, onaj koji je u stanju prenijeti slušatelja u zamišljeni prostor i vrijeme epskog događanja ili mu dušu preplaviti uzvišenom ljubavi, tugom i žaljenjem, i tako olakšati vlastito srce i dati maha svojim željama. Dobre guslare dolazili bi slušati i oni manje daroviti, koji pjesmu ne znaju stvoriti, ali dobro pamte riječi i melodiju, pa je tako dobra pjesma opstala i zaživjela, postala model na kojem su naraštaji učili i s različitim uspjehom dobro oponašali, ili pak nadilazili poetsku matricu snagom i originalnošću vlastitoga izraza.

Epska, junačka narodna pjesma Imotske krajine i Hercegovine često sadrži preko stotinu deseteraca. Intonirana je za muško grlo, a gudalo je mjera pjevačevu dahu, dok su trešnja, klen i javor, od kojih su gusle izdjeljane, boja guslarovom glasu.

Epska, junačka narodna pjesma Imotske krajine i Hercegovine često sadrži preko stotinu deseteraca. Intonirana je za muško grlo, a gudalo je mjera pjevačevu dahu, dok su trešnja, klen i javor, od kojih su gusle izdjeljane, boja guslarovom glasu. Kad se tijelo gusala dubi, majstor voli reći da treba biti „tanko ko ćat", kao papirić za motanje duhana, kako bi zvuk bio što reskiji i jači. Preko tijela se napne dobro obrađena jareća ili ovčja koža probušena s nekoliko rupica, a strunu čini desetak niti repa od crnoga konja, koje se dobro pročešljaju i uglade. Isto tako se radi sa strunama gudala, prirodno savijenog štapa kojemu se urezuju šare i oblici da sliči na poskoka ili koju drugu epsku životinju.

Dječaci skloni pjesmi već bi zarana u čobanluk sa sobom ponijeli odabrani komad drveta i ustrajno ga obrađivali dok ne dobiju željeni oblik i mjeru, a zatim bi nožićima dugo urezivali duž vrata i tijela svoga instrumenta ornamentiku, biljne i geometrijske šare. Posebnu pažnju posvećivali bi zadebljanom vrhu vrata gdje je mjesto glavi jarca, orla, bika ili vuka. Prije nego što će zagusliti, guslar strune dobro namaže mrtvim ugljenom ili poštanskim voskom.

PJESMARICA FRA SILVESTRA KUTLEŠE, ETNOGRAFA IMOTSKE KRAJINE

Rođen u seljačkoj obitelji 1876. godine u Vinjanima kod Imotskoga, tijekom službe u franjevačkom redu svoju pjesničku nadarenost posvetio je sakupljanju i proučavanju građe iz narodnog života svog rodnog podneblja. Kao profesor Franjevačke gimnazije u Splitu predavao je grčki, latinski i hebrejski, u srednjoškolskim danima pisao poeziju na grčkom, a istančano uho za narodnu usmenu tradiciju odvelo ga je u folkloristiku, čak je i sam postao dobar guslar. U Šibeniku je 1939. objelodanio 43 narodne junačke pjesme pod naslovom *Nova pjesmarica – Junačke narodne pjesme iz Imotske krajine*, i sakupio obilan folklorni materijal kojim je obradio sve bitne aspekte narodnog života u knjizi *Život i običaji u Imockoj krajini.* Građu za *Novu pjesmaricu* sakupljao je slušajući guslare i birajući ponajbolje pjesme; neke je bilježio sam, a neke su zapisali samouki pismeni izvođači. U predgovoru Pjesmarice Kutleša iznosi kritičku zamjerku: „Uopće, kod naših narodnih pjesama opaža se, da je duševna strana junaka mršava, slabo obrađena, dočim fizička dobro, a često i pretjerano nenaravno. Narodni pjesnik sve je dao tijelu i tjelesnoj snazi, a duhu malo i ništa." Junačke pjesme nastale su većinom u 17. i 18. stoljeću, u vremenu osobitog junaštva naroda u borbi protiv osmanlijske prevlasti, a naravno da su pojedinci iz naroda svojim junačkim podvizima i hrabrošću nadvisivali ostale i time postali glavni likovi ovih epskih deseteračkih stihova. Narod je pjevao da bi se tim junacima pjesmom odužio, ali i potkrijepio borbeni duh generacije.

Kutleša kao franjevac i duhovni pastir naroda, rat i sukob krsta i polumjeseca opisuje ovim riječima: „Nu, kod nas ima nešto, što se mora spomenuti jer je borbu povećalo i produljilo. Sa dolaskom Turaka i osvojenjem više pole naše domovine, naš je narod bio razdijeljen na dva dijela. Na kršćanstvo i muslimanstvo. Kršćanstvo i muslimanstvo nisu samo dva pojma – dvije ideje, nego dvije oprečne kulture, dva protivna svijeta. (...) Ove dvije kulture razdijelile su narod iste krvi – istoga jezika – na dva protivna dijela.

Turci su svojom snagom, višestoljetnom prisutnošću i pismenošću donijeli osobitu kulturu, kroz običaje i jezik kojega je narod na više načina prihvaćao. Domaći puk s Turcima je živio, komunicirao administrativno i privatno, tako da su jezični elementi neopazice ulazili u štokavsko-ikavski govor Imotske krajine. Mnoge riječi opstale su intenzivno do dandanas, posebno na hercegovačkom dijelu Imote kojega su Turci zadržali nakon što su grad Imotski predali u mletačke ruke godine 1717.

Mi znamo, da nema ljubavi do bratske ljubavi, ali nema ni mržnje jače od bratske, kad se braća smrtno zavade i zamrze. A ovdje je baš nastupila zavada i mržnja. Borba do istrage, do uništenja. Duga je to i teška borba bila. (...) Udario brat na brata, krv na krv." Premda uperena protiv turskih osvajača, epska, junačka pjesma lako asimilira turcizme u svoj leksik, a uzroci tome su dvojake naravi. Turci su svojom snagom, višestoljetnom prisutnošću i pismenošću donijeli osobitu kulturu, kroz običaje i jezik kojega je narod na više načina prihvaćao. Domaći puk s Turcima je živio, komunicirao administrativno i privatno, tako da su jezični elementi neopazice ulazili u štokavsko-ikavski govor Imotske krajine. Mnoge riječi opstale su intenzivno do dandanas, posebno na hercegovačkom dijelu Imote kojega su Turci zadržali nakon što su grad Imotski predali u mletačke ruke godine 1717.

Kutleši se ne sviđa što se guslari često služe „tuđim riječima". Misli da to čine iz psiholoških razloga „da u očima svojih slušatelja" izgledaju „mudriji i pametniji". U primjerima: „Zijan ti je mladu poginuti" ili „Jazuk ti je mladu poginuti", Kutleša vidi mogućnost uporabe hrvatske riječi „šteta"; u „Dva obraza, dva đula rumena" đul bi zamijenio ružom, ali ne isključuje i poetsku funkciju takvih riječi u guslara: „On drži da je i zanimljiviji, jer tuđa riječ svojom otajnošću uzbuđuje znatiželjnost." Dokaz da glavni likovi narodne pjesme ne moraju biti kršćani je i balada Hasanaginica. Radnja najpoznatije narodne balade koju je prvi svijetu obznanio Alberto Fortis odigrala se na širem području Imotske krajine, a glavni likovi su pripadnici turske kulture. U svakoj pa i ovoj akulturaciji, proces je dvosmjeran, utjecaj obostran, sve intenzivniji kako su stoljeća prolazila i sukobi jenjavali.

U pjesmi *Dva pobratima, Pandžić Usein i Pavičić Luka*, nakon prologa o ljepoti djevojke Zlate i brojnim proscima slijedi scena koja podsjeća na Penelopinu vjernost.

Fra Kutleša kao klasični filolog i proučavatelj Homera pronalazi suodnose *Odiseje* i junačke narodne pjesme, i oni su zaista brojni. U pjesmi *Dva pobratima, Pandžić Usein i Pavičić Luka*, nakon prologa o ljepoti djevojke Zlate i brojnim proscima slijedi scena koja podsjeća na Penelopinu vjernost, u kojoj vezir dolazi kćeri u odaje i pita je zašto se ne udaje, jer mu prosci raznesoše sve blago. Autor se u

Turska pogranična karaula na Sebišini iz 18. stoljeća (u kojoj se stanovalo do 1967.), sada Majića kula

predgovoru *Nove pjesmarice* pita jesu li zaista neki motivi Odiseje direktno utjecali na ovo pjesništvo, pa spominje Komljen barjaktara koji se presvlači u ovčju kožu kako bi spasio djecu iz sužanjstva, isto kao što Odisej koristi ovna da bi izbjegao Polifema.

Autor se u predgovoru *Nove pjesmarice* pita jesu li zaista neki motivi Odiseje direktno utjecali na ovo pjesništvo, pa spominje Komljen barjaktara koji se presvlači u ovčju kožu kako bi spasio djecu iz sužanjstva, isto kao što Odisej koristi ovna da bi izbjegao Polifema.

MITSKI PROSTOR GDJE BORAVI NEVOLJA

Junaci pjesama ove pjesmarice redom su iz Senja i Ravnih Kotara, mjesta koja nisu bila pod turskom okupacijom, nego su pripadala Austriji i Mletcima. To, kaže Kutleša, upućuje da narodna pjesma nije okupljala nacionalizam koliko ognjište i zajedničku vjeru, suprotstavljajući s jedne strane kršćanstvo, a s druge muslimanstvo, i tako definirajući osovinu sukoba. U stihovima se često spominju visoke planine Biokovo, Mosor i Prolog, a najčešće spominjana je Kunara i Kunar planina i njezin klanac Jadova koji na zemljopisnim kartama ne postoje. Etimologiju Kunare Kutleša pronalazi u glagolu kleti, a srodnu riječ, kukati, kao izvorište uzimaju Bošnjaci. Jadova predstavlja klanac, tjesnac na Kunari planini, a etimološki vuče na riječ istog, negativnog predznaka. Na Kunari su junaci nadnaravnih moći vodili ljute bojeve s neprijateljem i vraćali se kao pobjednici, s lijepim turskim djevojkama otetima ocu i braći. Ovu planinu pjesnička je fantazija izmislila i postavila na razmeđe dviju zavađenih vjera, u prostor između neba i zemlje. Kad bi se konkretizirao njezin simboličan položaj, onda bi to svakako bilo Dinarsko gorje koje je preko tri stoljeća predstavljalo među kršćanstva i islama. Kunara se u istom simboličkom značenju javlja i u bošnjačkoj narodnoj pjesmi. Zajednička tim dvjema zaraćenim stranama bila je samo ova prokleta planina, a u nju je narod s pjesmom protjerao svako zlo i nevolju, da tamo vode rat, kako bi čistim održao svoj svakodnevni život.

Gusle Mate Kukulje, Vinjani donji, 1904.

Pisma o smrti gojenog Alila

Rano rani Zlata Mujagina,
Dvor umila i vode donila,
Na odžaku vatru naložila,
U ibriku kavu zgotovila.
U tomu je i sunce granulo.
Pa pogleda mlađana divojka,
Pa pogleda u polje Udbinsko,
Uz polje se magla uhvatila,
A iz magle niče konjaniče,
A na konju već što krila nema.
Poznaje ga Zlatija divojka,
Poznaje ga, a poznat ne more.
Kad je junak dvoru prikučio,
Poznade ga Zlata Mujagina
To je glavom gojeni Alile,
Na malinu konju od mejdana.
Leti Zlata niz visoku kulu.
Pod Alilom konja prihvatila,
I ovako njemu govorila:
„Di s', Alile brate od matere?
Di si brate moga ostavio.
Moga brata Hrnjičića Muju,
I njegovih šeset aga mladih?"
A Alil joj tiho progovara:
„Ne mogu ti, seko, kazivati.
Skini mene sa dobra malina,
I nosi me na visoku kulu!"
Kad Zlatija brata razumila,
Skinu njega sa dobra malina,
I odnese na visoku kulu,
I pruži ga po meku dušeku.
Ciknu Alil kano guja ljuta:
„Ne, Zlatijo, ako Boga znadeš!
Isčupaj mi koplje iz kostiju,
Okreni me ti na livu stranu,
Na desnoj ti počinut ne mogu!"
A kad sestra brata razumila,
Išćupa mu koplje iz kostiju,
I leže ga baš na livu stranu.
Na koplju je slovo opazila,
Al ga n' umi Zlata pročitati,
Pa je sestra bratu besidila:
„O Alile, brate od matere!
Na koplju sam slovo opazila,
Al ga n' umim jadna pročitati?"
A Alil joj stade besiditi:
„Nosi koplje kroz našu čaršiju,
A do kule našega dizdara,
Dizdar će ti slovo proučiti."
Kad je Zlata brata razumila,
Ode Zlata kroz tursku čaršiju.
A do kule Udbinskog dizdara,
I odnese koplje ubojito.
Kad je dizdar Zlatu opazio,
Spram divojkom na noge skočio,
I ovako curi govorio:
„Bora tebi, Zlate Mujagina,
Je li tebi Alil priminuo?"
A Zlata mu stade besiditi:
„Nije meni Alil priminio.
Donio je koplje u kostima,
I na njemu slovo upisano,
Ne umim ga jadna proučiti".
Jami koplje Udbinski dizdare,
Privrće ga i tamo i amo,
Pa zavika iza svega glasa:
„Ajme, Zlate, do Boga miloga!
Jer je koplje Popović Stojana.
Na koplju je ime Stojanovo,
Njegovo je koplje otrovano!"
Brže skoči na noge lagane,
I odleti Mujaginoj kuli,
A za njime Zlatija divojka.
Kad su došli na visoku kulu,
Alil ječi sva odaja zveči.
Pa mu stade dizdar besiditi:
„Šta je, pobro, gojeni Alile!
Di si teških zadobio rana?
Di si brata Muju ostavio?
Di je naših šeset aga mladih?"
Alil njemu tiho progovara:
„Isperi mi sedam grdnih rana,
Isperi jih žesticom rakijom,
I namaži maslinovim uljem,
Undan ću ti, pobro, kazivati".
Kad je njega dizdar razumio,
Ispra njemu sedam grdnih rana,
Namaza jih uljem i melemom,
I zavi mu rane svekolike.
Tada stade Alil govoriti:
„Čuješ, pobro, Udbinski dizdare!
Kad me pitaš, pravo ću ti kazat.
Rano jučer Mujo uranio,
Sakupio šeset aga mladih,
Javio se i meni Alilu,
Odvede nas u Kunar planinu,
U Kunaru k Raminu bunaru.
Tute sili hladno piti vino,
A Mujo je čašom nazdravio:
"Zdrav', družino, šeset aga mladih!
Ni u moje, ni u vaše zdravlje,
Već u zdravlje onoga junaka,
Koji bi se smio pouzdati,
I otići niz Kunaru kletu,
Pa se popet na jelu zelenu,
I okrenut durbin vidilicu,
Eto doli u Vlaške Kotare,
Po Kotarim kule pobrojiti,
I Kotare dobro prigledati.
Smidelimo udrit u Kotare?"
Svi junaci mukom zamuknuli,
Samo nije Asan Begoviću.
On je Muji vako besidio:
»Evo majka rodila junaka,
Ko će otić niz Kunar planinu,
I pobrojit kule po Kotarim,
I viditi silu od Kotara,
I kazati tebi kod bunara,
Smidelimo udrit u Kotare«.
Asan skoči na noge lagane,
I uzjaši na dobra dorata,
Otra konja niz Kunar planinu.
Kad je doša pod Kunaru kletu,
On razjaši pritila dorata,
I uspe se jeli u kiticu,
I navrnu durbin vidilicu,
Na Kotare i Kotarske kule
Po polju je ovce opazio,
Kod ovaca šeset čobanica.
Po Kotarim kule pobrojio,
Šeset bilih nabrojio kula.
Najkrajnju je kulu zamirio,
Sve je bile kule nadhitila,
A s lipotom lipo zastidila.
Prid kulom je sopra postavljena,
A za soprom sedam dobrih druga.
Medu njima glavita divojka,
Služi njima rakiju i vino.
Miluje je svih sedam junaka.
Asan sađe sa jele visoke,
I uđaši debela dorata,
Otra momak uz Kunar planinu,
I dotra ga k Raminu bunaru,
Pa kazuje buljubaši Muji:
„O naš vođo, buljubaša Mujo
Što sam reka to sam učinio.
Sve sam Vlaške prigleda Kotare.
Na polju su biljarice ovce,
Kod ovaca šeset čobanica.
Sve sam bile pribrojio kule,
I šeset sam kula nabrojio.
Čija j' ono najkrajnija kula?
Sve je kule nadhitila bile,
I lipotom kule začinila.
A prid kulom sopra pozlaćena,
Za njom sidi sedam dobrih druga,
Među njima glavita divojka.
Miluje je svih sedam junaka?"
A Mujo mu kod bunara kaže:
„Pobro dragi, Asan Begoviću!
To je bila kula Popovića.
Prid njom sidi sedam braće drage.
Sedam braće sedam Popovića,
Medu njima seka Andelija,
Ona služi vino i rakiju.
Take cure na svem svitu nema!"
Besidi mu Asan Begoviću:
„Dragi pobro, buljubaša Mujo
Ajmo otić u Vlaške Kotare.
Vi ajdete u polje Kotarsko,
Pohvatajte šeset čobanica.
Ja ću otić kuli Popovića.
I uhvatit mladu Andeliju,
1 hoću se oženiti š njome."
Al mu veli buljubaša Mujo:
„Luda glavo Asan Begoviću
Da ti znadeš sedam Popovića,
I da vidiš njijovo junaštvo,
Zdrava bi te glava zabolila.
Iz zdrava bi duša izodila!"
Al to Asan čuje i ne čuje,
Nego skoči na noge lagane,
I uđaši debela dorata.
Otra pravo kuli Popovića.
A za njim se društvo otisnulo.
I odoše u polje Kotarsko.
Kad je doša' kuli Popovića,
Asanu je dobra srića bila.
Tute sidi sedam Popovića.
Nijedan ih oružja nemade.
Utekoše svi u kulu bilu.
Asan lati mladu Andeliju,
Pa je baci za se na dorata,
I uteče u Kunar planinu.
Kad je doša' u Kunaru pustu.
Razjašio debela dorata,
I skiduje mladu Andeliju,
Pije Asan žeženu rakiju,
I nazdravlja sestri Popovića.
Neće Anda žeženc rakije,
Nego roni suze niz obraze,
Sve pogleda na polje Kotarsko.
Malo vrime za dugo ne bilo.
Kad evo ti šeset aga mladih,
A na svojim konjma od mejdana.
Oni nose šeset čobanica.
Jedva age konje razjašili,
I po dušak rakije popili.
Kad evo ti braće Popovića,
A na sedam alatastih konja.
Čim stigoše, juriš učiniše.
Rastiraše age od Udbine,
Rastiraše po gori zelenoj.
Di kog stignu, tu mu glavu dignu.
Nijedan ih kuće vidit neće
I ja vidju da ću poginuti,
Pa pobigoh na dobru malinu.
A za mnom se jedan otisnuo.
Na alatu konju debelomu.
Sedam me je puta priskočio.
Sedam grdnih rana načinio.
Triput sam ga Bogom zaklinjao,
Da m' alali na ramenu glavu.
Jedva mi se lupež smilovao.
I to mu se malo učinilo,
U kosti mi koplje utirao,
Eto sam ga i kući donio.
Ja mu ne znam ime već prezime.
Sigurno je jedan Popovića.
A ti veliš Stojan Popoviću".
To izusti gojeni Alile,
To izusti a dušu ispusti.

Ispjevao Ivan Marić pok. Juriše,
iz Gornjih Vinjana. 13. XI. 1938.
Buljubaša Mujo i njegova ljuba

Rano rani buljubaša Mujo,
Prija zore i bijela dana,
Na odžaku vatru naložio,
A za ibrik rukom prihvatio,
U ibriku kapi vode nema.
Kune Mujo nauzgoru kulu,
I u kuli svoju virnu ljubu:
„Kulo moja, ognjom izgorila,
Ljubo moja, smrt te umorila!
Od kada sam kulu načinio,
I s ovom se ljubom oženio.
Svakoga sam dobra poželio,
A najposli vode iz ibrika".
Ljuba mu se iz odaje javlja:
„Šta me kuneš, buljubaša Mujo!
Ti si sinoć pričera rakijom,
Priko noći vodu potrošio.
Pa ti kriva na uzgoru kula,
Pa ti kriva na uranku ljuba.
Znaš li, Mujo, jedna pijanico,
A ko kune na uranku ljubu,
More lako izgubiti glavu".
Na to se je rasrdio Mujo,
Pa je pleskom ljubu udario.
Kako je je lako udario,
Dva joj zdrava zuba pokrutio,
I dva mlaza krvi iz obraza.
Pade ljuba po dušeku svomu
U ta doba gojeni Alile.
Besidi mu buljubaša Mujo:
„Moj Alile, brate od matere
Ajde pani do topla podruma
Pak opremi dogu i malina.
Ić' hoćemo četi u Kunaru".
A kad Ale Muju razumio,
Pade Alil do topla podruma
I opremi dogu i malina.
Izvede jih na mermer avliju
Ode Alil na visoku kulu,
Pak udara na tilo odilo.
Dok se Alil lipo opremio,
I Mujo je pusat pripasao.
I spadoše na kremen avliju,
U avliji konje uđašiše,
I otraše pros tursku čaršiju.
Kad su stigli u Kunar planinu,
Dočeka jih šeset aga mladih,
I prid njima Tanković Osmane.
Ruke ruče, u lice se ljube,
Za junačko pitaju se zdravlje.
Zdravlja dosta i tamo i amo.
Sili turci, vode razgovore,
Uz razgovor hladno piju vino.
Sve je društvo šalto i veselo,
Samo nije buljubaša Mujo.
Pita njega šeset aga mladih:
„Šta je tebi, buljubaša Mujo,
Pa si tako sitno neveseo?"
Besidi jim buljubaša Mujo:
„Kad pitate, šeset aga mladih,
Kad pitate, pravo ću vam kazat.
Ja sam jutros rano uranio,
Na odžaku vatru naložio,
A za ibrik rukom prihvatio.
U ibriku kapi vode nema.
A ja kunem na uzgoru kulu,
I u kuli svoju virnu ljubu.
Kulo moja, ognjom izgorila,
Ljubo moja, smrt te umorila!
Od kada sam kulu načinio,
I s tobom se ljubo oženio,
Svakoga sam dobra poželio,
A najposlin vode iz ibrika!
Ljuba mi se javi na uranku,
O moj Mujo, jedna pijanico,
Jes li sinoć pričera rakijom,
Pa si noćas vodu potrošio,
Sad ti kriva ljuba na uranku.
Znaš li, Mujo, jedna pijanico,
Da ko kune ljubu na uranku,
More lako izgubiti glavu!
A ja sam se srdit prigodio,
Pa sam ljubu pleskom ošinuo.
Ja se bojim, moje age drage,
Ljuba ima staroga jerana,
Od Kotara Janković Stojana.
More ljuba knjigu nakititi,
I jeranu svoje jade kazat.
Stojan će me na mejdan pozvati,
Mogu lako izgubiti glavu".
U toj riči u kojoj su bili,
Jami Mujo durbin vidilicu,
Okrenu ga u polje zeleno.
Uz polje se magla prihvatila,
A iz magle niče konjaniče,
Na vrančiću — ko na gorskoj vili.
Širit mu se po zemljici vuče,
Gavrančića po kopitam tuče.
A dok pade, turski selam dade.
A bolje mu prihvatili turci:
„Da si zdravo, mlado knjigonošče!"
Viknu momak sa brza gavrana:
„Ko je ovde buljubaša Mujo,
Njega traži knjiga šarovita?"
A skoči se buljubaša Mujo,
Pa je momku vako govorio:
„Ja sam glavom buljubaša Mujo".
Momak pruži knjigu šarovitu,
Njemu Mujo tri dukata žuta.
Ode momak i otra gavrana.
A Mujo je knjigu otvorio.
Knjigu štije, suzam je polije,
Knjigu štije, pa se na nju smije,
Knjigu štije, pa se zamislio.
Pitalo ga šeset aga mladih:
„Ma kaži nam, naša poglavico!
Knjigu štiješ i suzam poliješ?
Knjigu štiješ, pa se na nju smiješ?
Knjigu štiješ, pa se zamislio?
Šta to znači buljubaša Mujo?"
A Mujo jim stade besiditi:
„Dico moja, šeset aga mladih,
Evo ću vam u kratko kazati.
Knjigu štijem i suzam polijem,
Jer je mene ljuba privarila!
Knjigu štijem i na nju se smijem,
Imao sam list papira bila,
U dolamu ja sam ga sakrio,
I dolamu u sanduk metnuo.
Tri je puta sanduk primetnula,
Doklen se je na list namirila,
I na listu knjigu nakitila,
Svom jeranu Janković Stojanu.
Ženi ništa sakrit se ne more!
Knjigu štijem, pa se zamislio.
Imam zašto, šeset aga mladih.
Sa Stojanom valja mejdan dilit!
Iako je Stojan ostario,
Ne smim njemu na mejdan izaći".
A zavika budalina Tale:
„Ajmo bižat na tursku Udbinu!
Ako bane Janković Stojane,
Listom ćemo izgubiti glave!"
A govori Tanković Osmane:
„Mi nemojmo bižat na Udbinu,
Nego hajmo lugu Popovića,
Dino Stojan na mejdan pozivlje,
Ja ću njemu na mejdan izaći".
To rekoše pa se poslušaše,
I odoše lugu zelenomu.
Kad su došli lugu Popovića,
U lugu su prinoćili turci.
A Stojan je rano uranio,
Nit popio kavu ni rakiju,
Već na tilo udrio odilo.
Ode Stojan k lugu Popovića.
A zovnu ga Džidža Anđelija:
„O moj striče, Janković Stojane,
Ne hajd' tako k lugu zelenomu,
Već povedi bratić — Marijana".
Stojan čuje, ko da i ne čuje.
Ode Stojan k lugu Popovića.
Kad je bio lugu zelenomu.
On nalazi šeset aga mladih,
I prid njima buljubašu Muju.
Pa svim turcim turski selam viče,
Još mu bolje prihvatili turci:
„Da si zdravo, ostario Stojko!
Hodi, Stojko, da pijemo vino!
A Stojan im sa sivalja viknu:
„Nisam doša hladno piti vino,
Već sam doša diliti mejdana.
Sa didijom buljubašom Mujom".
A skoči se buljubaša Mujo,
I povika što mu grlo daje:
„Dođi amo prijatelju stari,
Da pijemo crveniku vino".
Privari se Janković Stojane,
Pa on reče buljubaši Muji:
„Natoči mi jedan kundir vina.
Jedan kundir od dvanaest oka,
Da oborim, da ti progovorim!"
A Mujo mu kundir natočio,
I vino je Stojanu dodao.
Stojan primi mali kundir vina,
Ne priduši doklen ne prisuši.
Opet Stojan iza glasa viče:
„Ko je ovde buljubaša Mujo.
Nek izađe na mejdan junački!"
Kad je Mujo na mejdan izaša.
A Stojan ga smiri buzdovanom.
Ukide ga u zelenu travu,
I sveza ga za rakitu travu.
Opet viknu Stojan sa sivalja:
„Ko će sada diliti mejdana?"
A skoči se gojeni Alile,
Da će uzjat na svoga malina.
A veli mu Stojan sa sivalja:
„Natoči mi jedan kundir vina.
Mali kundir od dvanaest oka".
Dodade mu mali kundir vina.
Ne priduši doklen ne prisuši.
Da će Alil uzjat na malina,
A Stojan ga smiri topuzinom.
Ukide ga sa dobra malina,
Pa prileti, saveza mu ruke.
Jopet Stojan sa sivalja više:
„Ko će sada diliti mejdana?"
Šute turci ne vele ni riči.
A skoči se budalina Tale,
I dopade Tanković Osmanu:
„Šta no jučer kod bunara reče,
U Kunari visokoj planini.
Da ćeš Stojku na mejdan izaći.
A sad sidiš, ništa ne govoriš?"
Tad se skoči Tanković Osmane.
A Stojan ga sa sivalja viknu:
„Natoči mi mali kundir vina,
Mali kundir od dvanaest oka".
Osman mu je vino natočio.
Popi Stojan iz kundira vino.
Sve se Stojan na sivalju valja.
A leštar se Osman prigodio.
Smiri njega gluvom topuzinom.
Ukide ga sa dobra sivalja,
I prileti saveza mu ruke.
I Stojana metnu na sivalja,
I otra ga u Kunar planinu.
Tu jih bili danak ostavio.
A mrkla jih noćca prihvatila.
Svi pospali kano i poklani,
Samo nije budalina Tale.
Pokriva se zelenom dolamom,
Nikako se pokriti ne more,
Jer se kleta šuplja prigodila,
A kroza nju sjaje misečina.
Uvik više budalina Tale:
„Na noge se, šeset aga mladih,
Sad će banut mali Marijane,
Svima će nam odrubiti glave!"
A kada je zora zabilila,
Evo banu mali Marijane,
Na putalju konju od mejdana.
Oču huku budalina Tale.
Viknu Tale što mu grlo daje:
Na noge se, šeset aga mladih,
Jer svi ćemo pogubiti glave,
Ako bane mali Marijane!"
U ta doba mali Marijane,
Na putalju konju od mejdana.
Odmah viknu mali Marijane:
„Ko dajidži momu sveza ruke?"
A skoči se budalina Tale,
I dopade Tanković Osmanu,
Sve ga tuče šakom iza vrata:
„Ovi mu je savezao ruke".
Kad to vidi mali Marijane,
On prihvati golu brijatkinju,
I Osmanu on osiče galvu.
Tale driši Janković Stojana,
A Marijan sablju omrsio,
I u turke juriš učinio.
U ta doba Janković Stojane,
Dobro se je Stojan rastriznio,
Hladna noćca svoju učinila.
Zajedno su posa opremili.
Isikoše šeset aga mladih,
I Tali su ćurak prominuli.
Dadoše mu što je ponit moga.
I odoše na tursku Udbinu,
Odvedoše ljubu Mujaginu,
I odoše u ravne Kotare,
Ožcniše Janković Stojana,
Sa njegovom prvom jeranicom.
A da ne bi malog Marijana,
Netijaka Janković Stojana,
I Stojan bi glavu izgubio,
Sve u dimu od velika pića.
Jadan ti je ko svoga nemade,
Još jadniji ko curu otimlje,
Koja se je s drugim zavirila,
I svoje mu srce poklonila!

Ispjevao Ivan Marić pok. Jure,
iz Gornjih Vinjana, 28. XI. 1938.

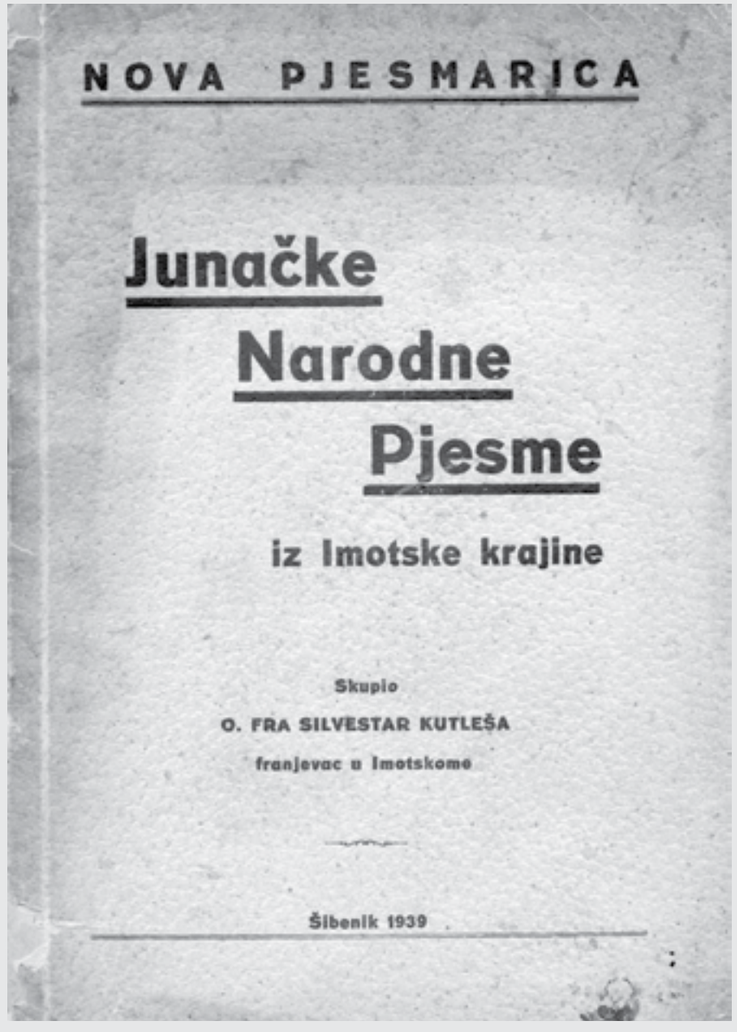
NOVA PJESMARICA

Junačke
Narodne
Pjesme

iz Imotske krajine

Skupio
O. FRA SILVESTAR KUTLEŠA
franjevac u Imotskome

Šibenik 1939

STEĆAK KOJI TRANSCENDIRA GROZOMORNU ZBILJU

Mehmedalija Mak Dizdar: «Kameni spavač» (monodrama)
Režija i dramaturgija: Lana Bitenc
Igra: Filip Mursel Begović
Trebinje, 18. 7. 2009.

Piše: **Blažo Stevović**

Dramska umjetnica Marija Crnobori jednom je zgodom rekla da je herojstvo odigrati monodramu, naročito u naše doba, u eri potrošačkog koda življenja, i neimanja vremena za istinske kulturne vrijednosti, pa je u tom smislu veliki izazov Mak Dizdar i njegovo velebno djelo. Mladi dramski zanesenjak Filip Mursel Begović, spiritus movens dramske skupine «Orient espresso» pri KDBH Preporod iz Zagreba, pokazao je nove mogućnosti dramske interpretacije i to na postulatima poetskog opusa ovog čuvenog Stočanina u monodrami «Kameni spavač». Mehmedalija Mak Dizdar, neosporno je veliki pjesnik, svojedobno proganjan i "skeniran" od komunističkih književnih projektora i ne slučajno u čitankama često tretiran samo kao Mak Dizdar (bez Mehmedalija), nesumnjivo je zaslužio takvu scensku pažnju.
Obično se govorilo, u tim nama nesklonim vremenima, da je riječ o geniju koji hoda po žici zarad povijesnog dobra bošnjačkog naroda. No, upravo jer je riječ o poetskim inovacijama, kada je riječ o medijevalnim fenomenima (stećcima) ovu stvaralačku «žrtvu» Maka Dizdara teško je dramatizirati. Bio je deskriptivan i jezično arhajski slikovit, no, mladoj redateljici Lani Bitenc i razigranom i začudno dojmljivom Filipu Murselu Begoviću uspijeva da u trideset minuta deskripciju razigraju i odigraju sa jasnim dramaturškim pravilnikom. Ekspozicija, zaplet, rasplet i fragmentarna dramaturgija posloženi su u vrlo ritmičnu i potresnu predstavu. Tehnički i zanatski doista pristojno. Suštinski, Filip Mursel otvara takozvano Bosansko pitanje, to jest, sukob i raskršće vjera, stradanje jednog naroda prepuštenog samome sebi te, riječju, muslimansku suvremenu epopeju.

Što se tiče sadržaja i gotovo kadriranih slika (koje na platnu projicira projektor minimalna scenskih pomagala, off-ova, svjetala, Filip Mursel je odlučio da bude glumac, da se dobro preznoji i da alarmira našu pažnju. Takav nas je pristup podsjetio na teren jednog Šerbedžije, na Ratka Polića i Ljubiše Ristića iz osamdesetih godina prošlog stoljeća kada su u ondašnjoj SFRJ promicali priču - "Na glumcu je sve". Filip Mursel je dobar glumac. Drži scenu! Ima habitus, bez koga je nemoguće igrati monodrame, dvodrame, triodrame i uopće male scene.

Kameni spavač je iz pjesničke forme uskočio u zaokruženu dramsku radnju u kojoj Željko Ražnjatović "Arkan" korespondira s pričom, a da autori predstave nipošto ne prave skandal ispunjen mržnjom ili još gore: da se ispolitizira spavača. Sve je u njemu, u kamenom spavaču, otvoreno, a utažena je i žeđ za istinom o netom odigranoj prošlosti, povijesti i stradanjima. Kao da se Mursel pita, zašto, zašto? Čemu sva ta razaranja i genocid, a da se pritom ne iskaže mržnja prema drugom narodu? Iako adrenalina ima i gotovo je sveprisutan, no, gdje ga glumac proradi on miruje. Neosporno, nad Murselovim je narodom počinjen nedavno genocid, a on sam začudo ne mrzi i upravo time čuva lijepu, stamenu riječ Mehmedalije Maka Dizdara od možebitne averzijom protkane kritike od koje bi, uostalom, moglo započeti svako zlo.

Blažo Stevović – borac za ljudska prava, pozorišni i filmski producent, pisac, dramaturg, liberal, kulumnista, predsjednik NVO Alternativni klub i scena "ZoranRadmilović" Trebinje. Najpoznatije igrane drame «Kuku nama s nama», 1999. –« Za ljubav treba troje», 2001. – «Debata kod Obrenije», 2002. –« Od stradanja do padanja», 2003. Producirao je sedam profesionalnih predstava. U stalnoj je nemilosti lokalnih šovinista u Trebinju.

i glumac osobno) Begović vrlo mudro ostavlja gledaocu zaključak. Veliki Ruski filmski redatelj Andrej Tarkovski je govorio da misija umjetnosti jeste ukazati na pojavu, problem, a na gledaocu je da bude tumač. Stećak u predstavi također igra, naime, stječe se dojam da je i on jedan od aktera. On je sve – samo ne scenografska kulisa. On je kameni spavač koji transcendira grozomornu zbilju. Mursel ga vješto koristi, ali ne zloupotrebljava, baš kao i scenska pomagala koja su maksimalno u funkciji predstave. Uz

Kada je riječ o medijevalnim fenomenima (stećcima) ovu stvaralačku «žrtvu» Maka Dizdara teško je dramatizirati. Bio je deskriptivan i jezično arhajski slikovit, no, mladoj redateljici Lani Bitenc i razigranom i začudno dojmljivom Filipu Murselu Begoviću uspijeva da u trideset minuta deskripciju razigraju i odigraju sa jasnim dramaturškim pravilnikom. Ekspozicija, zaplet, rasplet i fragmentarna dramaturgija posloženi su u vrlo ritmičnu i potresnu predstavu.

ŽAR MLADENAČKE IGRE

Gostovanje sarajevske glumačke družine «Face» u Zagrebu

„Brak ili mrak": autorski projekt teatarske grupe „Face"iz Sarajeva
Produkcija, režija,gluma: Lana Staništić, Nela Djenisijević i Mirza Mušija, Prostorije BNZH u Zagrebu, prosinac 2009.

Piše: **Mladen Bićanić**

Teatarska eksperimentalna grupa „Face" iz Sarajeva udruženje je mladih umjetnika sa završenom Akademijom scenskih umjetnosti osnovano 2008. godine. U organizaciji Bošnjačke nacionalne zajednice za grad Zagreb i zagrebačku županiju, gostovali su u Zagrebu početkom prosinca 2009., odabravši za tu priliku predstavu „Brak ili mrak", autorski projekt koji potpisuju članovi grupe: Lana Staništić, Nela Djenisijević i Mirza Mušija. Trupa „Face" realizirala je do sada četiri kazališna projekta: predstavu „Bliže" te igrokaze za djecu „Osmijeh je najbolji poklon" i „Princeza na zrnu bibera", a upravo sa predstavom odabranom za zagrebačko gostovanje pod nazivom „Brak ili mrak" postigli su i najveći uspjeh u dosadašnjem djelovanju. Bio je to, prije svega, nastup na Internacionalnom teatarskom festivalu „Tremafest" u Rumi gdje su osvojili nagradu „Srebrena maska" /drugo mjesto/ i priznanje za najbolji kostim, a Lana Staništić proglašena je najboljom mladom glumicom. Pored toga, igrali su i u Bugojnu, Mostaru, Kaknju, Pljevljima i, naravno, u Sarajevu, i to u Kamernom teatru 55.

Pozorišni projekt „Brak ili mrak" predstava je koja na izvjestan način sažima ono što ova grupa mladih glumaca želi reći teatrom."Naravno, u korijenu je uvijek neka provokacija", kaže Mirza Mušija. "Mi smo krenuli da pričamo priču i to smo nekako krenuli od onoga što nas trenutno provocira, da bi imali valjane razloge da stanemo na scenu. Jer čovjek ne može biti kreativan ako nema u sebi taj neki istinski impuls da kaže nešto. Zbog naših godina, zbog naših statusa, zbog onoga što se zbiva oko nas, mi smo upravo to htjeli - tražimo tekst koji nas onako suštinski privlači."
A to što članove grupe „Face" u ovoj predstavi privlači jeste doživljaj ljubavi, sve ono što pod tim pojmom podrazumijevamo, ili kako bi to veliki pjesnik i pripovjedač Carver rekao: "O čemu govorimo kada govorimo o ljubavi. "Temeljena na fragmentarnoj dramaturgiji, ova priča vodi nas, postupno, iz scene u scenu, kroz nepredvidive prostore osvajanja ljubavi, od djetinjstva do starosti. No to je, ujedno, i panorama naših zabluda, strepnji i očekivanja što nas prate tokom zaljubljivanja i življenja s drugom osobom. Prikaz je to, također, o nemogućnosti uspostavljanja komunikacije s nekim koji nam je blizak, kojega volimo, ali svejedno ne uspijevamo doprijeti do njega, nešto kao kada je šum u kanalu prejak i mi ga jednostavno ne možemo čuti niti nas druga strana može razumjeti. "Gdje je nestala ljubav" zapitaće se sva tri aktera ovog zanimljivog kazališnog poduhvata na samom kraju predstave. "Što je ostalo poslije ljubavi - samo metalni okus jebene promašenosti", poručuju mladi sarajevski glumci, jer poslije ljubavi ne ostaje ništa, previše je toga što nismo rekli jedno drugom - strah od samoće učinio je svoje. "Mi smo htjeli ispričati priču kako umijemo, a odgovor da li ljubavi ima i kako do nje doći ne nalazi se u ovoj predstavi, taj odgovor mora potražiti svatko u sebi», direktna je poruka publici.

Mladi glumci grupe „Face" oslanjaju se na ono što je u samoj osnovi glumačkog poziva - igru zasnivaju, prije svega, na brojnim mogućnostima i načinima korištenja glasa, te na pokretu, mimici, pantomimi. Ne bježe od improvizacije neposrednog uključivanja gledatelja u zbivanje na pozornici, stoga su zahvalni za svaku pruženu ruku iz publike. Svjesni nemogućnosti većih produkcijskih zahvata - uzrok je, naravno, u materijalnim prilikama u kojima djeluju -zadovoljavaju se skromnim scenografskim naznaka prostora u kojem igraju, uz odgovarajući kostim te ograničenu upotrebu svjetlosnih i zvučnih efekata. No, to im sve u ovoj fazi rada previše i ne smeta. Jer, mladenačka energija, strast i žar igre ono je što je u osnovi njihovih nastupa, to je onaj ključni element koji drži na okupu sve sastavnice njihove avanture zvane teatar. Uz, jasno, neosporno zanatsko umijeće koje posjeduju i disciplinirano obavljanje glumačkih zadataka koje pred sebe ansambl postavlja. Trenutno nadahnuće i neizbježni slučaj koji proizlaze iz komunikacije s gledateljima i njihovom poimanju kazališne umjetnosti samo dodaju njihovoj igri neku izvornu svježinu i draž bezazlene dječje zaigranosti sobom i svijetom u kome žive. Ne libeći se, ipak, da tom svijetu i vremenu u kojem djeluju postave i neka ozbiljna, sudbinska pitanja.

Davne 1924 godine, Miroslav Krleža zapisao je o vještini glume slijedeće rečenice:"Događaj koji se glumi za vještinu glume je potpuno sporedan: sa stajališta glume, dakle, nema dobrih ili loših komada, nego dobrih ili loših predstava, to jest takvih koje se mogu dobro ili loše glumiti. Dobar i vješt glumac uzdiže vjerojatnost zbivanja na sceni do vjerodostojnosti, a slab glumac živu i bolnu ljudsku riječ svodi na brbljanje šojke."Projekti koji će tek uslijediti zorno će nam pokazati kojim putevima u osvajanju tajni glumačkog poziva eksperimentalna kazališna grupa „Face" iz Sarajeva namjerava kročiti. Predstava „Brak ili mrak" tek je naznaka onoga što ih zanima i zaokuplja, onaj prvi korak koji obećava.

Nadija Rebronja

Nemam više čime da te zagrlim

Nadija Rebronja je rođena 1982. u Novom Pazaru. Diplomirala je na Katedri za orijentalistiku Filološkog fakulteta u Beogradu i magistrirala na Odsjeku za srpsku književnost Filozofskog fakulteta u Novom Sadu s radom na temu Religijski podtekst romana „Derviš i smrt" Meše Selimovića.

Piše poeziju, prozu, eseje, književnu kritiku i aforizme, prevodi poeziju s turskog, osmanlijskog i ruskog jezika. Zastupljena je u nekoliko zbornika, sudjelovala je na više festivala književnosti.

Nagrađivana je za poeziju, eseje i književnu kritiku.

Objavila je knjigu poezije Ples morima (Novi Pazar, 2008).
Radi kao asistent na Departmanu za filozofsko-filološke nauke Državnog univerziteta u Novom Pazaru.

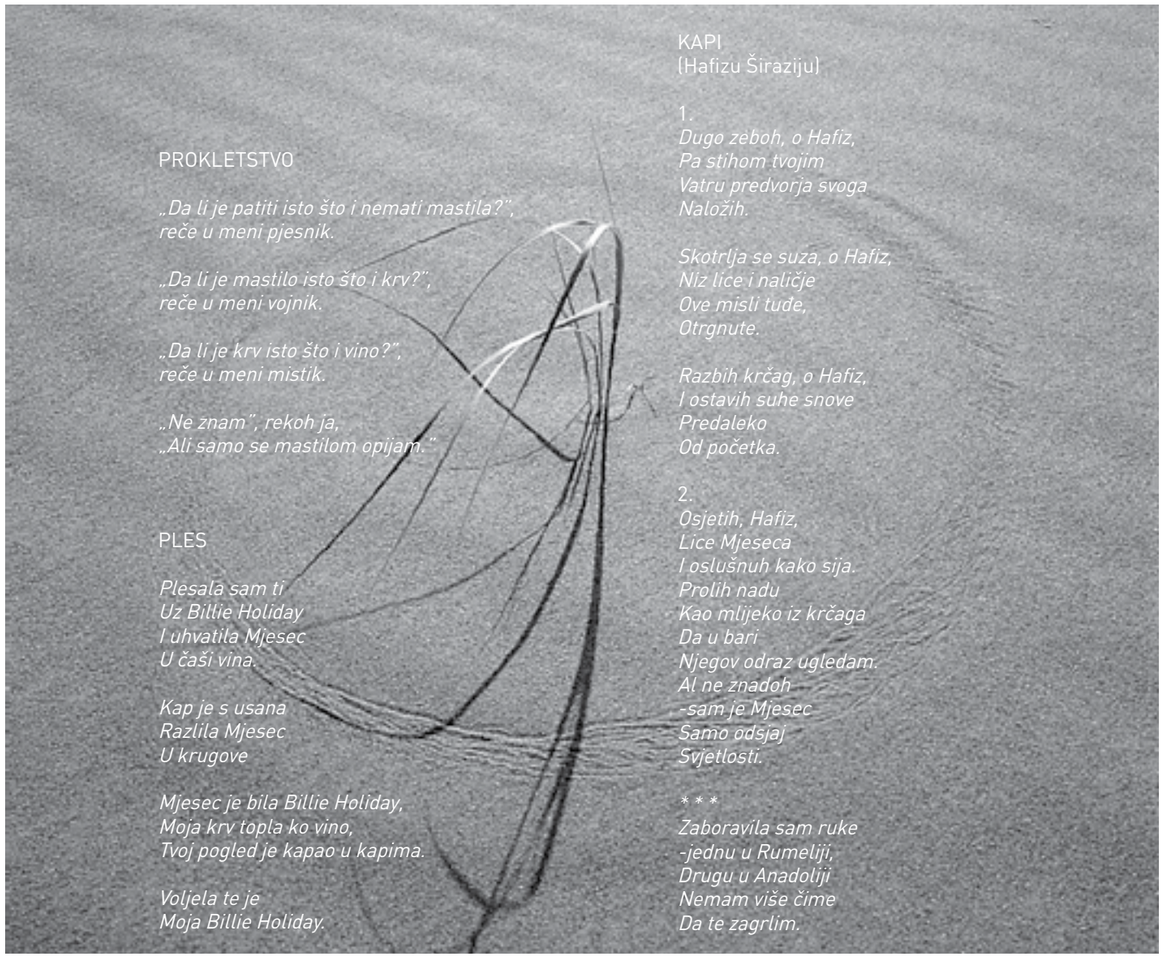

PROKLETSTVO

„Da li je patiti isto što i nemati mastila?",
reče u meni pjesnik.

„Da li je mastilo isto što i krv?",
reče u meni vojnik.

„Da li je krv isto što i vino?",
reče u meni mistik.

„Ne znam", rekoh ja,
„Ali samo se mastilom opijam."

PLES

Plesala sam ti
Uz Billie Holiday
I uhvatila Mjesec
U čaši vina.

Kap je s usana
Razlila Mjesec
U krugove

Mjesec je bila Billie Holiday,
Moja krv topla ko vino,
Tvoj pogled je kapao u kapima.

Voljela te je
Moja Billie Holiday.

KAPI
(Hafizu Širaziju)

1.
Dugo zeboh, o Hafiz,
Pa stihom tvojim
Vatru predvorja svoga
Naložih.

Skotrlja se suza, o Hafiz,
Niz lice i naličje
Ove misli tude,
Otrgnute.

Razbih krčag, o Hafiz,
I ostavih suhe snove
Predaleko
Od početka.

2.
Osjetih, Hafiz,
Lice Mjeseca
I oslušnuh kako sija.
Prolih nadu
Kao mlijeko iz krčaga
Da u bari
Njegov odraz ugledam.
Al ne znadoh
-sam je Mjesec
Samo odsjaj
Svjetlosti.

* * *
Zaboravila sam ruke
-jednu u Rumeliji,
Drugu u Anadoliji
Nemam više čime
Da te zagrlim.

Identitet ima i žensko lice

Predstavljena knjiga Ajke Tiro-Srebreniković pod naslovom «Identitet – jezik i bosanska književnost»

Piše: **Edina Smajlagić**

Pošteno valja upitati i priznati: Koliko nas se usudi taknuti u tradiciju, u okoštale koncepte dogmi i svjetonazora, političkih uvjerenja, a kamo li ih pokušati mijenjati? Pa čak i danas u tzv. demokratsko vrijeme! Pogotovo kada je status žene u pitanju. Naravno, čujemo i čitamo iz javnih medija o učestalom nasilju nad ženama, zaspu nas iz udruga za ženska prava, iz sindikata, prigodno, i podacima o visokoj obrazovanosti žena - o nezaposlenosti njihovoj, o potplaćenosti za isti posao koji obavljaju jednako kvalitetno kao muškarci...Žena je i u našoj, bošnjačkoj, tradiciji ili idealizirana, nedodirljiva, iz džemirli pedždera čuvarica kućnih ognjišta i morala ili izopćenica, «neukrotiva», oponašateljica «muških» kanona u javnom životu...

Ipak, vjerujem da smo odmakli od takvih simplificiranih stavova i da se mnogošto promijenilo od tih romantičarskih vremena. Vrijeme recesije, na žalost, dat će opet «zamaha» konzervativizmu i rigidnosti. Boriti se možemo i – pisanjem.

Dekonstrukcijom koncepta nove knjige Ajke Tiro Srebreniković: «Identitet – jezik i bosanska književnost» (tiskane u jesen 2008. godine uz potporu Sabora bošnjačkih asocijacija Hrvatske, a koja je bila prezentirana na književnoj «Preporodovoj» večeri u petak, 2. listopada 2009. godine u prostorijama BNZH) pokušat ćemo dokazati da je autorica taj napor o afirmaciji ženskog identiteta i učinila.

Sadržaj knjige kreće od uvodnih članaka: «Isticanje i stvaranje nacionalnog identiteta na prostoru nekadašnje Jugoslavije», zatim slijedi «Bosanski jezik kao oznaka nacionalnog identiteta», pa niz književnih rasprava iz b-h tradicije: za Osmanlija i književno teorijskih pitanja u djelima suvremenijih b-h pisaca koji djeluju u Hrvatskoj do (ranije tiskanom zasebnom knjigom) potvrđena posebnog autoričina zanimanja i intenzivnog traganja za ženskim likovima u Selimovićevu «Dervišu i smrti».

IZVORIŠTA IDENTITETA

Kod tog našeg dekonstrukcijskog polazišta koji prepoznajemo kod autorice u potrazi za identitetom, bolje rečeno identifikacijom, usporedimo dva važna uporišta. Uporišta koja, vjerujemo, ponajviše oblikuju bošnjački identitet – vjera i povijesna događanja te okolnosti koje su ga «modelirale».
Prvo je iz 11. stoljeća (citirano iz knjige Martina Lingsa: «Šta je sufizam?», knjige tiskane u Sarajevu 1981. godine, a uz komentar prevoditelja Rusmira Mahmutćehajića). Tamo piše da pod glavom umrlog muslimanskog mistika el-Ghazalija nađoše spjev, a u njemu su bila i ova dva retka: «Ptica sam: tijelo mi ovo bijaše krletka // Ali odletjeh, ostavljajući ga poput znaka.»

Ako dobro razumijevamo iz raznolikih tumačenja (uglavnom zapadnjačkih), sufisti kažu da je Ocean u koji, a tako piše i el-Ghazali , «otječemo» u središte svjesnosti, a tijekom cijelog (sufijskog) života vodi ih (nas) «unatrag» u – korijene bića. Carstvo Nebesko svaka duša različito (a ona derviška, besmrtna, pogotovo!) mora čekati kao ras/tamničenje iz tijela (smrću). Sufije su u neprestanom «sukobu» i «približavanju» između sebe samih i zajednice u kojoj žive. Umijećem se približavaju istini postižući visinu i dubinu transcendentnog, kažu sufije. Osjetilima, ne kognitivno...

Sufija se uspinje ljestvama između vremenitosti i vječnosti, prostornosti i beskonačnosti. Kroz kušnje i nevolje podiže polako zavjesu nad zakriljenim i varljivim ovozemaljskim svijetom... Znakovito je i da sufije svijet «uprizoruju» kao zmiju, gipku i mekanu izvana, a otrovnu iznutra...

Bosnom trepere kroz povijest sufijska svjetla u tekijama, a njihovi asketski nišani zlate se u travama cijelom tom starodrevnom državom. U sufijskim književnim djelima i obrednim vještinama u povijesti je ostao svježim dah čistoće kojom su težili Vjesnikovoj duši. Taasawwuf – islamski ezoterizam slijed je stupnjeva unutarnjih zbilja kojima se kroči prema bezvremenom i bezobličnom Jednom i Jedinom, oslobađajući čovjeka od mnoštva i vezujući ga za Jedno. Sufija se uspinje ljestvama između vremenitosti i vječnosti, prostornosti i beskonačnosti. Kroz kušnje i nevolje podiže polako zavjesu nad zakriljenim i varljivim ovozemaljskim svijetom... Znakovito je i da sufije svijet «uprizoruju» kao zmiju, gipku i mekanu izvana, a otrovnu iznutra... Tankoćutni je to i složen balans ezoterizma i egzoterizma, tajanstva sa svrhom i nečitljivosti puta (po derviškim znakovima) sve do priželjkivanog – Oceana, do Svjetlosti, do Jednoga. Rekli bismo – do identifikacije sufije - čovjeka vjernika.

Drugi je tekst iz suvremene teorije kulture, a objašnjava isti pojam – identifikaciju/ identitet na način kako ga je ustvrdio engleski teoretičar kulture Stuart Hall u tekstu «Kome treba identitet?», tiskan u njegovu zborniku radova «Pitanja o kulturnom identitetu» u Londonu 1996. godine. On svoju «subjektivizaciju» temelji na psihoanalitičarskoj filozofiji Faucaulta /»Upotreba užitka»/ i proizvodnji jastva kao objekta u svijetu tumačeći ga praksom samokonstituiranja, prepoznavanja i refleksije, te odnosa prema pravilu, tj. prema normativnoj praksi.

Performativnost te etike i prakse jastva kao «estetike postojanja» dovodi ga do fenomenološkog kroz genealogiju tehnika jastva. Postupak je sličan putu koji prolaze islamski mistici!

Svoje tvrdnje Hall potkrepljuje i objašnjenjima feminističke filozofkinje Judith Butler »Tijela koja nešto znače» iz godine 1993., kada ona tumači «spol» i naziva to (tj. identifikaciju) «idealnom konstrukcijom koja se prisilno materijalizira, djelovanjem moći, kroz vrijeme». Kako Butler tako i Hall dokazuju da svi identiteti djeluju kroz isključivanje, kroz diskurzivnu konstrukciju konstitutivne izvanjskosti i proizvodnju prezrenih i marginaliziranih subjekata. Nastaju izvan polja simboličkog, reprezentativnog, kao proizvodnja «izvanjskosti» kroz područja razumljivih učinaka. Identifikacije pripadaju imaginarnom; one su fantazmagorična nastojanja svrstavanja u red, prezentacija odanosti, dvosmislene i ukrižene tjelesne kohabitacije; identifikacije remete «ja»; u građenje «ja» taloži se «oni»; pri formulaciji «ja» nazočna je strukturna prisutnost promjene.
Prema J. Butler i S. Hallu, identifikacije su stalno «podložne prevrtljivoj logici i ponavljanju». Neprestance se trebaju postrojavati, konsolidirati, utvrđivati «rovovima», boriti se, a u slučaju potrebe - uzmaknuti!!

ENCIKLOPEDIJSKA DEFINICIJA

Kako Tiro-Srebreniković svoje analize bazira na postavkama gore spomenutih autora, a to, eto, pokušavamo razvidnije predočiti ih, a tako i njezine, teze. Pri utvrđivanju, identificiranju «identiteta» poslužit ćemo se još jednim izvorom: «Liberovim» (iz 2002.) «Hrvatskim enciklopedijskim rječnikom», a gdje uz taj pojam (citiramo) piše: 1. identitet je odnos po kojemu je u različitim okolnostima nešto jednako samo sebi, istovjetno sa samim sobom; potpuno isto 2. ukupnost činjenica koje služe da se jedna osoba razlikuje od bilo koje druge (ime i prezime, opis itd.) 3. osjećaj pripadnosti pokretu, grupi, organizaciji, religiji, naciji; prihvaćanje i isticanje te pripadnosti... 4. jednakost koja vrijedi za sve vrijednosti varijabli koje sudjeluju u toj jednakosti, istovjetnost, identična jednakost 5. osjećaj sebe sama i sklada ličnosti tijekom vremena - spolni – unutarnji osjećaj muškosti ili ženskosti * (identicus /idem, pril. 1. isti, isto,... 2. ... tautološka definicija, objašnjenje nekog pojma njim samim.

Ovakav se sadržaj pojma identitet povezuje i s lat. cirkulus vitiosus, a što je kruženje, životni optok,...Naravno, našlo bi se još niz usporedbi i sličnih objašnjenja tog pojma. No, i dosadašnje su eksplikacije (pre)opširne!

BOŠNJAČKI IDENTITET

Vratimo se našoj autorici knjige o identitetima, onim bošnjačkim, kroz jezik i književnost, a i općenitijem,

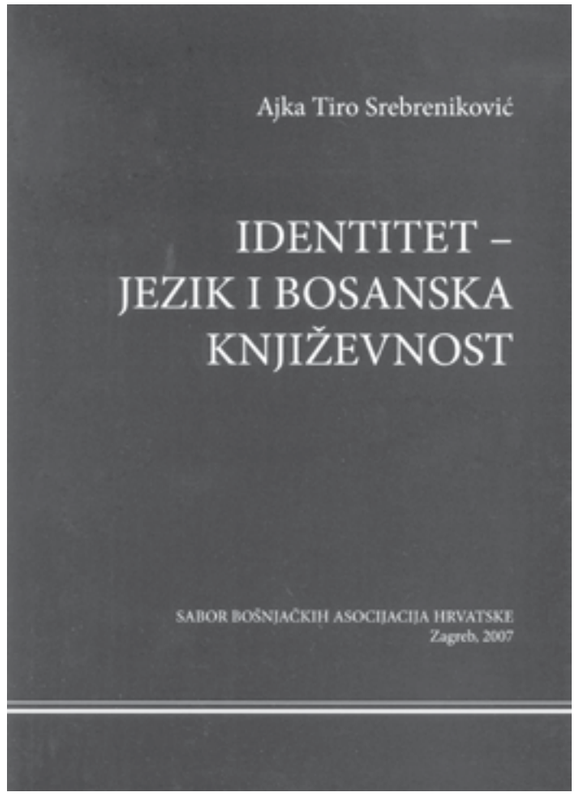

društvenom, tj. povijesnom, sociološko-ekonomskom,... filozofskom definiranju tog pojma.

Autoričino zanimanje i čitanje identiteta/identifikacije jest, u prvom tekstu u knjizi, socijalno-ekonomsko, a obrazloženo je nedavnim turbulentnim promjenama u društvu i u pojedincu pod utjecajem ratne pošasti. Nju se Tiro-Srebreniković ne libi nazvati – revolucijom! U kasnijim tekstovima, posebice u onim o Selimovićevim ženskim likovima u «Dervišu...», tu će svoju kvalifikaciju identifikacije svesti i pročitati drugačije, kao - psihološku. Jasno, pri bilo kojoj analizi čitanje teksta postaje i čitateljevo čitanje Drugoga, žudnja za Drugim i Drugačijim

Autoričino zanimanje i čitanje identiteta/identifikacije jest, u prvom tekstu u knjizi, socijalno-ekonomsko, a obrazloženo je nedavnim turbulentnim promjenama u društvu i u pojedincu pod utjecajem ratne pošasti. Nju se Tiro-Srebreniković ne libi nazvati – revolucijom!

a i distanciranje od Drugoga - razlikovnost, distanciranost od Drugačijeg. Tada je to čitanje neko Treće čitanje. Nastoji li se, eto, i čitati iz ženske perspektive. Upravo iz tog rakursa i mi uočavamo jednu razinu diskursa koji je autorici možda promaknuo, a snažno određuje upravo žensku vizuru, pogled u vrijeme koje je ishodište

promjena u bivšoj Jugoslaviji početkom 1990. godine, a koje zanima i nju. Kada piše o Marksovoj misli o vladajućoj klasi (kapitalistička pozicija) koja svjesno iskrivljuje sliku svijeta potlačenima (radnicima) i nudi im semantički netočnu (i kulturološki i prije svega kulturološki!) definiciju o Drugome ili Drugačijem tada konstatira i da tog Drugog diskvalificira: nacionalno, vjerski, politički, spolno,...

I to, u najblažem slučaju - diskvalificira! Bolje – u potpunosti poništava i uništava! Ono što se našoj autorici čini polaznim, to čitanje Drugog, tako i Druge, iz pozicije socijalističke vlasti nije «čitanje» Marksova pojma revolucije. Nije niti razina na kojoj je tumačen Drugi i Drugačija u socijalističkoj Jugoslaviji od marksista filozofa i mislilaca samoupravnog socijalizma. Riječ je o nečem drugom. Taj Drugi/Druga nije tamo «tretiran» kao kulturalni identitet, ni sinkronijski niti dijakronijski! Jedino, kao – klasni! Marginalizacija se, unatoč proklamiranoj i ženskoj ravnopravnosti, osjećala u socijalizmu na tom planu premda se tvrdilo da su radnici/radnice u istoj klasi, radničkoj, ravnopravne sa svojim muškim trudbenicima. A ona - teorija, najgore je da je to bila i praksa - imala je uočljive «napukline» kod «viđenja» a i nagrađivanja (isplate visine dnevnice) ženi radnici i muškarcu radniku. Na žalost stvari se sporo kreću i danas! U pitanju su tek kozmetičke, propagandističke, predizborne i sl. deklarativne promjene, pa i onda kada je ravnopravnost spolova jasno i precizno ozakonjena! Tu će autorica olako (emotivno) dis/kvalificirati i dalje razvijati svoju tezu o – revoluciji...

Marginalizacija se, unatoč proklamiranoj i ženskoj ravnopravnosti, osjećala u socijalizmu na tom planu premda se tvrdilo da su radnici/radnice u istoj klasi, radničkoj, ravnopravne sa svojim muškim trudbenicima.

ŽENSKA IDENTIFIKACIJA

U kasnijim određenjima identiteta, bolje: identificiranju, u potrazi posebice za ženskim Drugim/Drugom i to u Meše Selimovića (pisca ukorijenjenog prvotno u muslimanskoj tradiciji, a koji nastoji uhvatiti korak sa socijalističkim poretkom) autorica je preciznija u formuliranju punoće svoje kvalifikacije identificiranja kao psihološke i kulturalne odrednice. Prvo jezikom, u književnojezičnom diskursu. Tu joj za vodilju služe S. Halla (kojega često citira) a i dr. Dean Duda (također teoretičara kulture na Filozofskom fakultetu u Zagrebu) a i Jurij M. Lotman (psihoanalitičarski filozof kulture). Negiranjem, kako to (također kulturolog) V. Steward zaključuje: lokalnih oznaka kod pojedinca. Uravnilovku se postiže manipulacijom mita /priče/ i mitske svijesti koju se, od strane vladajućih, kreira kao svijest masa, ideologiju, kao poseban jezik koji se, eto, bez rezerve usvaja kao svoj jezik, a time masa i (ne) svjesno samu sebe podčinjava moćnicima, vladajućima. Na štetu pojedinca, slaže se autorica, narušena je ravnoteža u strukturi društva /Lotman/ pa «ponašanje i društva i pojedinca» - pri takvoj konstelaciji – «bivaju nepredvidljivi»!

Parafrazirajmo autoričine tvrdnje ovako: socijalistički ustroj nije davao velike šanse pojedinačnom djelovanju. Drugi/Druga ga se jednostavno – ne tiču. Ne zanima ga Drugi/Druga koji su potekli iz drugačije tradicije (Sic!

Na žalost stvari se sporo kreću i danas! U pitanju su tek kozmetičke, propagandističke, predizborne i sl. deklarativne promjene, pa i onda kada je ravnopravnost spolova jasno i precizno ozakonjena!

Autorica je tu na tlu teorije kulture i slijedi njen diskurs i analitički pojmovnik!) koji drugačije mole, govore, koji su drugog spola. Ukratko, sljepilo je za drugačije, za razliku (posebice nacionalnu, kulturnu i jezičnu, spolnu) doseglo kulminaciju, žestinu razarajuće mržnje.

RAT BRIŠE IDENTITET

Općeljudske odrednice i pravo na dostojanstvo izbora na diferencu (tu se uvelike slažemo s autoricom!) brutalno je gaženo, likvidirano, silovano, destruirano mentalno i materijalno! Tako, na žalost, budući da od ratnog orgijanja nije protekla katharzična distanca pluralitet kultura i međusobno uvažavanje koje protežira Europska unija i danas, u poraću, još uvijek sporo zaživljava! Divljaštvo i nasilje, likvidacije na besprizorne načine, ludovanje egotističnog, bezumlje istog, nemuštost primitivnog, bestijalnost nekultiviranog. Nema još dostatnog, kontinuiranog, pročišćenja od vremena kada je identitet bio sveden na preživljavanje bez srama i ubijanje bez straha; govorimo li o odlikama, sferama ograničenja u Lotmanovu određenju kulture – kako to želi i autorica – kao nadindividualnog intelekta. Zato A. Tiro-Srebreniković i zaključuje da više nije, tada u ratu, bilo ničega od Raymond Williamsova (također jedan od utemeljitelja teorije kulture) «društvenog poretka preko kojega se komunicira, doživljava i istražuje!» Okrutno je bilo negiranje spolne Drugosti – silovanjem. Autorica tomu važnom aspektu žuđenja za Drugačijim/Drugačijom ne posvećuje dostatno prostora u ovoj knjizi, ali smo sigurni i priželjkujemo da se tom temom pozabavi u nekoj sljedećoj knjizi.

Upravo je žena, ženska perspektiva, ono za što se kasnije u «Identitet – jezik i bosanska književnost» opredjeljuje, a što ne zagovara i ne razvija. Negacija ženskog identiteta na primjeru tisuća Bošnjakinja i Hrvatica – planskim silovanjima – bila je potvrdom pobjede nad tom Drugom/Drugim. U tipično patrijarhalnom znakovlju – gaženje svoga Neprijatelja, Muškarca (jer Ona - žena, pripada Njemu i pobjeda je koja mu je oduzeta) i gaženje je Njega poniženog Njenim silovanjem. Na takav je način kulminirala (ne)kultura klonova, robota, tzv. White Man-a, automatiziranih, genocidnih, ali i patrijarhatom

usidrenih šovinističko muških kodova i podjela, teorija o moći muškarca kojemu se oduzima njegov dio uzme li mu se njegova ženka, načinje se i glođe njegov «Osjećaj» (tradicionalno žensko) i «Tijelo» (također pridodavano kao ženski element), čime se zatire Njegovo /ne i Ženino!/ samopouzdanje. Poduzmu nas i sada srsi od intenziteta takvoga terora, nasilja i prisile na – istost, unificiranost. Na taj barbarocid,...

Okrutno je bilo negiranje spolne Drugosti – silovanjem. Autorica tomu važnom aspektu žuđenja za Drugačijim/ Drugačijom ne posvećuje dostatno prostora u ovoj knjizi, ali smo sigurni i priželjkujemo da se tom temom pozabavi u nekoj sljedećoj knjizi.

Čini nam se iznimno važnim da se autorica nervom i hrabrošću prave znanstvenice uopće i upustila, u upravo tradicionalno muškoj bosanskoj kulturi, u promišljanje i pozicioniranje Druge/Drugačije. I odvažno tu svoju odluku provodila, ne usputno, rubno, nego je Različita/ Drugačija u tom njenu propitivanju u fokusu jezičnog i književnoteorijskog interesa.

Upravo to intrigira u knjizi «Identitet – jezik i bosanska književnost» jer predrasude u nekoj kulturi /a ovdje je riječi o bošnjačkoj, k tome još i manjinskoj u Hrvatskoj / «ne njeguju» samo muškarci, naprotiv podjednako je zagovornika korpo/re/alnosti i na to nakalemnjenih epiteta (macho šovinizma) i kod žena. One, neosviještene, često su i jače održavateljice i promicateljice patrijarhata. To konceptualizirano djelovanje ženu, pa tako i onu iz fikcije priče, smješta nužno na stranu: Slabije, Šutnje, Pasivnosti, Tijela kojemu je uskraćen Prostor političkog i drugačijih djelovanja u potrazi za identifikacijom, identitetom.

FIKCIONALNI IDENTITET

Srebreniković motive za svoju znanstvenu praksu nalazi u «multikulturalnosti i multikonfesionalnosti b-h nasljeđa koje je još uvijek nedovoljno istraženo, a nudi znanstvenicima obilje i estetskog užitka».

Negacija ženskog identiteta na primjeru tisuća Bošnjakinja i Hrvatica – planskim silovanjima – bila je potvrdom pobjede nad tom Drugom/Drugim.

Mevlevijska tekija Selimovićeva Sarajeva u «Dervišu...» kao izazov, znak i orijentir još iz autoričinih gimnazijskih dana postaju joj sidrištem za suvremenu egzistenciju. Tajnom koja je intrigira i traži odgovore jer je «u toj poetici tek smrt ono jedino izvjesno!» Tako i za čitatelje, zaključuje autorica. Složena romaneskna Selimovićeva struktura nudi obilje perspektiva, uvlači čitatelje u fikciju/život tako što omogućava (pro)sudbu! U kojoj je mjeri baš M. Selimović pisac koji kreirajući dinamične likove, u tradiciji islamske, derviške perspektive, pojačava odsustvo Druge!? Vrijeme glavnog junaka Nurudina, mistika, pa i ono socijalističko (kako smo ranije ustvrdili) nije baš milje u kojemu se uopće i govori o Drugačijoj, osim u patrijarhalnom kodu. Tiro - Srebreniković kao rušenje ustaljene osmanlijske tradicije vidi djelovanjem likova Sare i Hasana jer su protiv struje. Razrješenje, pak, Nurudinova otpora tradiciji i nepotpunosti vlastita derviškim pravilima determiniranog svjetovnog života, iznalazi u Trećemu – u liku, identitetu, sina žene iz Nurudinove rane mladosti.
Životni se Nurudinov put – objašnjava nam autorica - tako nastavlja, dobivajući novi smisao»! Ne znamo i koji životni put jer bi taj smisao morao biti, i jest, «utjecanje» u Ocean, u put k Jednome! Ne Drugoj niti Drugome... Uključenost, angažiranost čitatelja/ice je ovdje naglašena, ali ne i rodno određena ili zahtijevana. Je li uopće uočena!?/
Nurudin je Ratnik. To su i Mula Jusuf kao i Kara Zaim. Oni jesu, u patrijarhalnom očitanju – pravi muškarci. Oni odlučuju, logika i mišljenje jest u tom «svjetonazoru» muška odlika. Autorica donekle stidljivo naglašava Nurudinovu obranu silovane Mula Jusufove majke. I upravo tu nema komentara uz kreaciju lika tzv. drugim perspektivama.Ta majka jest zasebno Biće, Osobnost, i to Identitet koji pati, čija je perspektiva od trenutka silovanja drugačija pa bi je se moralo kao takvu uvažavati,

Mevlevijska tekija Selimovićeva Sarajeva u «Dervišu...» kao izazov, znak i orijentir još iz autoričinih gimnazijskih dana postaju joj sidrištem za suvremenu egzistenciju. Tajnom koja je intrigira i traži odgovore jer je «u toj poetici tek smrt ono jedino izvjesno!»

a ne smatrati «Mula Jusufovom ugrozbom, atakom na Njega!». Moguće je da bi to tako želio da pročitamo i sam Selimović.

Tiro-Srebreniković ustvrđuje ipak nešto izuzetno važno: Nurudin jest na strani te silovane Žene. Ne ide, istina, dalje od te deklarativne podrške, ne traži dalje u tom Drugom/Drugoj sebe sama!» Tijelo je dio koji nije posebice kod isposnika i pustinjaka derviša, vrijednost, potvrda identiteta. Kakav je Nurudinov identitet!? Derviš «utječe» k Jednome! Iskustva koja «padaju» izvan tog domašaja, te njegove mistične sfere, nešto su što se konstatira, ali u što se ne intervenira! Nurudinova subjektivizacija određena je religijskom praksom. Istina, «sjene i mirise mladih žena ne mogu derviši u potpunosti istjerati iz svoje tekije», ali to je njihova muška putenost, tijelo koje treba poslužiti da se duša prelije k Jednome.
Potvrđuje nam to i Nurudinovo divljenje Kadinici, begovskoj kćeri, samosvjesnoj osobi, sigurnoj u komunikaciji. Ali to u njega - Nurudina «izaziva sliku ratnika!» Ona je, Kadinica, i nadalje tek Tijelo, predmet žudnje muškarca, ali je, eto, preuzela i mušku ulogu, ulogu koja tradicijom «pripada» muškarcu!! Ona – trguje «kao muškarci». Selimović to, karakterizirajući lik, ne potvrđuje i Kadinicinom kasnijom društvenom pozicijom – ona je žena udata za uglednika u kasabi, a time prije svega muški članovi njene obitelji

Podizanjem zavjese nad Selimovićevom derviškom tekijom, eto, doznasmo da smo uz autoričinu pomoć podigli i zavjesu nad simboličkom još uvijek snažno prožimajućom kulturom i strategijom patrijarhata.

dodatno učvršćuju svoj status. Kadinicu Selimović «karakterizira» tada i prostorom u kojemu se kreće – zatvorena je i hoda u polutami soba... Ona žudi – za bratovom, Hasanovom, ulogom pustolovnog carigradskog učenika, pa potom i trgovca.

IDENTIFIKACIJA PROSTOROM

Tiro-Srebreniković markira da: «Nurudin ne može objasniti zašto on, pak, žudi za tom ženom!». Probajmo mi: I on, Nurudin, kreće se istim prostorom, on priželjkuje pustolovniji život nego što ga, eto, živi među četiri zida tekijske krletke. On, Nurudin stekao bi i učvrstio, ženidbom za Kadinicu, svoju poziciju, a time osigurao i patrijarhalnu potvrdu da jest Muškarac. Derviško ga Tijelo zbunjuje. Nurudin nije samo odbijen od Kadinice -

žene (kako to vidi i piše i autorica) u «svom seksualnom nagonu», time je on pozicioniran kao slabiji. Utjehom mu postaje konstatacija: «Udali su je!» Jači muškarci su ga porazili kao Ratnika oduzevši mu ženku. Oduzeli su mu mogućnosti djelovanja, mogućnosti preobražaja. Njegovo «utjelovljenje» u mistika mevleviju jest ipak posvećeno ulogom koju je odabrao i ostalo je u javno priznatom, uvažavanom prostoru tekije. U «otjecanju» k višem cilju. Nije izgubio na moći i autoritetu jer Tijelo (žensko) mu služi da iz njega izađe, ostavi ga – «kao znak», poput mistika el-Ghazalija...
Sviđa nam se da autorica knjige citira, kao bitan i određujući u svojoj analizi i uvjerenju, suvremenu i za feminizam, a i povijest kulture, vrlo relevantnu filozofkinju Juliju Kristevu koja će o subjektu i identificiranju zaključiti da jest izvan kategorije roda! Povijest, utjelovljenja i prostor formiraju kulturu i subjektivnost...

Podizanjem zavjese nad Selimovićevom derviškom tekijom, eto, doznasmo da smo uz autoričinu pomoć podigli i zavjesu nad simboličkom još uvijek snažno prožimajućom kulturom i strategijom patrijarhata. Da metajezikom iz fikcionalne tradicije možemo objašnjavati kako tehnikama tzv. Verfremdungseffekta tj. defamilijarizacije svijeta, neke stare kanonske ideje i geste. Tako ih «očuditi» da ih Čitatelj/Čitateljica vide suvremene, nove i svoje, kao identitete koji obogaćuju i za kojima je moguće žudjeti.

TEORIJA PREPOZNAJE ŽENSKI IDENTITET, NE I PRAKSA!

Pod drugim, ženskim identitetom, mislim na drugačiji karakter identiteta, blisko feminističkoj filozofiji odrednice i roda i uopće drugoga i drugačijega, kod npr. Julie Kristeve. Takav identitet uključuje (drugačiji od muškog!) povijesni ženski pogled na svijet (nikako samo na razini bioloških muško – ženskih različitosti). Znači, i Selimovićevi ženski likovi imaju, neminovno, odrednicu njegova (Mešina) roda, vizuru osobnosti vidioca, autora. Kod pisca Meše Selimovića tako su i ženski likovi obilježeni (prije svega) socijalno-povijesnim, preciznije - klasnim – statusom. Onako, kako ih je «čitala» u njegovo vrijeme aktualna lukacsevka marksistička filozofija. Ali iz muškog rakursa.[1]

Autorica knjige «Identiteti – jezik i bosanska književnost» Ajka Tiro-Srebreniković ide u svojim čitanjima identiteta dalje! I ustvrđuje različitost u duhovnom muško – ženskom pristupu, u riječima kojima Boga slavimo i potvrđujemo (pišući i govoreći i bosanskim jezikom, među ostalim.) Jer, žena jest Druga, Drugačija strana duhovnosti i Njegove volje. Zato vjerujem da uočiti tu različitost ne znači samo afirmirati i potvrditi ženu kao Božje stvorenje već i kao djelatnu Njegovu kreaciju. Nego i ljubiti Njega potpunije. Sveobuhvatno.

1 György Lukacs, Mađar, u 20. stoljeću vodeći marksistički filozof, kritičar i estetičar; «Povijest i klasna svijest», «Mladi Hegel».

UZ DESETU GODIŠNJICU SMRTI MUSTAFE ĆEMANA (MILJANOVCI KOD TEŠNJA 4.4.1925. - TEŠANJ 28.7.1999.)

Izlazak iz sjene vrijednog kulturnog baštinika i bibliografa

(Ćemanov bibliografski rad predstavlja doprinos kapitalnih razmjera za bosanskohercegovačku znanost)

Piše: **Amir Brka**

Mustafa Ćeman rođen je 4.4.1925. godine u Miljanovcima kod Tešnja, gdje je završio osnovnu školu. Nakon nje završio je tuzlansku Okružnu medresu (Behram-begovu), da bi potom službovao u sreskim narodnim odborima u Tesliću, Tešnju i Doboju, i to u sektoru financija. Od 1957. godine radio je u Bibliotekarskom odjelu zagrebačke IRO "Zora", koji je diljem bivše Jugoslavije osnovao preko 80 biblioteka, od kojih najviše u BiH. U mirovini je od 1985. godine, i do agresije je živio u Jelahu, da bi 1992. godine otišao u Hrvatsku. Vratio se u Jelah 1996. godine gdje je nastavio svoj rad, a umro je u bolnici u Tešnju 28.7.1999. godine. Tijekom svoga službovanja u "Zori" počet će samoinicijativno da se bavi i bibliografskim istraživanjima, najprije bilježeći literaturu o Tešnju i tešanjskom kraju, pa potom proširujući svoje zanimanje i na mnoge teme i pisce iz bosanskohercegovačkih prostora.

U kulturnoj povijesti Bosne i Hercegovine nije mali broj poslenika koji su tiho i neumorno, takoreći iz drugoga plana, inicirali i katalogizirali duhovni progres, ne težeći nikada isticanju sebe i svojih napora radi slave ili probitka. No, svako je društvo, ako pretendira na to da se smatra kulturnim i civiliziranim, dužno uočiti njihova pregnuća i posvetiti im zasluženu pažnju. Jedan od takvih je i Mustafa Ćeman, bibliofil i bibliograf koji nas svojim dugogodišnjim uspješnim radom obavezuje da o njemu kažemo više nego što je do sada, obično u sporadičnim natuknicama, rečeno. Razlog sjeni u kojoj se ovaj vrijedni kulturni baštinik nalazi leži koliko u našem nemaru, dakako, i u činjenici da centralno mjesto u njegovu angažmanu pripada bibliografskome radu koji je i inače u nas neopravdano shvaćen kao aktivnost od drugorazrednog značaja. Kažem neopravdano, jer je svakome ko se iole ozbiljnije bavi znanstvenim radom jasno da je ta stručna djelatnost preduvjet svih sintetiziranih saznanja i rezultata. Evidentno je, međutim, da Ćemanov bibliografski rad predstavlja doprinos kapitalnih razmjera za Bosanskohercegovačku znanost i da je on jedan od najznačajnijih bibliografa što ih je Bosna i Hercegovina uopće imala.

DOPRINOS ZNANOSTI

Prva štampana Ćemanova bibliografija je Bibliografija radova o "Hasanaginici" 1774-1974. u znamenitom zborniku Hasanaginica nastalom povodom dvjestote godišnjice objavljivanja ove naše najpopularnije narodne pjesme (Sarajevo, 1975.). Suator te bibliografije je priređivač zbornika Alija Isaković. Pod pseudonimom Edib Jelašanin - Ćeman je objavio Građu za bibliografiju humorističke štampe u BiH (Bockalo, Tešanj, IV/1977, br. 10), a nakon toga slijedi bibliografija Muse Ćazima Ćatića koja je objavljena najprije u Životu (XXVIII/1979, br.10), zatim u Zborniku radova o Musi Ćazimu Ćatiću (Sarajevo, 1980.), te u Izabranim djelima ovog pjesnika (Sarajevo, 1988.). Kao Suautor Ćeman je potpisan ispod bibliografije donešene u hrestomatiji poezije žena BiH Od stiha do pjesme (Tuzla, 1985.), gdje je priređivač Ajša Zahirović prvi autor. Kao i Ćatićeva, u biblioteci Kulturno nasljeđe sarajevske "Svjetlosti" objavljena su 1987. godine Izabrana djela Ahmeda Muradbegovića, a u trećem tomu nalazi se Bibliografija i literatura koju je priredio Ćeman. On je uradio još uvijek jewdinu relevantnu južnoslavensku bibliografiju o Nasrudin-hodži (Značenja, Doboj, VIII/1989, br. 17-18), zatim bibliografiju literature o Husein-kapetanu Gradaščeviću (u prilogu knjige Sadika Šehića Zmaj od Bosne, Tuzla, 1990.), bibliografije svih 25 autora u ediciji Muslimanska književnost XX vijeka (Sarajevo, 1991.), Priloge bibliografiji o Mustafi Ejuboviću - Šejh Juji (Kabes, Mostar, III/1997, br. 17 i 18), Hadis i hadiske znanosti u Bošnjaka (Kabes, IV/1998, br. 33-34), Qur'an i tefsirske znanosti u Bošnjaka (Kabes, IV/1998, br. 35-36), Priloge bibliografiji objavljenih radova o Kulinu banu (Znak Bosne, Zenica, IV/1998), br. 5-6), bibliografiju Muslimanski porodični život (Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u BiH, LX/1998, br. 1-2 i 3-4), Vakuf i vakufske institucije u Bošnjaka (Glasnik Rijaseta IZ u BiH, LX/1998, br. 7-8 i 9-10), Islamske prosvjetne ustanove i islamska prosvjeta u Bošnjaka (Glasnik Rijaseta IZ u BiH, LXI/1999, br. 3-4, 5-6, 7-8, 9-10, 11-12), bibliografiju Hamida Dizdara suautorski sa Adilom Alićem (u Izabranim djelima, Tešanj, 1998.), bibliografiju Mevlud u tradiciji Bošnjaka (u knjizi Mevlud u životu i kulturi Bošnjaka, Sarajevo, 2000.), a u rukopisu su mu ostale bibliografije još nekih tema i pisaca, npr. o ratu BiH i Austro-Ugarske Monarhije 1878. godine, bibliografija Avde Karabegovića Hasanbegova, Kasima Derakovića, Ajše Zahirović ili Alije Isakovića (koja je 2002. objavljena u časopisu Diwan, Gradačac, br. 7-8), kao i impozantne bibliografije literature o srednjovjekovnoj Bosni, o Bosni i Hercegovini u kontekstu islamske civilizacije, o gradovima Tešanj i Stolac.

Bibliografija bosanskog srednjovjekovlja, urađena sa sinom dr. Mirzom Hasanom, broji oko 14.000 jedinica, i čini se nevjerovatnim da su samo dva čovjeka uspjela prikupiti sve te podatke. Ništa manje impresivna nije ni Mustafina biliografija o Tešnju, zapravo izbor literature koji na 442 stranice donosi 4.161 relevantniju jedinicu. Budući da je dovršena 1989. godine kao pretpostavka za monografiju Tešnja koju su trebali pisati kompetentni stručnjaci, ova bibliografija tada je uvezana u samo pet strojopisnih primjeraka, pa je stoga teško dostupna znanstvenicima. Približno je istoga obima i bibliografija Stoca koja je, s istom namjenom, završena 1991. godine.

BEZ PODRŠKE DRŽAVE

Govoreći globalno o bibliografskom radu Mustafe Ćemana, može se reći da je on sistematičan i akribičan, te da je uvijek pretendirao na sveobuhvatnost, jer je ostvarivao uvide u široku paletu izvora, vrlo često dospijevajući i do podataka koji, neobjavljeni, leže pohranjeni u raznim arhivama. Doduše, mora se imati u vidu da su ga uvjeti u kojima je radio, bez podrške države i mogućnosti da u potrebnoj mjeri primjenjuje metod de visu, prisiljavali da prilično opsežno i često koristi sekundarne izvore, što se neminovno odražavalo na potpunost i preciznost podataka koje nudi.Vrijednosti i upotrebljivosti njegovih bibliografija znatno doprinosi to što su najčešće opremljene uvodom, literaturom i indeksima, kao i to što je uz pojedine jedinice najčešće donosio svoje napomene. Te napomene katkada se, doduše veoma rijetko, udaljavaju od predmeta koji je tretiran i imaju namjeru usmjeravati korisnika ka zaključcima što ih je sam Ćeman imao na umu, ali i takve danas postaju važne zato što nam svjedoče o njegovim pogledima na određena pitanja, koji ne moraju uvijek biti utemeljeni ni na literaturi koju navode. Najizrazitije je to u bibliografiji Tešnja gdje je dozvoljavao sebi da kroz napomene "zavješta" vlastite procjene ovakvih ili onakvih uloga pojedinih ličnosti u određenom periodu, posebno 70-tih i 80-tih godina 20. stoljeća.

Ćeman se nerijetko s uspjehom upuštao i u razrješavanje autorskih pseudonima, inicijala i šifara, tako da je, na primjer, uz Ćatićevu bibliografiju donio popis svih pseudonima kojima se pjesnik služio. Djelo ovoga entuzijasta ne bi bilo cjelovito predstavljeno ako bi se mimoišle brojne knjige čiji autori u napomenama naznačuju da posebnu zahvalnost za njihov nastanak duguju upravo Mustafi Ćemanu. Osim toga, nesebičnu pomoć i upute on je godinama pružao brojnim doktorantima, magistrantima, studentima, znanstvenicima iz oblasti književnosti, historije, folkloristike, medicine, pedagogije..., a bavio se i skupljanjem usmenoknjiževnih tvorevina i orijentalnih rukopisa.

ĆEMANOVO ŽIVOTNO DJELO

U toku agresije na BiH Ćeman je neočekivano prestao biti samo bibliograf koji drugima servira građu, i počeo pisati. Deseci njegovi tekstova objavljeni su u listu Ljiljan, a nakon rata i u mostarskom časopisu Kabes. Generalno uzevši, njegovi tekstovi imali su edukativno-prosvjetiteljsku intenciju, uzrokovanu teškom situacijom za Bosnu i Bošnjake u kojoj su nastajali, te se pri ocjenjivanju njihove vrijednosti i to mora imati na umu. U svakom slučaju, a osobito spram bibliografskih istraživanja - oni predstavljaju manje važan segment Ćemanova rada.

Životno djelo Mustafe Ćemana predstavlja knjiga Bibliografija bošnjačke književnosti koja je objavljena u Zagrebu (izd. Sebil) 1994. godine. Njezin je naslov, međutim, neadekvatan, jer ne odražava ni predmetnu ni metodološku suštinu djela budući da se radi o bibliografiji literature o bošnjačkoj književnosti, kroz koju se uglavnom može steći uvid i u bibliografiju same bošnjačke književnosti. Ovim se, ipak, ne umanjuje njenzina iznimna vrijednost.

Na promociji knjige održanoj 1994. godine u Zagrebu govorili su dr. Hilmo Neimarlija, Asim Crnalić, dr. Remzija Hasanefendić, dr. Smail Balić i dr. Muhamed Filipović, te su njihova izlaganja potom i objavljena (Islam i kultura Bošnjaka u djelima Safvet-bega Bašagića, Mehmeda Handžića i Edhema Mulabdića, Zbornik radova četvrtog simpozija, II. dio, Zagrebačka džamija, 1994.). O knjizi su pisali još i Amir Brka (Gradina, Tešanj, I/1994, 3, 18), Tarik Kulenović (Hrvatski i bošnjački tjednik, 17.11.1994, br. 11, 30. str.), dr. Muhamed Huković (Ljiljan, 15.2.1995.), Nedžad Fejzić (Znak Bosne, Zenica, I/1995, 4, 50), dr. Enes Kujundžić (Bosniaca, Sarajevo, 1996.). Zanimljivo je da je dr. Mustafa Imamović u svojoj Historiji Bošnjaka ustvrdio slijedeće: "Proučavanje historije Bosne i Bošnjaka u svim njenim aspektima danas se ne može zamisliti bez stalnog uvida i konsultiranja temeljnog bibliografskog djela Mustafe Ćemana: Bibliografija bošnjačke književnosti."

Satisfakciju za sve što je učinio - Mustafa je mogao imati samo na onaj način na koji ju posvećeni Bosansci mogu imati: u svijesti da je rezultat njihova rada izuzetno značajan.. U društvenom priznanju on nije imao i nije mogao imati satisfakciju. No, nije ovo zato što je društvo u kojem je on živio bilo kakvo je bilo, nego je posrijedi ono što je akademik Muhamed Filipović u svojoj knjizi Bošnjačka politika ustvrdio povodom Adem-age Mešića, kazavši da je on bio tragična figura, upitavši se potom - ko to u Bosni, baveći se javnim pitanjima, nije postao ili tragična ili komična figura?

Bratstvo kamenara:
Kad zemnik postane nebesnik

Fotografije: **Nusret Idrizović**
Uvod i tekst uz fotografije: **Filip Mursel Begović**

Tri godine nakon smrti Nusreta Idrizovića (1930. – 2007.), kao sjećanje na ovog velikog hrvatsko-bošnjačkog književnika, iz njegove ostavštine čitateljima Behara predstavljamo dio njegove bogate fotografske građe koju je neumorni istraživač bosanskog srednjovjekovlja ostavio za sobom. Naime, dobro je poznata Idrizovićeva fascinacija stećcima koju je više nego uspješno prenio, s dojmljivom arhajskom patinom, u slikovit tekst, ali nije poznato da je bio i talentirani fotograf s istančanim osjećajem za dojmljivu i rijetku fotografsku atrakciju i kompoziciju. Istražujući stećke proveo je mnogo vremena na terenu širom bivše Jugoslavije te je svoja putovanja i zabilježio fotoobjektivom. Nije na odmet reći da je bio dobar prijatelj s poznatim hrvatskim fotografom Tošom Dabcem, stoga, uzor mu je bio više nego dobar i vidljiv u njegovim uradcima.

Nusretove fotografije, kada je riječ o stećcima, naravno, nikada nisu i vjerojatno neće dostići slavu i prepoznatljivost Dapčevih fotografija, ali funkcioniraju kao trajni dokument opstojnosti stećaka na našim prostorima. To je ujedno bila velika Nusretova ambicija, jer, kao što je poznato, u potpunosti se ostvario kao književnik. No, i taj je fotografski posao odrađivao maštovito i s arhivarskom ažurnošću. Nevjerojatno gdje je Nusret sve nalazio stećke – „od brega do brega, od kola do dola, od grada do jada" (M. Dizdar) – i upravo će taj njegov nepregledni fotografski putopis (riječ je o nekoliko tisuća fotografija) plijeniti pažnju. U ovoj djelomičnoj prezentaciji foto blaga na stranicama Behara, namjerno smo zaobišli neka poznata mjesta gdje obitavaju stećci, poput Radimlje, želeći upozoriti da su stećci razasuti, i nažalost kao spomeničko blago nezaštićeni, po gotovo čitavom južnoslavenskom prostoru.

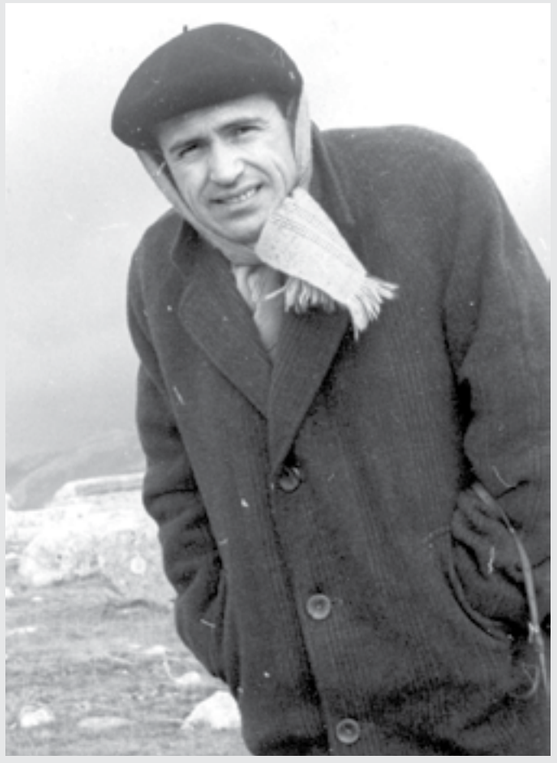

Suho Polje, Kalinovik

Ase leži Nusret Idrizović, sin Junuzov,
kamenar riječi iz Bijelog Polja.
Čitav život sanjao sam stećke.
Mislili su da sam podijeljen u jastvu,
a pokopaše me ispod bijelog nišana.
Bolje tako nego da sam sanjao nišane,
a da me pokopaše ispod stećka.

Kehin gradac, Ljubuški

Bijela Rudina, Bileća

Trpki poljodjelci,
pločari,
klinčari,
puškari,
sepetari,
bukači,
baštinici,
vojvode,
redovnici,
župani,
peharnici,
vinotoče
knezovi,
biskupi.
Blista na smrtnim bregovima
bratstvo kamenara.

Ako je išta sigurno u prolaznosti, to je baštinski ponosnik kamen. Kad ne bi bilo kamenog polumjeseca i križa pokojnik bi se izgubio i u prostoru i u vremenu. Tada bi šumovite i livadaste vizije Bosne, uklesane u stećak, ostale bez spasa od prolaznosti i zaboravnosti.

Brotnjice, Cavtat

Na jednoj vazi vidi se da su Etrušćanke 700. godina prije Krista plesale na isti način kao što su naše žene na nadgrobniku nekropole Brotnjice poviše Cavtata plesale 14. stoljeća nakon Krista. Samo što su Etrušćankama noge gole do koljena, a našim se ženama ne vidi ni peta. Zato se njihove vaze i danas dobro prodaju, a naši nadgrobni spomenici i danas propadaju.

Ne smije se zaboraviti da je kam prije svega i nadasve – vrijeme urezano u iskustvu kamenara. Imamo vrijeme stopa i vrijeme sata, a samo jednu prolaznost. Nakon rođenja naša draga prolaznost bude osuđena na ovozemaljsko trajanje. Nekom pripadne slava, nekom poraz, a potom svačije trajanje osvoji smrt. Nit je vremena smrt namatala na kolo svetoga broja.

Suho polje, Kalinovik

Glisnica, Pljevlja

Na glavu stećka nasukalo se sunce i sletio lepršav pokojnik, kao ptica.

Gdje je kuća tamo je život.
I smrt.
I smrt ima kuću.
Ima mnogo samoća u toj kući.
U toj kući svačiji san živi od kamene suze.

U milosti Gospodinovoj, ali i kralja i bana i kneza tu je živio jedan narod duha. Tu se stvarao jedan jezik i jedna književnost drugačija od one u crkvama. Onaj jezik na kojem će se kasnije stvarati narodne pjesme. Pjesme grebne zemlje na polju jadikovu.

Zapjevao stećak.
Plesala je u kolu bosanske škole smrti prelijepa tajnovitost tmine.

Naživio se nisam

Svoje srce sahranjivao nisam

Svaki grob ima vrata

Kad umre netko u siromašnoj kući, gosti donose namirnice, novac, robu, piće, a onda se zajednički časte. Čim gosti odu iz kuće domaćini liju vodu iz posuda, kuća se počisti, a zaostalo od jela baca se gladnim psima. Što je bilo zaključano u životu otključavaju, a odključano zaključavaju jer svaki ovozemni posao može odagnati iskrenje smrti sa ognjišta.

Čitluk, Posušje

Donji Bakići, Olovo

Između grebalja u pola noći sreo šareno tele
i tele mu se nasmijalo.
Čovjek od straha osjedio.

Klesar ni jednoj ženi na stećku nije stavio cvijet u kosu, niti joj cvijeće usadio u ruku i nije se udvarao ženskom stvoru. Međutim, zasigurno je rekao nešto poput: „Bila je lijepa, puna neba, pa umrla, umrla lijepa.“

U svijetu mašte, proviđenja, fetiša, straha od svega i svačega, pa i od duhova, mnogo je vremena utrošeno na proučavanje značenja znakova, simbola, religija i umjetnosti kao općeg simboličkog medija. S druge strane od snažnog znaka i simbola kamenar je izvodio svoje tkanje realnosti. Na brojnim točkama zemnih šara mnogi oblici križa javljaju se u prapovijesti, i to prije svega na Istoku, a isto tako na Mediteranu, te u staroj domovini Slavena. U pretkršćanskim vremenima križ na Istoku bijaše lađa, duše bijahu putnici, a dobrim Bošnjanima polumjesec bijaše lađa kojom valja putovati u vječnost. Križ u obliku svastike bijaše simbol sunčeva kruga, dakle sunce. Može se reći i sunčev optok, protok, prolaz ili vrijeme. Dva znaka se srode i tvore trećeg. Zar to nije znak ljubavi?

Banja Stijena, Rogatica

Vrlika, Knin

Duša bosansko-humskog pokojnika uživa kad je jeleni, košute ili konji raznose nebeskim livadama i rado osluškuje praporce u konjskom kasu. Doduše, ako duša nema mašte, može joj na nebesima biti dosadno.

Umro otrovniji od zmije.
Svaki grob ima svoju zmiju.

Vječnosti
oprostio hod
mali čovjek od kamena.

Dragocjeno kamenje nisu nadgrobnici, nego smaragdi i safiri. Nadgrobnici ne traže divljenje, samo tišinu.

U kamenu se klesalo u ime banova, župana, knezova, peharnika, vojvoda, čelnika i drugih velmoža i zvaničnika. Pisalo se u ime Boga nebesnog i zemaljskog, Boga života i Boga smrti, u ime onih koje ubi nečija oštrica na pravdi Boga dobra i Boga zla, u ime uspravna života, u ime sužnjeva, u ime stranaca na ovome svijetu, u ime mira i prijateljstva, u ime velikog pehara vina, u ime dvora, u ime glasova iz tamnice, u ime progonstva, u ime vlasti, u ime žalosti i pokajanja, istine, trajanja.
Pisalo se uz molbu: ne prekopavajte moga doma vječitoga jer ćete vi biti kako jesam ja, a ja nikad više neću biti kako jeste vi.

Hreša, Sarajevo

Novakovići, Žablj

Toliko znaš: činom smrti prestaješ biti zemnik i postaješ nebesnik.

Pokojnik u vječnost ne odlazi sam, već naš dragi i nikad prežaljeni pokojnik u pejsaž sjenki odlazi u pratnji išaranih mramora.

Čičevo, Borci

Što se tiče tvrdoće, budi kamen. Budi uvijek kamen. Zamisli kamen koga psuju, koga pljuju, koga gaze, a on uvijek kamen.

Samoća rađa šutnju, a šutnja sabranost i duševni mir. A gdje je mir u duši i sabranost, tamo se lakše ćuti kada Gospodar Uzvišeni govori. A On često tako tiho govori.

Kovači znaju da je pokojnikovo samoljublje neizmjerno, pa izvijaju svoje vitice, zmijske koloplete, junače se zajedno s pokojnikom, kadikad s njim i plaču, plaču sve dok se ne zastide, jer znaju da je plač nad mramorom zloupotreba dlijeta. Nije dovoljno smrt oplakivati, valja je klesati.

Čičevo, Borci

BOSNA

Bosna, to je jedna dobra zemlja.
Kad plače klobućaju kiseljaci.
Sagni se i pij, niko se ne ljuti.

U Bosni ima jedna tišina.
U tišini jedna njiva.
U toj njivi obeharalo stablo.

Zimi Bosna po svu noć srebrom zvoni.

Bosna ima Bosanaca.
Kad Bosanac liježe na počinak
on polako glavu spušta na zemlju
da zemlju ne povrijedi.

Bosna ima majku.
majka se popne na brdo iznad pruge
pa mahne mašinovođi.
Majka mahne mašinovođi, a lokomotiva vrisne.

Bosna ima kuću
u kući živi starica
njen smjeh je ajet o džennetu.

Skloni obuću kad prelaziš Unu
Savu
Drinu
operi noge u rijekama
Bosna je ćilimom zastrta.

Nedžad Ibrišimović

ISSN 1330-5182
9 771330 518008

KDBH PREPOROD